

ZIGÁNY ÁRPÁD

A PARASZTKIRÁLY

TÖRTÉNETI REGÉNY A XVI. SZÁZADBÓL

Goró Lajos eredeti rajzaival

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1903.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5406-69-0 (online)
MEK-12359

ELSŐ KÖTET.

I.

Az 1572-dik év egyik áprilisi estéjén az ivanicsi vártorony lélek-harangja az *Úr angyala* imádságára kongatott. A vár egyetlen piacán, honnan a bástyák fölött messze kilátás nyílt az alant elterülő dombvidékre, csoportokba verődtek az olasz, német és spanyol zsoldosok, míg odább, a torony aljában, egy csapat szabad hajdú heverészett.

A többnyire komoly, tartózkodó spanyolok, méltóságteljes tartásba vágták magukat és festői ránczokba szedett bő köpenyükbe burkolóztak, mely alól kilátszott a hosszú és vékony toledói penge; a bőbeszédű, lobbanékony olaszok testhez simuló alsó ruhában és rövid újjasban, élénk taglejtéssel vitatkoztak, s egyik kezüket folyton a tomporukon függő rövid pistoiái kard markolatán tartották. A medve-járású, nehézkes német zsoldosok rekedt káromkodásokkal kíváncsoztak vissza hazájukba; a kinek volt, levetette a pánczéliját s csak a tollas süvegük mutatta, hogy harcosok, mert a hosszabb-rövidebb kard egészen eltűnt a plundra-nadrágok bő ránczaiban. A legsiralmasabb képet a magyar szabad hajdúk nyújtották. Ezek a magyar filibusztiérek, a török uralom sajátságos szülöttei, egyivásúak a délszláv junakokkal: a sanyargatott nép idegen igát tűrni nem tudó elemeiből összeverődött csapat, mely meggondolás nélkül ölt-rabolt, s melynek létezését az biztosítja, hogy a nép titokban velük tartott, mert jobban félt tőlük s a boszújoktól, mint a töröktől. Volt köztük mindenféle hitű és nemzetiségű: török renegát, szerb uszkók, magyar, szökött német, olasz meg spanyol zsoldos; elvük nincs: ha kell, rendes királyi szolgálatot is vállalnak s a végek kapitányai gyakran használták őket eszközül magánboszújuk kitöltésére. Rendesen rövid puskájuk, kardjuk és csákányuk volt, s a nevük hamar ismertté lett a török-magyar korszak küzdelmeiben.

A harang kongására a beszéd, a zsvaj félbeszakadt, a süvegek legtöbbje lekerült a fejekről, mert abban az időben még a katonák is hittek Istenben és könnyörögtek hozzá. Ez a vallásosság hatotta át a békés munka minden elemét, a városi polgártól a falusi zsellérig: mert mindegyik felekezett, mindegyik társadalmi réteg egyenlő hévvel, lángoló buzgalommal menekült az élet keservei elől Istenéhez.

Rövid szünet után vége volt a fohászkodásnak; mindenki föltette a kalpagját s az előbbeni zsvaj és lármás fecsegés újra kezdetét vette. De, bár a közhangulat eléggé zajosnak és vidámnak látszott, a figyelmes szemlélő hamar kivehette a csoportok beszélgetéseiből a levertség és a békételenség hangjait. S a zsoldosoknak csakugyan nagyon nyomós okaik voltak mind a kettőre; sokan, különösen az idegen harcosok, azért zúgolódtak, mert hópénzüket már több mint félesztendeje nem kapták meg, s még azzal sem kárpótolhatták magukat, hogy a szomszédos behódolt területeket kifosztogassák, mert a király szigorúan megtiltotta ezt; a többiek pedig, és ebben valamennyien egyetértettek, az élelem hiányosságára panaszkodtak, s morogva mondogatták, hogy: *üres zsák nem áll meg a lábán*.

Épen oszladozni kezdtek, mikor az őrtoronyban fölharsanó kürtszó figyelmessé tette őket.

- Migazzi! Migazzi jön! - járt szájról-szájra a katonák közt, a kik mind a kapu felé szaladtak, mialatt a térre vezető szűk utak is egyszerre megnépesedtek s ontották magukból a már pihenésre tért és most fölriadt őrséget.

- Alighanem jó fogást csinált, - mondogatták, - és holnap, úgy lehet, jobb ebédünk lesz, mint a mai vacsora volt.

- Vissza! vissza! - riadoztak rájuk a kapu alabárdos őrei és erővel hátra szorították a tolakodókat, hogy helyet csináljanak a bejövő csapatnak.

A nagy robajjal föltáruuló várkapun valami harmincz lovas vonult be. Mindnyájukon meglátszott, hogy fáradtak; négyen-öten nyerges lovakat vezettek a maguké mellett kantárszáron; ezekről hiányoztak a lovasok. A csapat közepén két fegyvertelen, turbános török lovagolt, leverten, de azért büszke tartással; ezeket a portyázáson fogták el. A kised csapat élén Migazzi, a kapitány, lovagolt és pajzánul tánczoltatta vasderes paripáját, melynek a szügye, meg a szája habzott a tajtéktól, az oldalai pedig oly erősen jártak, mint egy óriási fujtató.

Migazzi magas termetű, izmos fekete ember. Tartása egyenes, tekintete merész. Hosszukás, telt képe van, marczona vonásokkal; az orra merészen hajló sator, mely alatt vastag, sűrű, sudaras bajusz díszlik; arcát tömött körszakáll veszi körül. Keménység, nyugodtság és ravaszság olvasható ki az arcából: s Migazzi ilyen is volt. Nem volt semmi, a mi alázkodásra birta volna. Tűrte az éhséget, szomjat, hált pusztá földön, mindig megőrizte hideg vérének és senkitől sem engedte magát lecsaladni, megsérteni.

- Vigyázzatok ki a kapun, - szólt kevélyen a toronyórhöz; - Kopó másfél óra alatt itt lehet a zsákmánynyal. Hetven darab czímeres ökröt hoz.

Harsogó éljenzés zúgott föl erre az örömhírré, de a nagy rivalgástól több paripa megbokrosodott, a mi nem csekély bajt okozott a torony alatti szűk alagútban.

- Megbolondultatok? - dörgött rájuk Migazzi, a ki maga is alig birta fékezni ágaskodó paripáját és szokása szerint villogó, haragos szemekkel nézte végig a tolongókat.

- Takarodjatok! - folytatta parancsoló hangon; s mialatt a zsoldosok lassan elsompolyogtak, udvariasan szólt a fogoly törökökhöz:

- Kigyelmetek ne tartsanak semmitől. Most a szállásomra megyünk, egy kis vigalomra. Ma nekünk kedvezett a szerencse: holnap, úgy lehet, fordul a koczka és mi leszünk a kigyelmetek rabjai.

A két török az ajkába harapott; látszott rajtuk, hogy szeretnének kevélyen felelni, de a gondolat, hogy fegyvertelenül vannak halálos ellenségeik hatalmában, óvatosságot parancsolt nekik. Végre az egyik, a ki látható módon több volt a másiknál, erőltetett mosolylyal felelt:

- Igaza van kigyelmednek: ma nekem, holnap neked, mint a gyaúr deákok mondják. És ha Allah kegyelme velem lesz, úgy a mint most elhagyott: még mielőtt a hold egyet fordul, talán én tisztelhetem kigyelmedet, mint rabomat, ebben a várban.

Büszke, kérkedő volt a válasz, s ha a szavak nem illettek is a fogoly szájába, illettek az akkori viszonyokhoz. A félhold immár diadalmasan villogta be csaknem fél Magyarországot, a Balkánon pedig századok óta nem láttak mást, mint török katonát. Oláh, bolgár, szerb, bosnyák, mind ott hevert a győző lábainál; jobbjaik hitehagyott török vezérek lettek, népük pedig, a szabadulásnak még a reményét is föladva, rajahkép szolgálta pogány urait. Ilyen bolgár renegát volt Kilergi bég is, a kanizsai pasa sógora, a kinél fanatikusabb törököt hiába keresnénk. Pénz és keresztény vér kell neki; fösvény, kapzsi és önző, erélye és bátorsága nem ismer határt, a mellett szívtelen; modora rideg, háborúban és békében egyaránt kegyetlen, de jó katona, a ki meg tud becsülni minden kardvágást, - azt is, a melyet ad és azt is, a melyet kap: különösen ezt az utóbbit soha sem feled el.

Migazzi, a ki ez alatt leugrott lováról, ügyet sem vetve a török kérkedő válaszára, előre sietett szállására. Hadnagyai, a két törököt közre fogva, utána mentek s néhány meghívott vendéggel letelepedtek a terített asztal mellé.

Az asztalfőn Migazzi egyedül ült s a két törököt lovagiasságból jobbra és balra ültette maga mellé. Lassanként a törökök is belévegyültek a társalgásba, s a vacsora vége felé a kaczagás, a csipős, sokszor durva élczek egymást érték s a vidámság, a jó kedv általános lett. Csak az

egyik hadnagy, Inigo Perez arcza nem derült föl; könyökére támasztva a fejét, egyre csak maga elé nézett, nem ügyelve és nem is igen felelgetve a társai kérdéseire.

- *Voto a Dios* (Isten ucsce'), - dörmögött a baloldali társa, a kit boszantott a fiatal hadnagy komorsága, - hogy ez a félbolond Inigo valami fehérchseléd hálójába került.

- Nem, nem az a baj, - felelte Inigo, a fogait csikorgatva, - hanem a lovamat sajnálom, a melyiket az az istentelen pogány leszurt... A ki nem tud bánni vele, ne vegyen kardot a kezébe: úgy forgatta az átkozott, mintha a legyeket kergetné magáról.

- Igazad van, - bizonykodott egy harmadik; - a lovat nem bántja senki sem: sem a német, sem a magyar; csak a töröknek mindegy, akár lóra, akár lovasra támad.

- Hogy a német nem bántja, az meglehet, - vágott közbe fagyosan Kilergi bég, a ki meghallotta ezt az utolsó megjegyzést; - de a mi a magyart illeti, azt nem lehet a többiekkel együtt emlegetni. Mert a szabad hajdú, - folytatta megvetően, - nem katona, hanem utonállásból, rablásból, fosztogatásból tengeti nyomorú életét.

E főnhéjázó, durva sértésre a jelenlevők közül többen tiltakozni akartak, mert nem egynek voltak jó barátai a magyar hadnagyok közt; de a török, kit a bor is valószínűleg tüzelt, tovább folytatta:

- Kigyelmetek még nem rég óta lehetnek itt; én ellenben már évek óta harczolok ebben az országban és épen ezért jól tudom, mit beszélek. A szabad hajduk sem gyalog, sem lóháton nem tudnak harczolni és a háborúban hasznavehetetlenek. Némelyiknek félsaruja, másinak félsarkantyuja hiányzik; soknak madzag a kardszíja, majd mindegyik fölköti a rozsdás kardot, vagy a tiszákot, melyet rongyos hüvelyéből évek óta nem húztak ki. Azután befödi magát a nyakába akasztott ócska paizszsal, melynek borítékát és teteje bőrét a moly és az egér már egészen lerágta. Ilyenek a magyar hajduk, - végezte be gúnyos pöffeszkedéssel, - és nincsen oly igazhívó janicsár, a ki lovásznak is megfogadná az ilyen naplopót.

- Hallja-e, kigyelmed, - tört ki most Inigo, a kit nem csak ez a hivalkodó beszéd, hanem a lova elvesztése is elkésértett, - ha csak egy magyar hajdú volna is itt és ha kigyelmed nem volna a Migazzi uram foglya, hamarosan megláthatná, hogy nyomorú-e a magyar hajdú! De mivel itt köztünk nincs egy sem: én, a ki jól ismerem a magyarokat, azt mondom és vallom, hogy nem vitéz, czudar az és hazudik, a ki azt állítja a magyarokról, a mit kigyelmed, hogy gyávák, hitványok és árulók.

- Foglyok vagyunk, - szólt Kilergi bég büszke méltósággal; - ezért nem vehetjük föl a lábunk elé vetett keztyűt. Ám azonban, ha a dicsőségesen uralkodó padisah, a teremtet világ ura és fényessége méltónak talál engem arra, hogy kiváltson a kigyelmetek rabságából: én, ime, úgy a magam, mint az egész török sereg nevében felelek és ismétlem azt, a mit már mondtam s a mit mindig is mondani fogok, hogy a szabad hajdú nem katona, hanem utonállásból, rablásból, fosztogatásból tengeti nyomorult életét. És a ki azt mondja, hogy ez nem igaz, az hazudik és fegyverrel fojtom a torkára ezt a hazugságát. - Aztán, a keblébe nyúlva, hosszú aranylánczon függő drága mívű zománczos érmet vett elő, melyre a korán egy talizmános mondása volt vésve, s megcsókolva, e szavakkal tette le az asztalra:

- És ne lehessen én nekem reményem az igazhívők boldog paradicsomában, ha hogy elkövetkezik az utolsó óráim, és ne fényeskedjék én lelkemnek Allah örökös dicsősége, ha nem állok ki páros bajvívásra, én magam és velem a testvéreim is, azokkal a magyar hajdukkal, a kikről azt mondom, hogy utonállók, gyilkosok és fosztogatók.

- És az Úrnak az ő szent nevével legyen a fogadásod, - szólt Inigo, a ki szintén elővette zsebéből a monserratói Madonna képét s oda tette a másik mellé az asztalra.

- Itt van az én zálogom, - folytatta. - Migazzi kapitány vegye át mind a kettőt, Tahy kegyelmes urunk nevében, a ki bizonyára megengedi a páros bajvívást barátaink és ellenségeink közt.

- Minden esetre, - felelte Migazzi, a ki alig tudott hova lenni örömeiben, mikor a kihívás megtörtént.

Mint olyan ember, a ki már gyermekkorában hozzá szokott a csatazajhoz és a fegyverek csörgéséhez, csak akkor volt elemében, mikor a harcz, a csatározás mindennapi volt. Épen ezért, ebben az áldatlan békeidőben, valóságos szerencse volt ez a bajvívás, mivel az előzményekből már látható volt, hogy a viadal életre-halálra megy, mert két nemzet harczy becsületéről volt szó. Nem is titkolta meglepedését; hanem fölemelve fejét és hangját, nagyot ütött öklével az asztalra és fölkiáltott:

- Derék vitézekhez illik az ilyen beszéd; reméljük, hogy a tettek sem lesznek alábbvalók. Éljenek a vitézek, a bátor lovagok, akármilyen a nemzetségük!

A poharak csengését elnyelte a vigadók lármás riadozása s az ivás most már szabados tivornyává fajult. Mindenki egyszerre beszélt, a káromkodás, a szitok, a trágárság egymást érte, s ebben mindegyik a másikat igyekezett túlkiabálni. A mulatság akkor alig volt egyéb, mint rettenetes eszem-iszom, mód nélküli dőzsölés. Még az apró gyermekeket is lerészegítették s az asszonyok követték a férfiak példáját. Annak a kornak egyik gúnydala ezt mondatja a korabeli asszonynyal:

Édes komám uram, míg én leány voltam,
A bor szagától is majd csak meg nem holtam;
De minek utána aztán férjhez mentem,
E nagy irtózástól csak könnyen megmentem,
Addig kóstolgattam a bort lassan-lassan,
Megtanultam végre inni hatalmassan;
A boros üveget szintúgy ápolgatom,
Mint egy kis gyermeket, ölben hordozgatom.

De a társadalmi életnek ez az eldurvulása, főleg a véghelyeken, az akkori háborús viszonyok kikerülhetetlen következménye volt. Ebben az időben a végek voltak a vitézi élet nagy tanító iskolái, melyekben legkiválóbb családjaink ifjai a szegény lovasok és hajdúk között nyerték katonai kiképzetésüket és szerezték első babérait, gyakran életük árán. Balassi Bálint megragadó szép költeményekben örökölte meg ennek az időszaknak a végbeli életét, minden dicsőségével és nyomorúságával. A végeken ujultak meg a rég eltemetett lovagvilág küzdelmei, telve azzal a lelkesedéssel, hittel, önfeláldozással, mely egykor a spanyol-mór harczokat kísérte.

Ez a folytonos harcz, ez az örökös szembenlét ellenséggel és idegen elemekkel, teremtette meg az alvidéki nemességnek hajlékonyabb, ravaszabb jellemét. Kicsiben egész magyar Levante volt akkoriban a Dráva és a Száva köze. Az alvidéki urak anyanyelve a magyar, gyermekkorukban hallják a szerb-horvát nyelvet, török foglyokkal törökül beszélnek, stájer lanczknechtektől rájuk ragad a német szó, velenczés kalmárok az olaszt terjesztik; a Kelet minden máig is divatos nyelve használatos. A folytonos összeköttetés következtében az alvidéki urak legjobban ismerték a török természetét s bizonyynal maguk is némi törökösséget vettek föl. Árulásban, hitszegésben, dulásban, magyar végbeli hadaink, s élükön a magyar-horvát kapitányok, nem maradtak a török mögött.

Ilyen iskolában növelkedtek a XVI. század vitézei s itt kapta neveltetését Tahy István úr is, az ivanicsi vár főkapitánya, öcscse Tahy Ferencznek, a pozsegi főispánnak, a ki később stettenbergi báró lett és egész családjával átszakadt a szomszédos Krajnába.

Tahy István kora ifjúságától fogva a harczmezőn, a tábori élet kalandjaiban fejlesztette erejét, elsajátítva a katonaélet jó és rossz tulajdonait, erényeit és bűneit. Vitézség, vakmerőség, kitartás és törhetetlen erély mellett nyers önzés, kapzsiság, kegyetlenség és elvtelenség jellemzi. Eszközeiben nem volt válogatós, erkölcsi tekintetekkel nem törődött: senki és semmi sem korlátozta önző vágyai kielégítésében. Nála minden csak egy czélnek szolgált: a saját emelkedésének. Vitézsége és fufangja, hazafisága és vallásossága csak eszköz vala önzése szolgáltatában. Bár kiváló katonai vagy politikai tulajdonokkal nem dicsekedhetett, mégis nagy szerencsével tudta kiaknázni viharos, belküzdelmekben gazdag korát s éles ösztöne mindig megsúgta neki, kihez kell csatlakoznia, hogy előre haladhasson, s mikor kell pártot cserélnie, hogy a kivívott előnyöket ne veszélyeztesse.

Sok szerencse kísérte Tahy Istvánt az élet útjain, de a legnagyobb szerencse akkor érte, midőn Alaghy Annát választotta hitvesének. Anyagi javakat szintén kapott vele bőven, minden hozománynál értékesebb volt a kincs, melyet magában ifjú nevében kapott. Boldog házasságukból, mely tizenhét évig tartott, egyetlen leánygyermek sarjadt, ki tizenöt éves korában vesztette el anyját s akkor a podgorcei kolostorba vonúlt, részint, hogy befejezze neveltetését, részint, hogy a férjhezmenetelt bevárja. Mert már a gyászév leteltével eljegyezték Migazzival, s a menyegzőnek a következő évben, május havában kellett végbemennie, a mikor Ágnes a huszadik évét betölti.

Tahy István zászlós úr a fellegrárban lakott, az alája rendelt várórség és végbeli zsoldos hadak főbb tisztjeivel együtt. Ezek közt a legnevesebb, s kétségkívül a legvitézebb is, Migazzi volt, az idegen zsoldos hadak főkapitánya, a ki a fellegrár egyik szárnyában kapott, ha nem is fényes, de kényelmes szállást a maga és hadnagyai számára. Szokásban volt, hogy a végbeli kapitányok, a hiányzó királyi haderő kiegészítésére szabad hajdúkat is fogadtak zsoldjukba.

A mohácsi vész előtt a fölkelő sereg közkatonaínak ezrei a szegény, úgynevezett egy telkes nemesekből teltek ki, a kik békében földművelők voltak s életmódjukban, szokásaikban, műveltségben nem igen különböztek a parasztságtól. De különböztek közjogi állás tekintetében, mivel ők is a szent korona tagjai s a nemzeti jogok osztályosai voltak. Csakhogy, mikor a királyi hatalom megcsökkenésével a jogbiztonság megszűnt s a törökudások, az idegen zsoldosok fosztogatásai és a *magyari urak* falánksága teljesen kifosztották és minden jogából kitérték ezt a szegény nemességet, egy részük áttörte a rendiség hatalmas korlátait, együtt kezdett érezni a jobbágysággal s már a hírhedt «fekete ember» pórlázadásához tényleg egész megyék alsó, szegény nemessége csatlakozott.

Ilyen jobbágyrendre jutott köznemes volt Gubecz Máté is, Migazzi szabad hajdúinak első hadnagya egyébként a főkapitány kedvelt embere és messze földön híres katona. Vadabb, féktelenebb természet nem volt ennél a szabad hajdúk közt. A legcsekélyebb szóra, gyakran minden ok nélkül is, kockára tette az életét, melyet különben is csak addig és annyira becsült, a meddig és a mennyire akarátának, szenvedélyének szolgált. Nem volt más gondja, más vágya, mint a harcz; viaskodás volt az eleme: csak akkor élt, mikor vérben gázolt, vagy mikor a lova horkolva taposta fűbe harapott ellenségei holttestét. A természet hatalmas termettel, roppant erővel áldotta meg, mintha tudta volna, hogy ennek az őrzöngésig vakmerő léleknek olyan buroka van szüksége, a mely daczoljon minden romlással és a poklok is diadalmaskodjék. Aczélos izmai hajlékonyak voltak, mint a párduczéi, éles szeme mindig meglátta ellensége gyöngé, sebezhető oldalát, s a veszélyt ösztönszerűen mindig idejekorán megérezte, hogy védekezhessék ellene. Ezért a társai nem is hívták őt másképp, mint *Kopó-*

nak: de ezt a nevet, egy durva tréfa szüleményét, csakhamar messze földön megismerték, sőt rettegni is megtanulták.

Az emlékezetes vacsorát s a kihívást követő reggelen Kopó már kora hajnalban kint volt hajdúival a vár előtti mezőségen. A zordon, marcsona legények, kik közül többnek az arcza csupa forradás volt a sebhelyektől, épen pihentek, ha ugyan pihenésnek lehet nevezni a *bakhátat*, ezt a végeken kedvelt játékot, a melylyel Nagy Lajos királyunk annak idején ostrom nélkül megvett egy olasz várat. Kopó, a ki ott heverészett egy tölgyfa árnyékában, csak akkor vette észre Inigót, mikor ez már előtte állott.

- Mi jó szél hozott ide, bajtárs? - kérdezte föltekintve.

- Igazán jó szél, mert olyan hírt hozok neked, hogy a legjobb háts paripáddal sem fizetnél meg érte.

- Akkor csak ki vele! Hanem, ha a *Szellőre* fáj a fogad: annak nagy ám az ára.

- No majd meglátjuk, ér-e annyit, mint az én ujságom, - szólt Inigó s elmondta a tegnapi vacsora eseményeit. Mikor Kilergi bég gyalázó szavaihoz ért, Kopó vad szenvedélylyel kapott a tisztájkához és szinte hörögve mondta:

- Még nem jutott odáig az én népem nagy nyomorúsága, hogy vérrel le ne moshassuk ezt a gyalázatot, a mit az a rabló pogány rosz órában ejtett rajtunk!

És miután kitombolta magát, hirtelen rákiabált a lovászára:

- Gergő! hahó, Gergő! tegnap eltörött a kengyelvasam: vigyázz, hogy még ma kész legyen!

- Még ráérsz, még ráérsz, - csitítgatta Inigo; - pár nap, talán két hét is eltelik még a bajvívásig.

Kopónak ez eszébe sem jutott, s mintha nem is hallotta volna a spanyol szavait, válogatott bajtársai közt, hogy kit vigyen magával erre a fényes alkalomra.

- Menjünk föl a várba, - csitítgatta őt Inigo. - A választás az urak dolga; különben azt hiszem, hogy Migazzi eddig már tanácskozik a kegyelmes urunkkal.

Mind a ketten gyorsan megindultak s Inigo alig tudta követni Kopót, a ki úgy sietett, mintha üznék. Útközben találkoztak Egri Gergelylyel, a kinek Kopó azonnal elujságolta a kihívást. Egri közbe sem szólt, a míg Kopó beszélt, s csak akkor, mikor a fellegvár kapuja elé értek, szólalt meg, nagyot simítva a bajuszán:

- Próbán tanul a török. Egy vágás az én szablyámmal, visszakézből: aztán egész életében arról koldúl a pogány.

A fellegvárban, Tahy István szállása előtt, nagy csoportokban sorakozott az őrség. Kilergi bég sértő szavai és a nyomukban következő kihívás, mely több, mint húsz hadnagy jelenlétében történt, nem maradhattak titokban: s mikor Inigo meg a két hajdú odaért, mindenki csakis erről beszélt. A magyar hadnagyok, mihelyt Kopó megjelent, mind köréje csoportosultak, hogy vele, kit mindnyájan elsőnek tudtak maguk közt, megbeszéljék a teendőket és a bajvívás részleteit. Hozzájuk szegődtek a zsoldosok is, és ki a tegnap esett gyalázó szavakat emlegette, hogy még jobban föltüzelje a már úgys bősüzt hajdúkat, ki pedig azon sajnálkozott, hogy a sértés nem rajta és nemzetén történt.

Migazzi már kora reggel bent járt Tahy úrnál, hogy kieszközölje az engedélyt a bajvívásra. Noha az akkori háborús időkben az ilyen harci viadatok, portyázások, kalandozások napirinden voltak, hivatalos formában mégis nehéz volt rájuk engedélyt kapni, mivel Miksa király a drinápolyi szerződésben megkötött békét csakugyan meg akarta tartani a törökkel és minden hadi vállalkozást, bajvívást szigorúan eltiltott a véghelyeken, mivel *a háború kezdetét mindenki tudhatja, de nem a végét: pedig nyugtával dicsérd a napot.*

A jelen esetben azonban Tahy úr nem sokáig kérette magát és pedig nemcsak azért, mert a magyar fegyverek dicsőségéről volt szó, a melyre, minden kapzsisága mellett is, adott valamit, hanem azért is, mert ennek a bajvívásnak szerencsés kimenetele nagyon felszökkentheti vala az ő zászlójának az értékét, a miből ismét hasznot remélt. Mert a magánérdekek hatalmas versenyharcza a XVI. század minden háborújában párhuzamosan folyt a csatateri mozgalmakkal: minden egyes siker, minden kivívott diadal, ha nem is rögtön, de föltétlenül meghozta gyümölcsét, mert növelte a győző tekintélyét, befolyását és kívánatossá tette a szövetségét, úgy a saját ura, mint az ellenfele előtt.

Ilyen számítások forogtak Tahy István agyában. Hamar megegyezésre jutott tehát Migazzival és megadta neki az engedélyt, hogy nyolcz napon belül páros viadalra bocsáthassa tíz hajduját, a Kopó vezetése alatt s fél órai tanácskozásban már a kilencz kísérőt is kijelölte, még pedig a javából, hogy a győzelem minél biztosabb legyen.

Mikor végre Migazzi öles alakja a széles verandán föltűnt, egyszerre elnémult minden nesz s valamennyien feszült kíváncsisággal várták a kapitány szavát.

- A kegyelmes úr - mondta Migazzi lassan és kivette kebléből a jegyzéket - tudomást szerezve a tegnapi estéli mulatságon történt összeszólalkozásról, minekutána a magyar fegyverek becsülete forog kockán, elhatározta, hogy nyolcz napon belül, de sem előbb, sem utóbb, tíz hajdúnak egyszer és mindenkorra megengedi a bajvívást.

És kibontva a kezében tartott jegyzéket, névszerint fölolvasta a kiválasztottakat, a kiknek elseje a Kopó volt.

Hangos éljenzés zúgott föl a névsor fölolvása után, s a háromszor fölviharzó riadalom mutatta, mennyire jól választották ki a bajnokokat, s mennyire megegyezett ez a választása a katonák közmegegyeződdésével. Mikor az örömjaj lecsendesült, Migazzi újra megszólalt s ezuttal a tíz választott bajnokhoz intézte ünnepélyes szavait:

- Fiaim, a magyar név becsületét a ti szabályaitok élére bíztuk s valóban nem is tudnánk neki méltóbb és biztosabb védelmet keresni. Ennek utána hittel fogadjátok az én kezeimhez, hogy a mai naptól a bajvívás napjáig semmiféle hadi szerencsével nem próbálkoztok, nehogy a nagy napon akár fáradság, akár kapott seb, akár másnémi akadály gyöngítsen benneteket. Mert ha hogy ez bárminémű okból megesnék, imhol látjátok, nagy szégyenünkre lenne.

Mindnyájan átlátták ennek a tilalomnak a fontosságát, s rögtön hittel fogadták, hogy a bajvívás napjáig semmiféle hadakozásban, portyázásban részt nem vesznek, hanem egymás közt és társaikkal vitézi módon gyakorolják magukat a fegyverforgatásban. Erre Migazzi átadta a *bajt író* levelet Kopónak, ez pedig, maga mellé vevén Egri Gergely bajtársát, rögtön lóra kapott, hogy megvigye a kihívást Murteza pasának, a ki Nagy-Velika földvárában tartotta hadait.

A két hadnagy előtt nyíllövésnyire a harsonás lovagolt, a ki fehér zászlóval és hangos kürtszóval jelezte, hogy követséget vezet. Elhagyva a várat, útjuk a szétdúlt és fölégetett alsóvároson vezetett keresztül, a melyből kiérve, lejutottak a termékeny, de akkor ugaron hagyott és sivatag dombvidékre.

Még ötven esztendő sem telt el a mohácsi csata óta s a három részre oszlott Magyarország máris sivataghoz hasonlított. Könny a szemekben, keserűség a szívekben, rombolás és halál mindenfelé: ez volt az ország állapota. Szegény és gazdag, a kunyhók és várak lakói egyaránt megéreztek az idők viharos járását.

Nem halni, hanem élni volt akkor nehéz a hazáért, a haza földjén. Csak az életben maradók érezték igazán a sors minden keserűségét. Ez a század a pusztulás százada; az ország minden tája tele volt rommal, omladékkal, s a régi építészet sok szép alkotása ekkor jutott enyészetre.

- Ki pusztította el? török, magyar, vagy német? - Mindnyájan: de a legtöbb kárt bennük mégis talán a török tette.

A töröknél egy cseppet sem voltak emberségesebbek azok az idegen zsoldosok, a kiket a bécsi udvar szokott az országban tartani. Az idegen uralomhoz a katonai önkénykedés legdurvább kicsapongásai járultak s végig kísérték történetünk kétszázados folyamát. Úr és paraszt, város és vidék egyaránt határtalanul szenvedett e lelketlen nemzetközi hordáktól s a zsoldosok meggyűlöltették magát az ügyet is, a melynek védelmére ide küldettek.

De maguk a magyar urak sem voltak kiméletesebbek egymás és a nép iránt.

Csaknem minden vidéknek, minden vármegyének megvolt a maga zsarnoka, a ki erőszakoskodott a nemességen, dúlta, fosztogatta a köznépet, s az ilyen *magyari urak* kiméletlen zsarnoksága csaknem minden országgyűlésen szóba került, mert a nagy ragadozók falánkságának védtelenül kiszolgáltatott és közéjük ékelt kis- és középnemesség meg az egyházi birtokosok épen csak úgy nyögték e zsarnokok mostoha igáját, akár a jobbágyság.

Kopónak minden vadsága mellett elszorult a szive, mikor köröskörül mindenfelől a rettenetes romlás, pusztulás képe vigyorgott feléje; hirtelen megsarkantyúzta a lovát, hogy minél hamarabb kijusson a szomorú völgytorokból. Eszébe jutott atyja, a kinek házacskáját szintén fölégették és őt magát talán rabszíjon hajtották volna el, ha késő éjszakán, fagyos télvíz idején el nem bujdosik feleségével meg a kis Gergővel és nem menekül a hegyek közt fekvő Petrovinába, a hol, mivel Kopó a Tahyak zsoldjában állt, letelepedhetett.

A két hajdú sokáig szótlanul lovagolt egymás mellett; Egri Gergely rendszeren hallgatag természetű volt, Kopót pedig szomorú gondolatai foglalkoztatták. Sírt benne a lélek, ha ősz atyjára, megtört anyjára gondolt, a kik, tehetős köznemesekből, aggkorukban jutottak nyomorult jobbágyrendre és azokkal együtt vonták az igát, a kiknek azelőtt parancsoltak; ha pedig kis öcscse, a vidám és fürgé kis Gerő jutott eszébe, keservesen elfohászkodott és előre sajnálta a gyermeket, a kinek csak a parasztság meg a hajdúság között lehetett választása. Pedig ez keserű kenyér volt mind a kettő, alig érdemes arra, hogy megbecsülje érte az életét. A vad hajdú kőkemény szive ellágyult; rég eltemetett vágyak, rég alvó érzelmek keltek föl elfásult lelkében és szerette volna viszontlátni övéit, az egyedülieket, a kiket szeretni tudott. Végre, mintha le akarná rázni vállairól a nem oda való gondok terhét, elborult arczczal nézett társára és sóhajtva mondta:

- Imhol, testvér, a szép ajándék, amit ezek az átkozott pogányok hoztak nekünk; imhol pusztulás az ország állapotja, a mióta betették hozzánk a lábukat!... Ám, ha hogy egyszer a Száván is által szoríthatjuk őket... - azt akarta mondani: akkor majd a némettel is elbánunk! - de hirtelen eszébe jutott, hogy most még ő maga is a német zsoldjában áll, s ezért, ketté harapva a szót, megint csak sóhajtott.

Egri Gergely, a ki igazi hajdú volt és csak azt szolgálta, a kitől a hópénzt kapta, jobban törődött a Tahy uram sikereivel, mint hazája javával, s ezért nem is mindjárt értette meg a Kopó eszejárását; abban azonban, noha más okokból, mégis megegyezett vele, hogy a törököt bizony csakugyan jó lenne kipusztítani az országból.

- Ha hogy a törököt csak a Dráván is általúzhetjük, - felelte vontatottan, - nem sok idő multán belekóstolgatunk a Báthori István uram boraiba is. Pedig jó borok lehetnek, a miket ott szüretel Rézmál és Tokaj vidékén.

A megindult beszélgetés most már élénken folyt tovább; az ország állapotával nem sokáig foglalkoztak; s mivel mindenki legjobban szeret a saját mesterségéről beszélni, az övék pedig a fegyverforgatás, portyázás és fosztogatás volt, lassankint megemlékeztek hadi kalandjaikról, együtt és külön kiállott veszedelmeikről, a nevezetesebb bajvívásokról, egy-egy vakmerő

fegyvercsinyről: s annyira elmerültek véres, sokszor borzalmas emlékeikbe, hogy csak akkor tértek magukhoz, mikor az előttük lovagló harsonás hangos kürtszóval figyelmeztette őket, hogy a török-földvár elé értek.

Mire körülnéztek, már húsz-harmincz spáhi körülfogta őket s kíváncsian kérdezgette tőlük, mi járatban vannak. Lassanként egész sereg pogány gyűlt köréjük, spahik és janicsárok, reiszek és azábok, a kik mind melegen érdeklődtek a két hajdú küldetése iránt, s mikor megtudták, hogy az ivanicsi vár hadnagyai *bajt írtak* nekik, örömujjongással fogadták a kedves hiradást. Sátrak és faházak közt vezették a követséget a félig kőből, félig földből rögtönzött rondellába, hol Murteza pasa keleti módra, dagadó párnákon ülve fogadta őket. Mögötte félkörben álltak főtisztjei: az agák, beglerbégek, amirák és bégek, számra mintegy ötvenen, valamennyi jeles vitéz és bátor katona.

A két hadnagy megállt és katonásan köszönt a pasának. Aztán Egri Gergely, a ki jobban értett a kardforgatáshoz, mint a szóbeszédhez, megpödrötte sudaras bajuszát és intett Kopónak, hogy beszéljen. Ez pedig büszkén szembenézett a fényes gyülekezettel, hátra vetette a derekát s jobb lábát előre téve, lassan, értelmesen elbeszélte Kilergi bég elfogatását, a vacsora történetét s az akkor ejtett gyalázó szavakat; végre, a szokásnak megfelelően, kivette kebléből a *bajt író levelet* és hangosan fölolvasta:

Ezt a bajt pedig írjuk a híres és nevezetes Murteza pasának, Nagy-Velika vár nemes és vitézlő kapitányának.

Minekutána megtudtuk, hogy a kigyelmed katonája, vitézlő Kilergi beglerbég uram, don Inigo Lopez mi hadnagyunk előtt azt mondta, hogy a magyar szabad hajdú nem katona, mivel hogy utonállásból, rablásból, fosztogatásból tengeti nyomorú életét; a mire, a kigyelmed engedelmeivel az a feleletünk, hogy vitézlő Kilergi beglerbég uram hazudott és esmét is hazudni fog, hahogy valamikor még effélet beszél. És ezért azt kérjük kigyelmedtől, hogy valamiképen tetszett nekünk tíz magyar hajdunkat bajvívásra eresztieni, mind ugyanazonképen placeat kigyelmednek is tíz vitéz harczost állítani, hogy kopja törésben, avagy karddal és szablyával és esmét csákánynyal való páros viaskodásban, életre és halálra is próbát tegyenek, hahogy kinek a nemzetsége lenne előbbre való a fegyvereknek az ő forgatásukban.

Die VII. Aprilis, 1572.

Migazzi Capitaneus.

Mikor elolvasta a levelet, odadobta a pasa lábai elé; az egyik bég rögtön kirántotta szablyáját és annak a hegyére szúrva átadta a pasának: ez volt az ígéret, hogy a bajra hívást elfogadják. Aztán a pasa pár szóval arra kérte a két hadnagyot, hogy addig, míg a választ elkészítik és kijelölik a vitézeket, menjenek át a szomszéd sátorba, a hol üdítő italokat rendelt számukra. A hadnagyok rögtön át is mentek és igen sok régi ismerőst találtak a köréjük csoportosuló katonák közt; élénk beszélgetésbe ereszkedtek a törökökkel s bizony már egy óra is elmúlt, mikor a pasa ismét hívatta őket a válasz átvételére. Ez a válasz, a török akkori gőgjének megfelelően, nagyon durva és főnhéjazó volt; Murteza pasa elfogadta a kihívást, mely életre-halálra szólt, csak tíz helyett azt akarta, hogy a vitézek mind a két részről tizenhárman legyenek: mert ezt a számot az akkori babonás világban szerencsétlennek tartották a magyarokra nézve.

Hafiz bég, a ki már nem egyszer mérte össze fegyverét Kopóval, fölolvasta a névsort. Elsőnek *Kilergi bég* volt fölírva, a kire a bajvívás vezetését is bízta. Aztán következtek a többiek, köztük egy renegát is, a mai Kerecsen bég.

- Kerecsen bég? - kiáltott föl Kopó, csodálkozva.

- Igen, Kerecsen bég! - felelt a bég maga, a ki szintén jelen volt. - Nos, aztán? talán nem tetszik?

- Mondja csak, kigyelmed, - kérdezte Kopó: - hát aztán tudja-e, miért is írtunk bajt a töröknek?

- Már hogyan tudnám!

- Akkor hát azt is tudja, hogy a török ő kigyelme legyalázta a mi nemzetünket és azért verekszünk. És kigyelmed ugyan mely vidékről való?

- Zalába, én.

- Hát Zala nem magyar vidék? És ha kigyelmed magyar katona, hát a töröknek segít verekedni a magyar becsület ellen?

Mialatt Kopó ezeket mondta, alig tudta fékezni magát; a renegát pedig fitymálva vállat vont és nem is neki felelt, hanem a körülállókhoz fordult:

- Hallják-e, kigyelmetek, mit össze nem hadar ez itt? Mintha csak tegnap vett volna először kopját a kezébe! Itt vannak a magyarok! - és gúnyosan a zsebjére ütött: - azt szolgálom, a ki megfizet. Te pedig, szép ecsém...

- Az én nevem nemes Gubecz Máté - vágott közbe Kopó hevesen; - s ha nem itt volnánk, a hol vagyunk... - és önkénytelenül a kardjához kapott, de aztán nagyot nyelt, mint az, a ki kénytelen zsebre vágni a más gorombaságait, és maró keserőséggel folytatta:

- Hát jól van: hiszen a tiszta buzának is van alja. Hanem azt még sem értem, - fordult Hafiz béghez, - hogy kigyelmed, a ki jó török és vitéz katona is, eltűri, hogy ez a renegát szidhassa a tulajdon atyjafiait. Mert hát mindig és mindenhol voltak hitehagyott árulók...

- Az áruló te vagy! - dörgött a renegát, s vad indulattal rántotta ki kardját, hogy levágja a hajdút. De ez meg sem mocczant, hanem keresztbe fonva karjait, megvetően nézett Kerecsen bégre, a kit a többi törökök körülfogtak és menten lefegyvereztek, nehogy kárt tegyen a hajduban. Egri Gergely pedig nagyot sodorintott sudaras bajuszán és nyugodt, mély hangon oda szólt Kopónak, hogy a többiek is meghallhatták:

- Jól van, jól! Egy hét nem a világ: akkor majd megkóstoltatjuk vele a Túrmező fűvét.

Kopó bocsánatot kért Hafiz bégtől ezért a kellemetlenségért, melyet a hevességevel okozott; a bég pedig, két kezét a hajdú vállaira téve, sokáig merően a szemébe nézett, aztán megcsókolta a homlokát és azt mondta:

- Allah nagy és az igazat szereti. Egy az Isten és egy a haza: jaj annak, a ki megtagadja őket!

A két hajdú most már lóra kapott és gyors vágatásban sietett hazafelé a válaszszal. Még napszállat előtt bejutottak az ivanicsi várba; ott aztán a magyar hajdúk számát is rögtön kiegészítették tizenháromra.

II.

A petrovinai völgy a vukomeri dombvidék egyik mellékvölgye és mintegy másfél órányira benyúlik az Uszkók-hegységbe is. A vidék erdős; a fenyves örökzöldje mellett dúsan tenyészik a bükk-, a tölgy-, a cser- s a nyírfa. Gazdag az erdő vadakban is; az őz és a szarvas, sőt a hiúz, vadkan és a medve is otthonos a vidéken.

Az ilyen zárt völgyeknek, hol messze környék egy-egy várat ural, mindig volt bizonyos területi jelentőségük, mert a kisebb dinasztiák mindig érvényesültek ezeken a nehezen megközelíthető ormokon. Ez a vidék a XV. és XVI. században a Tahyakat uralta, kiknek emlékeztétét még ma is néhány rom és alapfal hirdeti, míg hadaiknak fényes fegyverzetéből már csak egy pár rozsdás lándzsa maradt fenn, melyet az együgyű horvát paraszt kiszántogat a falak mellől.

Közel Petrovinához, meredek erdős orom tetejében épült a Tahyak családi vára. Voltaképp csak várkastély volt, megerősített családi ház, mely bástyáival inkább a véletlen megrohanást akarta megakadályozni. Csak egyszerű várfala volt s a kastélytól kerítés választotta el. A várkastély melléképületeit a várnépség lakta, míg az őrség, ha volt, a bástyák mentében tanyázkodott. A kastély mellett épült a négyszögletű őrtorony, mely egyszersmind a kapu bejáratát is védte.

Maga a kastély alig kőhajításra volt a szegényes falutól, melynek szerény templomától csak a vásártér választotta el. De az ősrégi, főnemes Tahy-család, melyből a mohácsi vész előtt nem egy vitéz törökverő kapitány sarjadt, most már csak nehezen tudta megvédeni birtokait a portyázó török martalócok ellen, kik tüzzel-vassal dúlták Szlavóniát és a mit el nem rabolhattak, azt fölégették s minden évben töméntelen népet hajtottak el rabszíjón.

A mohácsi csatásokon királyunk a fertőbe fúlt: abban veszett el, a mi életében is környezte. Az emberek szétfutottak, mindenkit elfogott a félelem: de akkor még senki sem hitte, hogy ez a csatavesztés törökdúlásnál, királyhalálnál egyebet is jelent. Habsburgi Ferdinánd még csak készülődött az új királyságra, mikor, alig hat héttel a mohácsi vész után, Szapolyai János már meg is koronáztatta magát. És megindult a két koronás király harca, a melyben János húzta a rövidebbet, mindaddig, míg a cseri barátok ki nem találták az evangéliumból, hogy: *a ki vele jót tészén, az az ő atyjafia*. Az atyafi pogány volt: s mert János király kezét csókoló fiává szegődött, segített is a jó szultán, de a megsegített országot magának tartotta, kamat fejében.

Igy történt, hogy Buda eleste (1541 nyarán) másfélszáz esztendőre három központot teremtett hazánkban. A magyar állam, midőn java részében a byzanci örökségben ülő török hatalom körébe esett, megszűnt önálló tényező lenni az európai államrendszerben. Az ország Habsburgot uraló része a német birodalom nemzetközi politikájának az érdekkörébe tartozott, míg Erdély és részei magyaros jellegű török hűbérekévé váltak. Az új szerződés pedig, a drinápolyi béke (1568 elején), az ország ama csekély maradékát is megnyitotta az ellenségnek, mely pusztító kalandozásaitól eddig rendszerint mentve volt.

E fejtetlen állapot hatásait megérezte mindenki, de legsúlyosabban a szegénység, a jobbágyrenden levő köznép. Őt nemcsak a portyázó törökök, meg a fizetetlen idegen zsoldosok sanyargatták, hanem a saját földesurai is, a kik még embertelenebbül zsarolták, mint ellenségei. Úgy bántak vele, akár az okatlan állattal, s ez a bánásmód lassankint csakugyan vadállattá is nevelte. Az állam, az egyház, a földesúr, a végbeli kapitányok töméntelen adóval, szolgálattal, munkával terhelték, s megtakarított vagyonkáját, ha volt, az ellenség, vagy a védelmére rendelt zsoldosok rabolták el, - ha ugyan a földesura már előbb reá nem tette a kezét. A mi kevés ideje a százféle robot és más egyéb sanyarú munka közt maradt, a csap-

székben töltötte, hol borba fojtotta bánatát, de efféle multságait rendesen verekedéssel végezte.

Ezekben a nehéz, válságos időkben a Zágrábban székelő Tahy Ferencz zászlós úr alig követhetett volna el nagyobb könnyelműséget, mint azt, a mit 1570. tavaszán elkövetett, mikor szoboszlai Petrás Farkas uramat küldte le várnagynak Petrovinára. A durva és kegyetlen, de alapjában véve gyáva ember valóságos isten-ostora lett a kezére jutott vidéknek. Rövid másfél év alatt jobban reszkettek a nevétől, mint magától az ellenségtől, s a szegény föld népe csak *hajas töröknek* nevezte kegyetlen, fekete lelke miatt. Hite, Istene nem volt: lutheránusnak vallotta magát, hogy a kilenczedet is magának szedhesse s ha a sanyargatott nép Isten irgalmára hivatkozva könyörgött hozzá kegyelemért, durva göggel szokta mondogatni: - az Istentől pedig én semmit is nem félek, mert a Dráván túl hagytam, - ezt pedig azért mondta, mert az előtt a kanizsai pasa zsoldjában állott. A szegény jobbágyság hasztalan fordultak könyörgéseikkel Tahy Ferenczhez; a gögös főúr kibotoztatta udvarából a panaszkodókat, rájuk eresztette a hajdúit, mintha csak I. Ferdinánd hirhedt szójárását gyakorolta volna rajtuk: *ebet ebbel maratok*.

Az agyonzaklatott nép, mint a halálra üldözött vad, rettegve bujdosott az erdőkben és a hegyek között. A rossz termés, az inség, meg az örökös háború annyira elkinozta a szerencsétleneket, hogy már a halált is többre kezdték becsülni, mint az ilyen nyomorúlt életet. Nagy darab földön még csak Petrovina volt az egyetlen falu, a melyet föl nem égettek, de ezt meg már Petrás Farkas annyiszor megsarcolta, hogy a jobbágyság megörölte a fakérget s korpából vegyítve abból süített kenyeret. Sőt az emberhúsevés is elterjedt: nemcsak a holttesteket falták föl, hanem az éhezők tulajdon gyermekeiket is levágták.

De ennek a halálra gyötört, elátkozott népnek minden csapásnál jobban fájt az a pokoli kegyetlenség, a melylyel Tahy uram várnagya Istenétől és templomától is megfosztotta. Ez volt betetőzése minden szenvedésének, s mikor ezt is meg kellett érnie, feljajdult benne a lélek; és a mit nem tett meg mindaddig, a míg csak saját nyomorúlt életéről és vagyonáról volt szó, megtette akkor, midőn Istene és vallása forgott veszedelemben. Mikor Petrás Farkas elűzte a petrovinai papot, megbotoztatta a misére járókat, s arra akarta kényszeríteni a jobbágyságot, hogy vele együtt hallgassák a lutheránus prédikációt, mindnyájan, mint egy ember, megtagadták az engedelmességet, és inkább kinoztatták, gyötörtették magukat, mintsem hogy a vallásukat megtagadják.

Az ilyen erőszakoskodások a vallás dolgában gyakran előfordultak akkor hazánkban; mert habár a reformáció akkor még nem volt is egyértelmű az egyház pozitív megtámadásával, mégis elég számosan akadtak főuraink között, a kik már erőszakkal alkalmazták a *cuius regio eius religio* elvét.

Épen ezért, talán sohasem imádták e haza földjén oly sokféle módon az Istent, talán sohasem élt rajta annyi régi és új, keleti és nyugati, keresztyén és nem keresztyén felekezet, mint a XVI. században. És bármilyen elkeseredéssel álltak szemben az emberek s a pártok egymással, sohasem volt vallásosabb idő az akkorinál, és az Istenben való hit és bizalom sohasem hatotta át annyira a sziveket, mint épen abban az időben; mert hová is fordulhatott volna az örökké halálos veszedelemben vergődő ember, ha nem a vallásához? Saját Istenétől várt mindenki oltalmat, saját Istenétől remélte mindenki, hogy *jó Magyarországot esmét föltámasztja és esmét hatalmat ad*.

Ezért, mikor Petrás Farkas erőszakkal lefoglalta a petrovinai kis templomot a lutheránus praktika részére, mikor elüldözte és később halálra kerestette a szegény jobbágyság katolikus papját, a fanatizmus legveszedelmesebb kitörését, a vallási gyűlölet viharát zúdította föl maga ellen. A már mindenéből kiélt és agyonzsarolt jobbágyság, a melynek - a krónikás szerint - csak véresre vert meztelen teste maradt meg, rajongással ragaszkodott egyetlen, nem földi

kincséhez, a vallásához és nem bírta elszenvetni, hogy megfoszszák szeretett papjától, a ki évek hosszú során át vele szenvedett s ezernyi bajában a fölülről jövő jutalom reményével bátorította kitűrésre. Napok, hetek óta elüzlött, a zavarosban halászni szerető bujtogatók jártak kunyhóról-kunyhóra s izgatták, lázították a már különben is forrongó népet, melynek kedélye hasonló volt az izzó zsarátnokhoz: csak még a szélrohamra volt szükség, hogy lángra lobbanjon.

S ez a szélroham is megjött, a véres emlékezetű 1572-ik évbeli április második vasárnapján, az istentisztelet alatt. Verőfényes, derült nap volt az, s a petrovinai jobbágyok a környékbeli föld népével, a szokottnál nagyobb számban ácsorogtak a kis templom előtti piacon. Reggeli nyolcz óra lehetett, s bent a templomban már javában állott a lutheránus istentisztelet, melyet valami messze földről elüldözött és ide szakadt prédikátor tartott, a kit a várnagy befogadott a kastélyba, részint a saját gyönyörűségére, részint a jobbágyok boszúságára. A szegény jobbágyok a világ minden kincseért be nem tették volna lábukat a templomba, s inkább meghaltak volna, mint sem hogy a *kegyetlen gyilkosok* - így hívta Ferdinánd király a vallásujtókat - istentelen praktikáiban részt vegyenek; s nem is hallgatta ezt az istentiszteletet senki más, mint a várnagy, meg a családja és néhány hitéből kivetkőzött zsoldos hajdú.

A sűrű csoportokba összeverődő parasztság eleinte halkabban, később egyre hangosabban és tartózkodás nélkül panaszkodott egymás közt, keseregve saját nyomorúságán és átkozva a várnagyot, a ki ennek az általános romlásnak a főokozója.

Vagy egy tuczat hetvenkedő, rablóképű hajdú kóválygott a csoportok közt, fél füllel hallgatózva, szóba-szóba állva a jobbágyokkal, kiket részint szép szóval, részint fenyegetésekkel arra akartak bírni, hogy menjenek be a templomba s vegyenek részt az istentiszteletben; de a parasztok sokkal jobban föl voltak bősztülve a várnagy ellen, mint hogy a szép szóra megjuhászodjanak, aztán meg sokkal többen is voltak, mint hogy egy tuczat fegyveres lator fenyegetései előtt meghajoljanak.

A hajdúk végre, mikor látták, hogy semmire sem mennek a parasztokkal, megszimatozva a közlő zivatart, okosabbnak találták, hogy a vihar esetleges kitörésekor mind együtt legyenek, s ezért lassankint mind oda gyülekeztek a templom ajtaja elé, mintha őrséget állanának, s aztán, előbb erőszakkal, majd szép szóval azt akarták elérni, hogy a templomajtó közvetlen közelében állók vegyék le a süvegüket. De ezek csak azért sem vették le, sőt, a ki addig a kezében tartotta, még az is föltette és a hajdúk elé terpeszkedett, röhögve kidüllesztette a mellét, csurgóra vágta a süvegét, lökdöste a pajtását, a hajdúk elé köpdösött a földre, kiabált, füttyölt, lármázott és minden más kitelhető módon ingerelte a lándzsás poroszlokat.

A várnagy, a ki ott ült a szószék alatt és igen szépen kilátott a piacra, sűrűn arra felé forgatta a fejét s mikor a folyton erősödő zivajból, meg egyéb kézzel fogható jelekből észrevette, hogy a szokatlanul nagy számú tömeg magatartása nem oly alázatos és meghunyászkodó, mint rendesen, egyszeriben nagyon szeretett volna otthon lenni a kastélyban, a bástyák mögött, fizetett hajdúi és zsoldosai közt, s magában átkozta azt a szerencsétlen és ostoba prédikátort, a ki csak húzta, nyújtotta az istentiszteletet; de azért, bár titkon félelmes aggodalmak gyötörték, igyekezett nyugodtnak látszani, nehogy pár hajdújába félelmet, a nagyszámú tömegbe meg bátorságot öntsön.

- Átkozott nemzetség! - kiabált a piacon egy siheder; - rosszabb, mint a pogány török!

- Miért is nem mégy Zágrábba, szép ecsém: hogy elmondanád ezt az uraknak is? - kérdezte gúnyosan egy marcsona, hatalmas termetű paraszt és nagyot suhintott füttykösével a levegőben.

- Zágrábba, ugy-e? - csattant föl a másik; - talán bizony a Draskovics uram ő kigyelme elejibe, hogy a Dózsa apánk sorsára jussak?

- Itt pedig hiába ordítsz, mint a koldús a búcsúban: úgy sem hallgat rád senki.

- Se' itt, se' Zágrábban nem hallgatnak ránk, - dörmögött egy vén pásztor, és görcsös botjára támasztotta az állát; - az urak mind egy húron pendülnek: holló a holló szemét nem vájja ki.

- Azért tegyünk magunk igazságot a bajunkban: még pedig hamarosan, hogy a testünk is, lelkünk is az ördögé ne legyen.

- Bizony pedig azé lesz előbb-utóbb, - szólt közbe keserűen az öreg Gubecz, a kinek ugyan nem nagy böcsülete volt a faluban, mert mindnyájan tudták, hogy Kopó, a fia, szintén a Tahyakat szolgálja, de épen ezért félték is tőle egy kicsit.

- Bizony pedig azé lesz előbb-utóbb: imhol már hatalmat vőn rajtunk a pokoli fajzat és kárhozatba visz bennünket, mivelhogy kiverte a mi Istenünket az ő templomából.

- Közibünk szakadt a Luczifer és nyakunkra hozta a Béliál papját, a mi szent papunk helyett.

- Átkozott legyen minden nemzedéke ennek a kockázó, gyilkos zsványnak...

- Az a! jól mondja kigyelmed: gyilkos zsvány! Én magam láttam, hogy levelessé tették Zágrábban: tulajdon szememmel láttam a gubernátori ház kapuján egy nagy pöcsétes írást, és azt mondták, hogy a Petrás uram neve is rajt van, mivel hogy hamis pénzt csinált, rabolt, rosszul esküdött...

- És ha a jég elveri a szőlőt, ha a dér megrontja a gyümölcsöt, ha a rozsda meg az üszög megeszi a gabonát, ha a lábas jószág elhull: mindjárt a rosز időre, a plánéták járására fogják; pedig minden átkot, fekete halált, romlást ezek a gyilkos paterinusok hoznak az országra.

- Föl kell gyujtani a házát! Meg kell égetni! tűzbe vele! akaszszuk föl! akaszszuk föl! - kiabált a tömeg zagyván és egyre jobban tolongott, hullámozott a templom ajtaja előtt.

Ebben a pillanatban vége lett az istentiszteletnek és a várnagy megindult a templomból kifelé. Magához szólította hajdúit s azok közül, a kik vele hallgatták az istentiszteletet, néhányat oda állított a templom ajtajába, hogy a bezárt kapuk előtt őrt álljanak. Ő maga pedig a többi hajdúval - lehetek huszan, huszonöten - megindult a kastély felé. A mint a tömeg meglátta, hogy a várnagy jön, még jobban tolongott és dühösen kiabált:

- Eretnek kutya! Csaló tolvaj! Körmös barát! Hajas török! Vérszopó! Üssétek agyon! Föl kell akasztani! - de azért senkinek még a haja szálát sem görbítették meg.

Azon a rövid úton, mely a templomot a kastélytól elválasztotta, a szitkozódó tömeg nyomon kísérte a várnagyot és egyre gyalázó szavakkal sértegette, halállal fenyegette. Az a pár hajdú, a ki gyűrűt vont a várnagy és családja körül, csak nagy nehezen tudott utat törni a rajló emberáradatban, a mely, ha a lándzsák erőszakos nyomására kénytelen-kelletlen szétnyílt is előttük, mögöttük megint rögtön összecsapott; különösen, mikor a kastély kapujához vezető keskeny, mély úthoz értek, a tömeg annyira összetorlódott, hogy a várnagynak meg kellett állnia s úgy látszott, hogy most csakugyan komoly veszedelemben forog.

- Siessünk! siessünk! - biztatta halkan a hajdúit, a kik maguk is szerettek volna bent lenni a kastélyban, hogy a falak mögül bátorságban gúnyolhassák a parasztok tehetetlen dühét.

- Vissza! vissza! - riadoztak a hajdúk, s rávetve magukat az elsőkre, kopjaikkal viasszaszorították a tömeget. A közel állók, a kikre, mint a jégeső, sűrűn hullottak az ütések, ordítózva, sikoltózva hátráltak, a mennyire lehetett; rugdosták, lökdösték a mögöttük állókat, és könyökeikkel, meg lábaikkal segítettek magukon: a közből esők pedig, a kiket meg hátulról előre nyomtak, káromkodva, átkozódva igyekeztek szabadulni a két tűz közül. Végre a rettenetes tolongás alább hagyott s a hajdúknak sikerült kis szabad helyet csinálni a kapu előtt; a kastélybeliek hirtelen fölnyitották a kaput, a várnagy besurrant, utána tódultak a hajdúk is és

az utolsók már lándzsájuk nyelével verték a tömeget, hogy be ne nyomuljon. Mikor már mindnyájan belül voltak, hirtelen becsapták a kaput a tömeg orra előtt, eltorlaszolták és megtámasztották: aztán jó éjszakát! A várnagy föl szaladt a toronyba és kinézett az egyik ablakon, de rögtön megdöbbenve kapta vissza a fejét: - Ah, milyen hangyaboly!

A háborgás, kiabálás és a zűrzavar most még fokozódott ugyan a kastély előtt, de aztán, mint a tarajos hullám, mikor útja végén tornyosúlva vágódik a parthoz és rögtön azután morajló zúgással hanyatlik vissza: úgy rajzott vissza a tömeg is a kastély falai alól a templom felé. A piac közepén, rozoga hordó tetején, egy elzüllött, marczona képű alak vad szenvedélyvel izgatta a népet. Közvetlen közelében a csöcselék, a jobbágyok söpredéke, ez a semmivel nem bíró, semmit nem kockáztató s épen azért semmitől vissza nem rettenő gyülevész nép csoportosult: olyan kötekedő, törvényen kívül álló korcsmázó zagyva nép, a mely a bicskát kinyitva hordozta a tüszőjében, s a melynél mindig volt egy darab sós kenyérbél, hogy beköthesse a sebet, ha a verekedésben bevették a fejét. Fölöttük, mint a boszú, a gyűlölet megtestesülése, ott állt az a tagbaszakadt, zordon alak és ingerelte a jobbágyságot, ezt a röghöz lánczolt fenevadat, hogy eltépje átkos bilincseit. Mély torokhangja hörögve fuladt el néha dühében, mintha a kegyetlen, vérevő harag fojtotta volna torkába a szavakat s ilyenkor csak vértől aláfutott szemeinek vészes villámlásából lehetett látni, hogy átkozni akar.

Ez a vad, marczona demagóg Nelipics Mladen volt, a zsupán, a mint rendesen nevezni szokták: csavargó, lézengő rabló, a ki elkínzott lelke mélyéből gyűlölte a társadalmat, a mely kiközösítette őt kebléből. Messziről szakadt ide, az Uszkós hegység déli aljáról, magával hozva gyilkos, boszuálló népének minden kegyetlenségét. Álnok, furfangos és alattomos volt, jól értett a lappangó szenvedélyek szításához, szilaj féktelenséggel lázított mindenütt a főnálló rend ellen, mert a saját nyomorúsága, kiállott szenvedései, a vele elkövetett igazságtalanságok meggyűlöltették vele az összhangot, a békét, az egyetértést. Azt beszélték róla, hogy az előtt ő is jobbágy volt s hogy szép, fiatal feleségét tulajdon földesura erőszakkal raboltatta el tőle. Két álló évig forralt boszút ura ellen a vad uszkók, de soha sem férhetett hozzá; végre, a föltámadás szent ünnepén, az Úr házában, az oltár előtt szúrta le felesége csábítóját, épen abban a pillanatban, mikor a Megváltó testét akarta magához venni. A rémület első pillanatában sikerült megugrania s azóta, mint a kivert fenevad, hajléktalanul bujdosott a rengetegekben; de bárhol nyugtalankodott, lázongott a parasztság, azonnal ott termett, már a mozgalom legelső pillanatában, lesve, várva az alkalmas időt, hogy lángra lobbantsa a gyűlölségnek örökké izzó üszkét az elnyomott jobbágyok szívében.

A tömeg zajosan helyeselte a zsupán lázító beszédjét és újjongva tombolt, valahányszor egy-egy czipfrább, szemén-szedettebb átkot hallott. A demagóg pedig egyre ontotta magából a gyűlölség izzó láváját, s végre, a mikor már elérkezettnek hitte az időt, hirtelen előkapott kebléből egy feszületet, kirántotta a törét és vad elszánással rohant a templom felé. A kapunál őrt álló hajdúk a meglepetés első pillanatában nem is gondoltak a védelemre, a következő perczen pedig már nem volt rá idejük. A botokkal, kövekkel fölfegyverzett tömeg, mint a gátjaiból kitört folyó, zúgó áradatként fogta körül a hajdúkat s egy szempillantás alatt valamennyit maga alá gyűrte; rugták, ütötték, verték a szerencsétlen pribékeket: ki hajuknál fogva hurczolta őket a földön, ki pedig darabokban tépte le róluk a ruhát, s talán meg is ölték volna valamennyit, ha a végső pillanatban a döngetett templomajtó be nem szakad. Ekkor, megfeledkezve a hajdúkról, a felbőszült tömeg hanyatt-homlok beözönlött az Isten házába.

A lutheránusoknak lefoglalt templom még megtartotta előbbeni, katolikus jellegét. Még megvolt az oltár, rajta voltak a gyertyák, a tabernákulumban ott volt a szentségtartó s a képeket sem távolították el. A tömeg nekiesett a padoknak és megkezdte az esztelen rombolás munkáját; a rozzant fapadokat néhány perc alatt föltépték, pozdorjává törték, s kint a templom előtt máglyába rakva fölgyújtották. A zsupán föluggrott az oltár lapjára és keresztbe font

karokkal, gyűlöletesen vigyorogva gyönyörködött a pusztításban. Nézte a magasra csapó lángokat, nézte, a mint a máskor békés jobbágyok megittasulva a boszú mámorától, mindent izzé-porrá törtek, a mi csak kezük ügyébe került. Mikor a képek is a lángok martalékaivá lettek s a tömegnek már nem volt mit szétrombolnia, ha csak a falaknak nem akart esni, a zsupán fölrúgta a gyertyatartókat az oltáron és a zendülők lármás zaját túlharsogva, dörgő hangon ordította:

- A kastélyba! Ott a várnagy! Tegyük igazságot mi magunk!

- Akaszszuk föl! A kastélyba! Igazságot! Igazságot! Halál a várnagyra! - viszhangozta a vérszemet kapott tömeg, s közbe fogva a zsupánt, szilaj rohanással ragadta magával a kastély felé.

Mikor a komor, hatalmas falak alá értek, egy pillanatra meghökkenve, tanácstalanul álltak meg; a hátulról jövők, neki lódulva a nagy rohanásban, ellenállhatatlan erővel nyomták előre a többieket, a kik viszont hátrafelé akarták szorítani a tömeget. Ebből kusza dulakodás fejlődött, a melynek zsvajából nem lehetett tisztán kivenni, hogy egymás ellen acsarkodnak-e, vagy pedig a várnagyot fenyegetik; a borzalmas jajveszéklések, sikoltások, nyögések, átkok, szitkok, gúnyszavak egymásba vesztek és zűrzavaros üvöltéssé fajultak, mely dörögve, zuhogva viszhangozott a kastély termeiben, az üres udvarban s csak közbe-közbe lehetett kivenni egy-egy szót, a mely hatalmasabb torokból tört elő és túlbömbölte a vadúl hullámzó tömeg fenyegető háborgását. Ezek a szavak pedig nem igen nyugtatták meg a várnagyot, ha ugyan hallotta őket:

- A várnagyot! Élve-halva! Akasztófára! Hajas török! Halál a várnagyra!...

A nyomorúlt ember halálra váltan, arcából kikelve járt szobáról-szobára és kezeit tördelve, kétségbeesetten könyörgött hajdúinak, hogy ne hagyják el, hogy mentsék meg, szöktessék meg ebből a veszedelemből. - De hogyan? Mi módon? - Fölment a toronyba, egy kis lyukon kinézett a térre és megdöbbenve látta, hogy ott alatt ember ember hátán nyüzsög és ordítózva, átkozódva követeli az ő halálát. Ezen még jobban megrémült és tántorgó léptekkel botorkált le megint a kastélyba, a hol kikereste magának a legbiztosabbnak vélt búvó helyet, feleségét pedig a nőcselédséggel együtt bezárta a pinczébe. Aztán ott gubbaszkodott búvó helyén és lélekzetét is visszafojtva hallgatózott, hogy nem csillapúl-e a végzetes forrongás, nem hagy-e alább a fenyegető üvöltés: és mikor hallotta, hogy a tömeg vészes moraja nemcsak nem szűnik, hanem egyre nagyobb arányokat ölt, kétségbeesve tépte rőt haját és bedugta a füleit.

De, mint rendesen történni szokott, a szabadjára hagyott harag lassankint ülepedni kezdett, mivel sem útját nem állták, sem ellenkezéssel nem ingerelték. A tömeg kezdett belefáradni a czéltalan és ok nélkül való tombolásba s talán ez a zűrzavar is, mint számos ilyen mondva csinált ártatlan vihar, szép csöndesen lecsillapult volna, ha a templom előtt meggázolt, csúfosan elvert hajdúk, a kik időközben a kastélyt megkerülve, a hátulsó kis ajtón belopóztak, ismét föl nem kavargják a nyugovóra hajló szenvedélyeket. Ez a féltuczat léha martalóc, a kit nem csak a szenvedett kudarc, hanem az is mód fölött boszantott, hogy nem üthet szét a háborgó csöcselék közt, a boszúvágy oktalan fölindulásában hamarosan fölszaladt a kapu őrtornyába s nyelvét kezdte öltögetni a párkányról, sőt le is köpdösött az alatt hullámzó tömegre. A lent állók eleinte csak még jobban kiabáltak és fenyegetőztek, de aztán a távolabb állók közül néhányan kövekkel kezdték hajigálni a hajdúkat, s csakhamar meg is dobták egyiknek a karját. Ez elfehéredett dühében, kitört egy fél téglát a torony falából és teljes erejéből lehajította. Szerencsétlenségre a lezuhanó kő egy tíz-tizenkét éves fiúcskát ütött le, a ki ott hanczúrozott többi pajtásaival; a szegény gyermek sikoltás nélkül, lélektelenül roskadt össze és menten meghalt. Még annyit sem tudott mondani: - Jézus Mária!

Ez a vadállatias, okatlan vérontás, a melynek egy ártatlan élet esett áldozatul, olyan hatással volt a tömegre, mint mikor a puszkaporos hordóba égő csóva esik: egyetlen kiáltás, hörgő boszú-ordítás tört elő a sok száz ember torkából, s valamennyien, mintha parancsszóra tennék, egy akarattal neki feküdtek a kapuknak; a roppant pántos tölgyfaajtók recsegve-ropogva szakadtak ki a sarkaikból, a mögöttük fölhalmozott torlaszokat, meg a bejárat védelmére oda siető hajdúkat a betóduló emberáradat egyetlen szempillantás alatt elsodorta, az ellentállók letiporta, megkötözte s aztán előzönlötte az egész kastélyt. Fönt, az emeleti termekben az ajtókat csapdosták, az ablakokat csörömpölve törték be, az asszonyok sikoltoztak, a hajdúk káromkodtak, a tömeg pedig bőszerűen üvöltözött és tombolt.

Az a néhány kötekedő martalócz, a ki fönt volt a toronyban, ott nyomban áldozatul esett a tömeg boszújának. Még arra sem volt idejük, hogy keresztet vessenek, mert a fölrohanó jobbagyok már a dulakodás első pillanatában leteperték őket és rögtönös isten-ítéletet tartva, egyenkint lerugdosták valamennyit a torony tulsó oldalán tátongó mélységbe, melynek kiálló szirtjein szörnyű halált szenvedtek. Magát Petrás Farkast, a ki fejét veszve szaladgált ide s tova a kastély termeiben, a többi húsz-harmincz hajdúval együtt szintén hamarosan legyűrték; csak néhány pribéknek, meg a várnépséghez tartozó asszonyoknak sikerült megszökniök a nagy zűrzavarban a kastély hátulsó rejtek-ajtóján, mely az erdőre nyílt.

A várnagyot szoros gúzsba kötötték s akkor tanácskozni kezdtek: minő halállal emészsziék el, poroszlóival együtt? Ki azt akarta, hogy a várnagyot is rúgják le a toronyból a mélységbe, kinek az akasztás tetszett volna, ki pedig azt ajánlotta, hogy a fejét vegyék s már néhányan el is szaladtak a cigányért: de a legtöbb mégis elevenen akarta eltemetni. És úgy látszott, hogy ebben mindnyájan meg is egyeztek, mert már csak azon tanácskoztak, hol ássák meg a gödröt: az a gyáva lélek pedig égnék meredő hajjal, reszkette hallgatta, hogyan ítékeztek fölötte. Olyan sápadt volt, mint a fal, rőt haja szinte csapzott a halálos verítéktől, szemei kitágulva révedeztek a semmiben, elkékült ajkai reszkettek, s mialatt a fogai vaczogtak rémültében, gépiesen hörgött:

- Papot... papot... papot...

- Ah, lelketlen kutya! majd adok én neked papot! - kiáltott rá az egyik paraszt, s megforgatva fütykösét, hozzá ugrott, hogy majd főbe kollintja.

- Lassabban, hékás! - rivalltak rá többen, és még idejekorán lefogták. - Nem vagyunk pogányok; ha papot kíván, hát kap: de a mi papunkat.

- Az ugyan meg nem gyóntatja.

- Miért nem?

- Mert ez itt gyilkos eretnek, istenkáromló, gyehenna tüzére való.

- Azért mégis meggyóntatja, mert a halálos órában nem szabad evvel törődni.

- De ezek a gyilkosok nincsenek a halálos órában.

- Nincsenek? Már hogyan volnának?

- Mikor semmi bajuk nincs, csak egy kicsit nagyon meg vannak ijedve.

- Azért mégis...

- No de még sem...

- Hallgassatok! - kiáltott közbe a zsupán; - ha ezeket itt, mihelyt meggyóntak, rögtön a más-világra küldjük, akkor most igazán a halálos órájukban vannak.

- Igaz, igaz! Menjünk a papért!

Az öreg pap épen akkor jött az erdő felől és találkozott azokkal, a kik érte mentek. Nagyon siethetett, mert egész arcza kipirúlt és ő maga is lihegett a fáradtságtól.

- Mi történt? mi történt? - kérdezte lelkendezve; - micsoda zaj és lárma ez? mi történt?

- Csak hamar, csak hamar! - siettették a papot a jobbágyok. - Betörtünk a kastélyba, megkötöttük azt a hitetlen pogányt és most, a halálos órájában, papért könyörög a nyomorúlt.

- Ah, szerencsétlenek! - kiáltott föl a pap kétségbeesve és a hajába kapott. Aztán gyorsan, már a mennyire tőle tellett, futva sietett a kastély felé.

Mihelyt meglátták, azonnal nagy örömjaj támadt a jobbágyok között; sokan elébe szaladtak, s mint legtermészetesebb, Istennek tetsző dolgot ujságolták neki a történeteket, kérve őt, hogy most már csak gyorsan gyóntassa meg a várnagyot, meg a zsoldosait, mert még déli harangszó előtt szeretnének végezni velük. A szegény, jámbor pap alig tudott hová lenni rémületeiben, és nem tudta, hogyan beszélje le híveit erről a rettenetes boszútervről; sírt, könyörgött, esedezett, hogy ne terheljék a lelküket újabb gyilkosságokkal, fenyegetődzött a földesúr pallosjogával, az örök kárhózzal, a Mindenható haragjával s mikor már belerekedt, beleizzadt a könyörgésbe, rábeszélésbe, lassankint alább hagyott a nép dühe is, és miután haragja már kitombolta magát, sőt elégtételt is vett a toronyból lehajigált hajdúkon: a visszahatás közvetlen elcsüggedésében, a vérboszúhoz, kegyetlenkedéshez nem szokott tömeg hirtelen magába szállt és eliszonyodott attól a vértől, mely a kezeire tapadt. Mindenki szabadulni igyekezett erről a gyászos helyről, hogy kerülje társai, a sok tanú és czinkostárs tekintetét, hogy magába szálljon a lelkét terhelő nehéz váddal és otthon, az egyedüllét magányában fontolja meg: hogyan kerülhetné ki a rettenetes visszatorlást, a mely bizonyára nem késik soká? És eleinte egyenkint, később nagyobb csoportokban, mind elszéledtek a kastélyból, a piacszóról, a templom környékéről és ki haza ment, ki az erdőbe, a hegyek közé, mintha szégyenlené magát, vagy félne embertársai között. Úgy hogy mikor a harangot délre kongatták, az egész falu olyan kihaltnak látszott, mintha a török dült volna benne.

Petrás uramnak mind a mellett nem volt annyi bátorsága, hogy a kastélyban maradjon: a föld égett talpai alatt, s még mielőtt deket harangoztak, összeszedte azt a néhány hajdút, a kit vele együtt a pap kértére szabadon bocsátottak, kieresztette a feleségét meg az asszonycselédséget a pinczéből, befogatott két szekérbe, fölrakatta legbecsesebb holmiját, ő maga pedig lóra kapott és pereputtyostól megindult torony iránt Zágráb felé, hogy jelentést tegyen Tahy Ferencz úrnak a rettenetes zendülésről. Mikor aztán kiért a falu határából, megfordította a lovát és irtózatosszítkok, átkok közt fogadkozott, hogy: - jön még a kutyára dér! - s hatalmas esküvést tett, hogy egy hét leforgása alatt sóval hinti be Petrovina helyét.

*

Mikor azt a halált hozó végzetes követ lehajították a toronyból, az öreg Gubecz épen azt ujságolta néhány higgadtabb és idősebb jobbágyoknak, hogy fia, a Kopó, pünkösdkor alighanem haza jön pár napra és akkor, úgy lehet, majd a hajas töröknek is a körmére koppint.

- Bíz' itt volna az ideje, hogy megváltója legyen a tulajdon vérének, - szólt egy sokat megért, görnyedező pásztor, nagyot sodorintva deres bajuszán.

- Hejh, ha Karácsony György apánkat meg nem törik vala az urak Debreczenben, - mondta sóhajtván egy másik, - az óta már nagyot fordúlt volna a világ!

- Nagy dolgok járnak a kigyelmetek fejében, - csitítgatta őket az öreg Gubecz; - hogy is bírnánk mink az urakkal, mikor a török, meg a német együtt sem bírnak vele...

Ebben a pillanatban hangzott föl a játszadozó gyermekek vérfagyasztó sikoltása, mely rögtön a nyomában fölzúduló boszúordítás rémes hörgésébe veszett. A beszélgetők megborzadva fordultak arra felé, de egyelőre semmit sem láttak, csak azt, hogy a torony alatt valami történhetett, mert ott volt a legnagyobb tolongás.

- Meghalt! Megölték! A Gergőt! Akasztófára! Átkozott gyilkosok! - tombolt a felbőszült tömeg, s a következő pillanatban már betörtek a kastélyba, s a szerencsétlenség színhelyén csak néhány gyermek és öreg jobbágy sopánkodott.

A vén Gubecz, a kinek fülében különös visszhanggal csengett még ez a kiáltás: - A Gergőt! - a nyakát is előre nyújtotta, hogy jobban lásson, kimeresztette mind a két szemét, mert az az élettelen alak ott a földön nagyon is ismerősnek tetszett neki. Alig húsz lépésnyire hevert a szerencsétlen gyermek, a kinek teste, a mint siránkozó kis pajtásai körülötte sűrögtek-forogtak, hol egészen, hol részben eltűnt az öreg Gubecz szemei elől. A szegény ember nem mert mozdulni sem; bizonytalan félelmében szeretett volna oda menni a gyászos csoporthoz, de valami névtelen ijedelem visszatartotta s egy pillanatra a tagjait is megbénította. Nyögve tárta ki karjait, melyek erőtlenül hullottak vissza az oldalára, még jobban kimeresztette a szemeit, de most meg már épen semmit sem látott, mert minden homályba borult előtte.

- Gergő! fiam, Gergő! - szólította reszkető hangon a fiát.

Mikor nem kapott feleletet, a kétségbeesés szilajságával rohant oda hozzá, s mikor melléje ért, a homlokához kapott, rekedten elkaczagta magát, egyet fordult maga körül és leroskadt melléje a porba. De rögtön ismét fölélt, óriási erőlködéssel fölvonszolta elkínzott testét, leült a földre, ölébe vette a fia fejét és fölébe hajolva, tapogatta a mellét, keresve, vizsgálva, hogy dobog-e még a szíve; aztán egészen fölemelte magához, odaszorította szívéhez, csókolta az ajkát, a szemeit, a homlokát, és többször az arcába fújt, mintha életet akarna lehelni bele. És a mint látta, hogy a gyermek nem tér magához, hanem egyre jobban meghidegül a teste, már nem csókolta, nem siratta, hanem fejét az ölébe fogva, csak nézte, egyre csak nézte, bambán, a fájdalomtól révedező, üveges szemekkel. És a világ, meg minden, a mi körülvette, mintha nem létezett, mintha meghalt volna reá nézve.

A lázadó parasztok már oszladozni kezdtek és az öreg Gubecz még mindig ott ült a pusztán földre, szorongatva a fia meghidegült testét. Olyan rettenetes, szóltan fájdalmában olyan megdöbbenő volt ez a két alak, hogy még a feldühödött s különben vad, részvétlen parasztság is szánakozva állta körül. A legtöbb, a gyávábbak, már elszéledtek: s a kik még ott maradtak, vagy barátságból az öreg Gubecz iránt, vagy pedig azért vettek részt a szerencsétlen ember gyászában, mert ez a szerencsétlenség elfeledtette velük, sőt némileg igazolta is saját kegyetlenségüket. De vigasztaló szót egyik sem mert, vagy tudott megkoczkáztatni, csak a derék pap lépett egészen közel, azzal a szándékkal, hogy megkísérte ennek a kétségbeesett fájdalomnak a csillapítását. Azonban ő sem az apához intézte szavait, mert érezte, hogy a gyermekét sirató apa megszenteseült fájdalmát földi vigasztalás nem enyhítheti; ellenben gyöngéden reá tette kezét a kedves halott fejére, melyet az öreg Gubecz még mindig az ölében tartott, és mély, fátyolozott hangon szólt:

- Szegény kis Gergő! Kedvelt tégedet az Úr, mivel mindig tisztelted parancsait és szeretted szülőidet.

- Ámen, ámen! - motyogta az öreg Gubecz, mintegy fölriadva rémes kétségbeeséséből. - Én nem is érdemeltem ilyen jó fiút a Mindenhatótól.

- Ebben a szomorú siralomvölgyben, - folytatta a pap, - annyi veszedelem környékez mindnyájunkat, hogy örülhetünk, ha az Úr magához szólít bennünket. És ime! boldog ez a gyermek, mert nem halt meg, hanem csak aluszik: és az ő tiszta, ártatlan lelke ott mulat az örök világosság fényességében.

- Oh! de hát mi az én életem ő nála nélkül? - jajdult föl a lélek az ősz apában. - És mit mondjak az én jó Mártámnak, ha hogy azt kérdezi tőlem: hová tetted a fiunkat?

- Feleld neki a bölcs király szavaival: «Az Úr pedig, a ki adta őt nekünk, most vissza vette tőlünk: mi pedig ne kutassuk az ő útait, hanem nyugodjunk bele szent végezéséibe, mivel csak hasznunkra vannak azok.»

Az öreg Gubecz égre emelte szemeit, melyekből sűrűn hullottak a könnyek és nyögve sírt föl elkeserült fájdalmában:

- Miért nem haltam meg én?... miért hurczoljam én az élet keresztjét, a ki fáradt és öreg vagyok... s miért kellett elmúlnia az én magzatomnak, a ki aggságom reménye, támasza, mindene volt?...

- Az Úr nem hagy el téged a te nyomorúságodban, - bátorította a jó pap gyöngéden. - Ha reád róttá ezt a keresztet, erőt és malasztot is ad, hogy keresztényi türelemmel hordozhassad.

- Ámen, ámen! - motyogta ismét a szerencsétlen.

A körülállók megmozdultak; néhány szánakozó paraszt faágakból hamarosan Szent-Mihály-lovát tákolt össze, s most rá akarták tenni a halottat, hogy haza vigyék az öreg Gubecz kunyhójába. Gyöngéd erőszakkal elvették tőle és rá helyezték a hordozó-ágyra, mialatt az öreg Gubecz, elgémberedve a metsző bőrától s talán még inkább a szívébe lopózott hidegségtől, fogvaczogva igyekezett lábra állni. A jó pap megsajnálta a didergőt, lekerítette válláról a saját köpenyét és ráadta az öregre. Ez pedig sem meg nem köszönte, sem vissza nem utasította a jótéteményt; egy darabig, úgy látszott, mintha észre sem vette volna, de mikor a karját megmozdítva, megérezte a köpönyeget, azonnal levetette és szerető gyöngédséggel betakarta, gondosan begöngyölgette vele a fiát.

Az ég derűtlen ragyogott felhőtelen kék boltozatával; a hűvös bóra zúgva, zizegve járt a még alig zöldelő erdőben, s lent a völgyben, föl egész a meredek domboldalig, tisztán lehetett látni a kis falu minden házát, minden kunyhóját. Köröskörül érezni lehetett a szunnyadó természet ébredését: a vidáman csicsergő madarak dalában, a fürge méhek zümmögésében, a rügyező, bimbózó bokrok és fák balzsamos illatában.

A természetnek ez a vidámsága és nyugodt hangulata nagyon is ellentétben volt az öreg Gubecz lelkében dúló fájdalom viharával. Mikor a halottat vivők megindultak, ő is utánuk ment s egy ideig szótlanul, roskadozó léptekkel követte őket; aztán, mintha csak most eszmélne a valóra, - mintha a düh, a fájdalom és a kétségbeesés, mely eddig a szívét gyötörte, csak most jutott volna el az eszéig s csak most ébresztette volna rettenetes nyomorúsága tudatára, - fogcsikorgatva felordított:

- Átkozott, átkozott gyilkos! - de a következő pillanatban már hörögve bukott térdre és az eltiport féreg kínos vergődésével fölfohászkodott:

- Oh, Uram! segíts meg engem: és a te szent kezed legyen az én fejemen, nehogy kísértetbe esvén, erőszakkal rohanjak lelkem kárhozatába.

Fölkelt, megint nyomon követte az elül menőket és buzgón imádkozott; de, mialatt ajkai gépiesen motyogták a könnyörgések megszokott szavait, elméje visszacikázott az elmúlt évek homályába és fölidézte a megboldogult életének minden mozzanatát, attól kezdve, hogy csecsszopó, aztán gyermek és végre siheder lett, egész a mai napig: és eszébe jutottak a kedves halott legelső gagyogásai, a sok szép remény, melyeket beléje vetett, a gyermek jósága, szelídsége, okossága és nagy szeretete. Minden, minden eszébe jutott és az édes emlékek nyomán fölbredő kínos veszteség érzése halálra gyötörte sajgó szívét: mert, imhol,

vigasztalan multjában csak sötét rémeket lát, s most már kialudt az utolsó reménysugár is, mely bevilágíthatná jövőjének gyászos éjjelét.

És a míg ezeket elgondolta, ajkai egyre az imádságok megszokott szavait rebegték, elkínzott lelke legmélyén pedig mint ijesztő árnyék tünedezett föl az öreg Márta jóságos, szenvedő arcza, a mint görnyedezve a fájdalomnak ily roppant keresztje alatt, szemrehányó hangon nyögi:

- Hová tetted a mi édes fiunkat?

Megrebbenve, mint a puskalövés dörrenésére fölriadó vad, az öreg Gubecz előre akart szaladni, hogy értesítse, előkészítse a gyászra a szegény öreg asszonyt, a ki ebéddel várja mind a kettőjüket: de reszkető térdei megcsuklottak és ő maga eljajdúlva, lélektelenül roskadt a földre. Az elülmenők megálltak, megvárták, míg az öreg lassan, lihegve fölkel, s aztán ismét megindultak; ő pedig tántorogva ment utánuk s egyre az imádságot motyogta, a mely épen oly egyhangúan és folytonosan pergett ajkairól, mint a lejtőn csergedező patak mormolása.

Igy értek lassankint a falu szélére, a hol, félig a hegyoldalban, a völgy egyik szeszélyes kanyarulatában épült az öreg Gubecz szegényes viskója. Az egészről csak a szalmafedél látszott, durván összerótt kereszttel a gerinczén: a többi egészen betakarták két százados gesztenyefának a lombjai, melyek védőleg borúltak fölébe. És a mint a kanyarulatból kiérve, arra a kis szabad mezőre jutottak, a hol Gergő katonásdit szokott játszani apró pajtásaival, látták, hogy nagy csoport népség csődült össze a kunyhó előtt: és a szerencsétlen apa látta azt is, hogyan fogják le erőszakkal a szegény Mártát, a ki fájdalmában örvöngve verte a mellét, tépdeste szétszórta, galambősz haját, hasogatta elaszott arczát a körmeivel: és a hegyek, az erdők meg a falu nyögve visszhangozták a boldogtalan anya keserves zokogását, kétségbeesett, síró jajgatását.

III.

Egyenlő távolságra az ivanicsi vártól és a nagy-velikai sátor-táborától, ott a hol a síkság a vukomeri dombvidék aljában véget ér, mintegy háromszáz lépésnyi lapos fősík terül el, melyet minden felől alacsony magaslatok szegélyeznek. Ezt a helyet választották ki a bajvívásra.

Már a mérkőzést megelőző napon köröskörül nagy sziklával jelölték meg az aréna külső határait s a legmagasabb párkány-dombok egyikén, a honnan az egész fősíkon végig lehetett látni, roppant cserfák árnyékában, két nagy sátorot ütöttek föl egymás mellett, a török és magyar fegyverbírák számára. A környékből, sőt több napi járó vidékről is, sok száz kíváncsi gyülekezett a bajvívás színhelyére; ezek már napkelte előtt elfoglalták a magaslatokat, és a férfiak meg a nők a fűbe heveredve türelmetlenül várakoztak, míg a gyermekek fölmásztak a fákra és vidám rikoltozással, csevegéssel rémítgették az erdő madarait.

Egy csapat janicsár és egy szakasz magyar hajdú tartott rendet a nézők közt és erős kordont vont a magaslatok alján, hátrább szorítva a zagyván csoportosuló és hullámzó tömeget. Nem hiányoztak az ily népes sokadalmakban megszokott csaplárosok, sőt a lantos deákok sem; ezek körül sűrűbb tömegbe verődtek össze a kíváncsiak s egy-egy sikerültebb dalt, vagy csipősebb tréfát zajos hahotával, hangos tapssal jutalmaztak.

A nap éppen csak hogy fölbukott a hegyek mögül, mikor a tömeg hirtelen megmozdult és lassú moraj futott végig rajta. Szájról-szájra adták a hírt, hogy a török csapat már itt van, s pár percz múlva, a domb alján kanyargó mély út fordulójánál, csakugyan megjelent az első turbános vitéz, a kit, kettős rendekben, nyomon követtek a többiek. Oda érve a cserfák alá, leszálltak lovaikról, oda hajították a kantárt szolgálíknak s elvegyültek többi bajtársaik közé, a kik vagy százan jöttek el, hogy a nevezetes viaskodást végig nézzék.

Az ivanicsi úton támadt porfelleg, melyből ki-kicsillámlottak a fegyverek, jelezte, hogy nem sokáig kell várakozni a magyarokra sem. A tömeg, mely eddig szétszórva, heverészve mulatott, most egyszerre rohanva tódult az aréna kijelölt határaihoz; mindegyik legelül akart lenni, hogy minél jobban és minél többet láthasson, noha a rend föntartására kirendelt örök durván lökdösték és szorították vissza a tolongókat.

Oda érkeztek a hajdúk is és Migazzi kapitány meg Hafiz bég, a két részről kijelölt fegyverbírák, rövid tanácskozást tartottak, melynek végeztével szembe állították egymással a huszonhat bajnokot, szívükre kötötték, hogy minden cselet, hamisságot, bűbájt és efféle nem igaz praktikákat mellőzve, csak a saját erejükkel, ügyességükkel és vitézségükkel igyekezzenek győzni a harcban. Aztán fölolvasták a bajvívás föltételeit is, a melyekben már előzetesen megállapodtak, s ezek közt különösen azt, hogy minden foglyul esett bajnok kiválthatja magát, a fegyvereit és a lovát összesen ötven magyar aranyért. Az egyik hajdú ki is öntötte az asztalra a maga meg a társai váltságdíját, és megszámlálva a pénzt, átadta a fegyverbíráknak. Mindenki várta, hogy a török is éppen így cselekszik; látva, hogy egyikük sem mozdul, Migazzi oda fordult Hafiz béghez és megkérdezte:

- Hát a kigyelmetek váltságdíját nem olvassuk meg?

Kilergi bég, a ki elfogatása után harmadnapra már kiváltotta magát, hirtelen előre lépett és kihívó büszkeséggel mondta a magyar hajdúk pénzére mutatva:

- Majd meglátja kigyelmed, hogy ez is elég lesz.

Migazzinak arcába szökött a vér erre a durvasággal határos hetvenkedésre, de elnyomta a mérgét és csak annyit mondott:

- Nyugtával dicsérjük a napot!

Aztán oda fordult a hajdúkhöz:

- Hallottátok, fiaim: imhol, ti is hallottátok; ez a vitéz bég azt hiszi, hogy már markában a garas; mutassátok meg neki, hogy nem jó előre inni a medve bőrére.

A hajdúk nem feleltek, csak a szemeik villogásából és elfojtott fogcsikorgatásukból lehetett érezni, hogy a sértés szíven találta őket.

Kopó nagyon nyugtalan és rossz kedvű volt. Már két nappal a bajvívás előtt az ivanicsi várban is megtudták a petrovinai zendülést, melyet a hírhozók, minden idők szokása szerint, a valóságnál sokkal rémesebben kiszínezték. Széltében-hosszában az a hír keringett, hogy a kastélyba szorult hajdúk tömegesen mészárolták le az ostromló jobbágyságot, hogy a harcz egy egész álló napig tartott, s mikor végre a várnagy meg néhány hajdú kétségbeesett vitézséggel keresztül vágta magát a vérszomjas tömegen, a felbőszült jobbágyok a többieket fölkoncizolták, darabokra vagdosták és nyárson süttették meg. Vértfagyasztó kegyetlenségekről meséltek, melyeket állítólag egy uszkók zsupán követett el a várnagy hátrahagyott családján és védtelen cselédségén.

Az ivanicsi várban könnyen érthető izgatottságot okoztak ezek a hírek, nemcsak a fölzendült vidék közvetlen szomszédsága miatt, hanem azért is, mert Petrovinát, a hozzátartozó uradalmakkal, Tahy Ferencz birtokolta; azon pedig senki egy perczig sem kételkedett, hogy Tahy István minden hadát azonnal megindítja a lázadó jobbágyok ellen, mihelyt erre fölszólítást kap a bátyjától. Ez a fölszólítás ugyan még nem érkezett meg, de az ivanicsi várban óráról-órára várták a petrovinai várnagyot, a kinek a megtorló hadjáratot vezetnie kellett, s addig is erősen készülődtek, hogy minden pillanatban indulhassanak.

Sokan már azt is tudták, hogy Tahy Ferencz, a ki ez idő szerint Zágrábban mulatott, iszonyú haragra gerjedt, mikor a hozzá menekült várnagy elmondta neki a történeteket. Nyomban lóra ültetett vagy száz hajdút, a kiket azonnal Petrovinába indított, hogy a pusztán hagyott családi kastélyt megszállják s a később érkező hadakat bevárva, ezekkel együtt végezzék el a dúlást-fosztást, úgy hogy Petrovinában kő kövön ne maradjon s a lakosság is az utolsó izig kiirtassék.

Kopót ezek a hírek nagyon megdöbbenetették; ha csak a felük igaz volt is, akkor szomorú napok voltak virradóban Petrovina fölött, s a boszúnak könnyen áldozatul eshetett az ő családja is. Aggódott gyámoltalan ősz atyja meg anyja életeért, féltette a kis Gergőt és már a hír első szárnyalásakor elhatározta, hogy a bajvívás után tüskén-bokron keresztül azonnal Petrovinára nyargal, hogy biztos helyre szállítsa családját, s ha lehetséges, megmentse a többieket is a végpusztulástól.

Azoktól a hajdúktól, a kiket Tahy Ferencz Zágrábból küldött Petrovinára, nem igen tartott; először kevesen is voltak, aztán meg udvarbeli, parádés hajdúk lévén, a fegyverforgatáshoz sem igen értettek: hanem annál jobban félt attól, hogy majd az ivanicsi hajdúk Migazzi vezetése alatt törnek a zendülőkre. Tudta ugyan, hogy bajtársai nem szívesen mennének a jobbágyok ellen, mert minden kegyetlenségük mellett is együtt éreznek velük és sajnálják őket. Csakhogy a király, valamint német zsoldosait, aképen magyar hajdúit sem tudta rendesen fizetni, s az ivanicsi őrségnek is már több mint félévi zsoldjával tartozott; ilyenkor pedig a kapitányok rendesen úgy szoktak magukon segíteni, hogy zendülésnek kereszteltek el valami kihágást, vagy kisebb méretű verekedést és a megtorlás ürügye alatt ráeresztették a népre a szabad hajdúkat meg a zsoldosokat, a kiknek hátralékos hópénzük fejében szabad dúlást-fosztást engedtek a kijelölt vidéken.

Mialatt Kopó boszús aggodalmak közt tépelődött azon, hogy mitevő legyen s mi módon hárítsa el a Petrovina fölé tornyosuló veszedelmet, a fegyverbirák sátrai előtt háromszoros kürtjel harsant föl; ez volt a jeladás a fölállásra. Mind a huszonhat vitéz egyszerre nyeregbe

ugrott, s egyik részről Hafiz bég, a másikról pedig Migazzi, gondosan megvizsgálta vitézei fegyverzetét, hogy minden rendben van-e? Ennek végeztével, az aréna két szemközti végén, fölállították a vitézeket egy-egy sorban, négy-négy lépésnyi távolságban egymástól.

Mikor a magyar és török vitézek már farkasszemet néztek egymással, Migazzi még egyszer végig lovagolt hajdúi előtt és halkán, fojtott hangon mondta:

- Fiaim! ti vagytok a jelesek a jelesek között. Minek bátorítanálak benneteket? Mindnyájan magyar vérbeli vitézek vagytok: a magyar szablyák diadala tehát közös dicsőségetek leszén. Hanem, ha ki először és legjobban megcsúfolta a magyar becsületet, a Kilergi bég ő kigyelmét, azt ugyan megöljétek. És ugyanazonképen megöljétek a renegát Kerecsen béget is, a ki a mi becsületünk ellen szablyával támad mi reánk. Ezt kívánjuk ti kigyelmetektől, vitéz fiaink és bajtársaink.

E rövid beszéd után Migazzi levette a kalpagját, a hajdúk pedig, nem csatolhatván le sisakjaikat, keresztet vetettek; aztán mindnyájan mély áhítattal tekintettek föl az égre és így fohászkodtak:

Igaz, áldott Isten, könyörülj mi rajtunk,
Kik te szent nevednek oltalmáért vívunk;
A tüled vött hitért és nevedért bajlunk,
Hazánkért, árvákért, özvegyekért vívunk.

A fohászkodás után csak pár percz volt hátra az összecsapásig. A mint ez a pillanat közeledett, a szavak meggyérültek, a hangos beszéd elnémult és csak itt-ott hallatszott félő, elnyomott suttogás a szomszédok közt. És ebben a mély csöndben, a mely ünnepélyes, szinte komoly megdöbbenést ébresztett, csak a lovak kapálása és türelmetlen vihogása hallatszott, meg az összecsörrenő fegyverek zaja, a melyre meg-megdobbant és el-elszorult a nézőközönség szíve.

A két csapat mozdulatlanul nézett farkas-szemet és várt. Fölharsant a kürt: ez volt az első jeladás... fölharsant még egyszer: most a légy zsongását is hallani lehetett volna... fölharsant harmadszor is: és a vitézek, hirtelen megeresztve a kantárszárat, lebuktak lovaik nyakára és sarkantyúikat a nemes állatok szügyébe vágva, mint két fürgeteggel terhes felhő zúdultak egymásra. A lovak robogását túlharsogta a két kis csapat csatakiáltása: - *Jézus! Jézus!* - meg: - *Allah! Allah!* - s azontúl csak a száguldó paripák patkózaja hallatszott ki a két porfellegből, mely a vitézeket körülfogta. Mintegy százötven lépés választotta el őket: mikor összeértek, olyan roppanással törtek egymásra, mint mikor hegyomlásnál a lezuhanó szakadék erdős lejtőre talál és fákat, bokrokat recsegve-ropogva tördel össze. A megvadult paripák rúgták, marták, szügyeikkel törték egymást, mialatt uraik, elhajítva az eltört kopjanyelet, kardjaikat rántották elő. Az oszladozó porfölleg ködén cikázva villantak át a süvöltő szablyák, s a távol állók, noha még semmit sem láttak, mégis tudhatták, hogy a harc roppant hevesen folyik, mert az egymást keresztező, villogó szablyák csattogása olyan volt, akár a sűrűn hulló jégeső kopogása.

Az izgatottság, a kíváncsiság, hogy lássanak valamit a bajvívásból, annyira fokozódott a tömegben, hogy a hajdúk és janicsárok alig tudták a védő kordont föntartani; mivel a hangos beszéd tiltva volt, mindenki csak halkán, fojtott hangon suttogott a szomszédjának: de egyszerre csak ez is elnémult s mindenki előre nyújtott nyakkal, visszafojtott lélekzettel meresztette ki szemét arra a paripára, mely gazdátlanul, tétova léptekkel jött az arénából kifelé. Megmegugrott, mintha bokros lenne, félig eltépett kantárját maga után húzta a földön, s a kantárszár, mikor néha rá-rálépett botorkázó lábaival, le-lerántotta fejét a földre, úgy hogy csaknem fölbukott; a nyakán nagy, nyitott seb tátongott, melyből vastag sugárban ömlött a fekete vér és

nyomon jelezte, merre megy. Nem sokára kimerülten első két lábára rogyott, aztán végig hempergett a földön, hátára feküdt és elerőtlenedett lábaival görcsösen kapált a levegőben; ekkor fölismerték, hogy török ló volt.

A bajvívók e közben kettesével kardra harcoltak; az egyes párok a küzdelem hevében lassankint külön-külön váltak és nem egy tömegben vívtak, mint az összecsapás kezdetén. Mivel most már a porfelleg is szétfosladozott és nem volt oly sűrű, a nézők lassankint megtudták különböztetni a párosan viaskodókat. Az a török, a ki a lovát elvesztette, a szaraczenok hadnagya volt, kit balszerencséje Pogrányi Dáviddal hozott össze; a bivalyerejű hajdú, a ki csak a fegyelmetlensége miatt nem lehetett hadnagy, oly erővel lódult neki a lovával és kopjájával, hogy azon menten kiemelte nyergéből a szaraczenot, a ki nagy nyekkenéssel egész hosszában végig mérte a földet. E gyönyörű roham után a hajdú rögtön kardot rántott, s mialatt paripája nyerítve ágaskodott, ő is fölemelkedett kengyelében és harsogó hangjával túldörögte a dulakodás vad lármáját:

- Ez egy!

Ekkor, vadúl forgatva kardját a feje fölött, körülnézett, s mikor meglátta, hogy Kilergi bég, a kit Kopó szorongatott, szintén megingott nyergében, mert az egyik kengyelét elvesztette, még jobban kiabált:

- Nem lesz elég a mi pénzünk!... A mi pénzünk kevés!...

Majd oda fordulva a nyeregéből kiesett szaraczenhoz, ráfordult:

- Téged pedig elfogtalak!

De az amira, a ki ez alatt föltápaszkodott, két kézre kapta nehéz szekerczéjét és oly erővel sujtott Pogrányihoz, hogy menten kettészeli, ha a hajdú a csapás elé nem tartja paizsát, melyen a harci bárd kicsorbúlva siklott végig. A következő pillanatban a hajdú, hátára vetve paizsát, szintén két kézre markolta kardját és oly romlással zúdította le a szaraczen fejére, hogy ez tántorogni kezdett; aztán megint rávágott, aztán megint és minden csapásnál ismételte:

- Kevés lesz a pénz... kevés lesz... kevés lesz... - s közben minden szónál nyögött a nagy erőlködéstől, mit a lesujtásnál kifejtett.

Az amira nem bírta összeszedni magát a sűrűn hulló csapások miatt; egyre jobban szédült, kábult, tántorgott ide s tova és már annyi ereje is alig volt, hogy paizsát a feje fölé tartva védje magát: de azért a fogságról hallani sem akart. Pogrányi, mikor látta, hogy hiába biztatja a törököt megadásra, rettenetesen felbőszült a makacsságon; lehajolva lova nyakára, hatalmas cselvágással fölütötte a szaraczen hadnagy paizsát s nyomban reá iszonyú csapást mért a fejére. A sisak ugyan föltartotta a rettenetes csapás erejét, de a tompa vágás azért mégis úgy érte a törököt, mintha villám sujtott volna le rá; az amira megingott, kitérte mind a két karját, előbb leejtette a paizsát, meg a fegyverét, aztán maga is összerogyott és mozdulatlanul terült el a földön. A hajdú pedig, lihegve dühében, fogcsikorgatva hörögte:

- Elég-e már?

És megint fölemelte, megforgatta feje fölött a gyilkos fegyvert, a mely ha még egyszer lesujt, bizonyára végkép elvágja a szaraczen élete fonálát; de Hafiz bég, a ki látta a veszedelmet, hogy megmentse az amira életét, hírnököt szalasztott oda, a ki hangos szóval kiáltotta:

- Szidi Isza amira fogoly! - mire ketten-hárman megragadták az eszméletlent és a fegyver-bírák sátrához, a cserfák alá vitték. Onnan pedig Migazzi tapsolva kiáltott oda a vitéz hajdúnak:

- Áldottak legyenek a te kigyelmed vitéz fegyverei!

Ezalatt Kopó hevesen viaskodott Kilergi béggel; már a kopjatöréskor sikerült ugyan a törököt megingatnia nyergében, de kivetni még sem tudta, mert a bég sokkal kiválóbb vitéz volt, mint a Pogrányi ellenfele. Kardjukhoz kaptak tehát mind a ketten és Kopó oly ádáz elkeseredéssel támadt ellenfelére, hogy a magyar vitézség ócsárlója minden erejét megfeszítette, hogy megállhasson vele szemközt. Kopó pedig, mialatt egyre vágta, csépelte a törököt, folyton vicsozgatta rá a fogait és gúnyolódott vele:

- No, pogány: hol a nyelved? Toldjad a kardodhoz! Most itt a rabló: itt a nyomorúlt! Rajta, pogány!

Kilergi bég, a kit ez a folytonos sértegetés az őrjöngésig dühbe hozott, hirtelen két kézre fogta a kardját és olyan gyors, iszonyatos csapást mért a hajdú fejére, hogy ennek már nem volt ideje a paizsát elébe tartani; kardjával fogta föl hát a vágást: de a szablya gyöngye volt s markolata alatt darabokra tört, a bég kardja pedig, végig szántva Kopó sisakját, lecsúszott a vállára és a vállpercze fölött meg is sebesítette. A hajdú nem várta be a második vágást, hirtelen oda ugratta lovát a bég mellé, átkapta a derekát és ki akarta emelni nyergéből, hogy a földre rántsa. A török eleresztette kardját és igyekezett kifejtőzni Kopó vasmarkaiból. Ez meg csak épen erre várt: mikor érezte, hogy a bég erősen megragadta, hirtelen rántással kiszabadította magát s még mielőtt amaz újra kezébe kaphatta volna a kardját, megsarkantyúzta lovát és lekasztotta csákányát a nyeregkapáról.

Ennek a veszedelmes fegyvernek a kezelése különös ügyességgel járt. A lónak alkalmazkodnia kellett a lovas szándékaihoz úgy, hogy apró ugrásokban tánczolja körül a megtámadottat; mikor a ló két hátulsó lábán fölágaskodott, a lovas fölemelte a csákányt és abban a pillanatban sujtott le vele, mikor a paripa is visszaesett első lábaira. Most is a *Szellő*, gazdája térdnyomintására azonnal hátulsó lábaira állt, mint a kos, mikor öklelni akar; és folyton a török körül tánczolva, szinte vigyázott arra, hogy Kopó mindig elérje az ellenfelét.

E két ellenfél küzdelme, még ha nem döntötte volna is el a bajvívás sorsát, minden esetre döntőnek ígérkezett a fegyver-becsület dolgában. Kilergi bégre a legyőzetés kétszeres szégyen lett volna, mert épen ő gyalázta legjobban a magyar vitézeket: de kétszeres lett volna a Kopó diadala is, ha legyőzi a törököt. A hajdúk, a kik jól ismerték hadnagyuk vitézségét, nem is gondoltak arra, hogy segítségére menjenek: s viszont a törökök is távol tartották magukat Kilergi bégtől, nehogy azt mondhassák, hogy a kérkedő egy magában nem tudta legyőzni ellenfelét. A hajdúk és a törökök kezében egy percze önkéntelenül is megpihent a fegyver és valamennyien a két vezér bajvívását nézték. Ezek pedig mindent kockára tettek a győzelem kivívásáért és oly vitézül, oly figyelemmel és elkeseredett hévvel harczoltak, hogy páros viaskodásuk a középkori lovagjátékoknak is díszére, becsületére vált volna.

De ez az önkénytelen tétlenség alig tartott néhány másodperczig s rögtön az után, mint mikor pillanatnyi szélcsönd támad a viharban, ujjalt erővel tört ki a küzdelem. Egri Gergely már az első összecsapáskor Kerecsen béggel tűzött össze, de a kopjatörésben nem kedvezett neki a szerencse. Aztán kardra mentek, de vitézségre ebben is egyformáknak mutatkoztak: a hajdú talán izmosabb és ügyesebb is volt, de a renegát nagyon jól értette a tempózást, a mivel könnyen kifáraszthatta ellenfelét. A mérkőzés sikere eldöntetlen volt a többi küzdőknél is, noha mindnyájan roppant erőfeszítéssel harczoltak és ádáz elkeseredéssel igyekeztek ellenfeleiknek fölébe kerekedni. Csattogtak a fegyverek, dübörögtek a paizsok és sisakok, szikrákat hányt a jó aczél: de a karok már lankadni kezdtek, a mellek zihálva lihegték és a paripákon is meglátszottak a fáradság, a kimerülés nyomai. Épen ezért, noha a bajvívás még csak másfél órája tartott, a fegyverbírák pihenést parancsoltak; fölharsantak a kürtök és mivel ló is, lovas is egyaránt rászorúlt a pihenésre, a küzdők azonnal abban hagyták a harczot és mindegyik csapat visszalovagolt a helyére.

Az az izgatott, ideges moraj, mely manapság a színházakban végig zúg a nézők közt egy-egy premiére fölvonásközei alatt, kitört a bajvívásra összesereglett tömegben is. A vitézek le szálltak lovaikról; ki levetette a sisakját és letörülte verítéktől gyöngyöző homlokát, ki egy kupa bort hajtott föl, hogy eloltsa égető szomját, ki a fegyverzetét, vagy a lova szerszámaát vizsgálta meg és hozta rendbe. A lovak pedig, mikor nem éreztek lovast a nyeregben, fejüket rázva horkoltak és rágták, igazgatták a zablát szájukban, melyből az erős rántások miatt véresen habzott a tajték; aztán, négy lábukat szétvetve, a fejüket mélyen leeresztették és vihogva rázkódtak össze meg össze, hogy kihajtsák tagjaikból az elernyedte idegek bénultságát.

Mindenki előtt világos volt, hogy a hajdúk ügye jobban áll, mint a töröké: nem csak azért, mert egy törököt már elfogtak, s így számra is többen voltak, hanem azért is, mert a török vitézek szemmel láthatóan fáradtabbak voltak. Hafiz bég, noha a vereséget előre látta, mégis gondosan titkolta aggodalmait; sőt ellenkezőleg, dicsérrettel, magasztalással, szép szóval öntött jó kedvet és bátorságot bajtársaiba. Migazzi nagyon jól látta, hogy hajdúi korántsem olyan kimerültek, mint a törökök; ki akarta aknázni ezt az előnyt és már félórai pihenés után sürgette, hogy folytassák a bajvívást. Hafiz bég, kelletlenül bár, de mégis kénytelen volt a kívánságba beleegyezni; újra sorba állították tehát a lovakat, a melyek még mindig nagyokat fujtak és egyre horkoltak, pár percz múlva pedig a lovasok is mind nyeregben ültek. Most már mindenki érezte, hogy a győzelemnek rövid időn el kell dőlnie; a nézők közt a csend, a várakozás figyelme és szorongása még nagyobb lett, a vitézek szívében pedig megkétszereződött az elszántság és a vérevő harag.

A jelző kürt ismét fölharsant: egyszer, kétszer, háromszor... a sarkantyúba kapott lovak nyihogva szökkentek előre, de már nem oly viharos száguldással rontottak egymásra, mint az első rohamnál, mert a rövid ideig tartó pihenés nem adta vissza előbbi fürgeségüket. Az összegomolyodott tömegben minden vitéz ismét fölhalálta ellenfelét s az összezapást követő pár percz alatt a küzdő párok ismét különváltak. Csak Pogrányinak nem volt ellenfele, a miért is ő csak ide s tova száguldott a bajvívók közt, nézve, várva az alkalmat, hogy hol és kinek használhatna; közben a saját mulatságára malmozott a kardjával és egyre gúnyosan kiabálta:

- Kevés lesz a pénz!... kevés lesz!... kevés lesz!...

Egyszerre csak rémes sikoltás tört elő az aréna közepéről, az ádáz viaskodók tömegéből: mindenki megdöbbenve nézett oda, s a következő pillanatban mindnyájan látták, hogy a párharcznak Egri Gergely és Kerecsen bég közt vége van. A török féloldalt hanyatlott vissza lovára; sisakján nagy rés tátongott, ezt a hajdú csákánya ütötte rajta s a renegát vére buzogva ömlött ebből a sebből. Végre nagy, lomha teste is lecsúszott a nyeregből és fegyverestől együtt csörömpölve zuhant a földre. A hajdú pedig magasra emelte vértől csöpögő csákányát és megforgatva a feje fölött, rettenetes hangon kiáltotta:

- Halál az árulókra! Így haljon minden renegát!

Aztán, szinte elvakúlva saját dühétől és a kivívott győzelem mámorától, szabadjára hagyta a kantárt, két kézre fogta borzasztó fegyverét és berohant a küzdők közé, szétrobbantva a viaskodókat. De már nem igen sok tenni valója akadt. Kerecsen bég eleste, úgy látszott, egészen a hajdúk javára billentette le a győzelem mérlegét. Kopó, a kit folyton növekvő haragja magán kívül hozott, hogy ennyi idő alatt még nem bírt végezni Kilergi béggel, most oly gyorsan és oly erővel támadt ellenfelére, hogy ez, a rohamosan jövő csapásoktól elkábultva, elejtette paizsát; a hajdú ekkor lecsapott rá csákányával, hogy az ütés oldalt érte a béget, a ki kábultan bukott előre, a lova nyakára. Még mielőtt magához térhetett volna, Kopó hirtelen megragadta a vállánál, sarkantyút adott a *Szellőnek*, mely roppant ugrással oldalt szökött s ily módon egy rántással kiemelte a törököt a nyeregből. Mikor eleresztette, s a bég félig eszméletlenül lezuhant a földre, ő is leugrott lováról, rátérdelt a török mellére és kirántva rövid tiszákját, nekiszögezte a bég torkának:

- Add meg magadat, vagy meghalsz!

A török nem válaszolt s ez a hallgatás könnyen az életébe kerülhetett volna, ha véletlenül Hafiz bég közbe nem lép és oda nem kiált Kopónak:

- Kilergi bég fogoly!

Mikor a béget is elvitték és átadták Migazzinak, Kopó ismét föl akart ülni lovára, de sehol sem lelte; körülnézett, s addig kereste, míg meglátta, hogy Haszán aga, kinek a paripáját levágták, az övére kapott föl és hevesen hadakozik a török vitézek sorában. A hajdú iszonyatosan elkáromkodta magát, mert így, gyalogosan, nem ronthatott a lovas törökök közé, hogy fegyverrel szerezze vissza a paripáját, mert rögtön lefegyverezték és elfogták volna. De a *Szellőt* azért semmi áron sem akarta a töröknek hagyni; egész közel férközött tehát hozzá és szólítani kezdte, majd fütttyentett neki, mint rendesen, ha zabbal abrakoltatta: s ime, az okos állat feléje iramodott, s mikor az aga vissza akarta tartani, fölgaskodott, ficzánkolt és addig ugrált, míg egészen oda farolt, a törökkel a hátán, a gazdája mellé, a többi hajdúk közé, a kik ott menten, kardcsapás nélkül elfogták Haszán agát. A török, mikor lefegyverezték, átkozta a végzetet és a lovat; de Kopó, mihelyt megint fönt ült a lován, visszaadta kardját a fogolynak:

- Ne a fegyvered, aga; menj vissza a tieid közé, mert mi már csak fegyverrel akarunk győzni és nem cselvetéssel.

A török, a ki mindent mást inkább várt, csak ezt nem, nagyon elámult; de a következő pillanatban így felelt:

- Fegyverrel csak a karomat győzhetnéd le, szavaiddal azonban meggyőzted a szívemet is; - és maga ment Migazzihoz, hogy fogolynak jelentse magát s átadja a kardját. Ezért aztán, mikor a foglyok kiváltására került a sor, egyedül Haszán agát eresztették el váltságdíj nélkül.

A török bajnokok sorából már négyen hiányoztak, míg a hajdúk még mind a tizenhárman nyeregben ültek: a magyarok győelmét tehát most már egészen biztosra lehetett venni. Mind a mellett a harcz kétségbeesetten folyt tovább; az öt török, a ki már a lovát elveszítette, egymás mellé állt, a négy lovas spáhi két oldalról közre fogta őket s mind a kilenczen ebben a tömör hadsorban fogadták és verték vissza a hajdúk támadásait. Ezek most szintén sorakoztak és harmadszor is egyesülve, pusztító rohanással vetették magukat ellenfeleikre. A nézők iszonyodó megdöbbenéssel várták ennek a rohamnak a kimenetelét; senki sem hitte, hogy a törökök ellenállhassanak és a legtöbben sajnálták a derék vitézeket, a kik fegyverük becsületeért, a diadal minden reménye nélkül, kockára teszik életüket a kétségbeesett és egyenlőtlen küzdelemben.

Mint a hosszú útjában elfáradt hullám, a parthoz érve már szelidebben töri a szirtet: úgy lassúdott meg a hajdúk paripáinak a rohanása is, mikor a kisdud török csapatra indultak. Ekkor már a nézők izgatottsága olyan magas fokra hágott, hogy a tömeg, nem törődve senkivel és semmivel, áttört a katonai kordonon és beözönlött az arénába, közelebb és közelebb tódult a küzdőkhöz, a kiket végre egészen szűk körbe szorított.

Az egymás mellé sorakozott hajdúk közepén maga Kopó vezette a rohamot; és mivel a lova jobb is, kitartóbb is volt, mint a többieké, rohanás közben kivált a sorból és előtte vágatott. A társai pedig, részint kényszerüségből, részint tervszerűen, jobbról és balról elmaradoztak az oldala mellől, úgy hogy az eredetileg egyenes vonalú hadsor az összeütközés pillanatában ék alakú volt és az éle Kopóban ormolt. Így történt, hogy a hegyes ék ellenállhatatlan erővel furakodott be a törökök közé, szétrobbantotta védelmi vonalukat s a következő pillanatban körül voltak véve. Új, rettenetes küzdelem kezdődött; a számra, erőre és vitézségre nagyobb hajdúknak emberfölötti ellenállást kellett megtörniök: olyan ellenállást, a minő a halálra szánt

kétségbeesésből fakad, mikor az önfentartás ösztönét az ádáz düh váltja föl, hogy a többé meg nem menthető életet minél drágábban adjuk el.

A sűrű porfelleg szinte megvakította a törököket, a kik véresre tiporva fetrengtek a lovak patkói alatt; de még a földön is, a győzők lovainak kengyelébe, kantárjába kapaszkodva vonszoltatták magukat, vagy ha föl tudtak állni, ismét fegyvert fogtak, tört lándzsákat, penge nélkül való kardmarkolatokat, sőt köveket is vagdostak győzőikhez, hogy minden módon akadályozzák, késleltessék a végső leveretés pillanatát.

Kopó volt az első, a ki, - megúnva ezt az embertelen mészárlást, a mely már úgy sem növelte a magyar fegyverek becsületét, - hangos szóval hívta föl megadásra a törököket; de szavait vagy nem hallották a rettenetes zűrzavarban, vagy ha talán hallották is, csak azzal feleltek rá, hogy némán, fogcsikorgatva túrték a rettenetes csapásokat és őrzöngő dühükben folytatták az esztelen halálharcot. Ama négy spáhi közül, kik az összecsapáskor még lovon ültek, egy lebukott és most már gyalog védte magát; kettőnek levágták a lovát, a negyediket pedig közre fogva, foglyúl ejtették. Végre a többi hajdúk is megelégtették a dicstelen küzdelmet, mely durva dulakodássá fajult s mindnyájan hangos szóval kiabáltak a törököknek, hogy adják meg magukat.

Maguk a fegyverbirák is átlátták, hogy idején volna, ha közbelépnének; a kürtösöket magukhoz véve, oda siettek a harczolókhöz és harsogó kütrivalgás közben fölszólították a törököket, hogy adják meg magukat, a hajdúknak pedig meghagyták, hogy rögtön hagyják el a csataterét. A hajdúk rögtön engedelmeskedtek is, de alig kezdték meg a visszavonulást, a törökök, kiket a düh, a fájdalom, a vett sebek annyira elvakítottak, hogy már azt sem tudták, mit cselekszenek, mint megvadult tigrisek rohantak rájuk és beléjük kapaszkodva, tovább marták, harapták, tépték ellenfeleiket.

Ekkor különös dolog történt. Migazzi, látva, hogy nincs más mód hátra, elkapta az egyik spáhi derekát, - a ki épen Kopó kezéből akarta kicsavarni a csákányt, mialatt a hajdú halálos csapásra emelte a fegyvert, - s fölemelve a levegőbe, a hátán vitte ki a rettenetes küzdelemből. Migazzi vakmerő példáját rögtön számosan követték; a dulakodó csoportot egy pillanat alatt szétrobbantották, minden törökre öten-hatan vetették rá magukat és igyekeztek lefogni őket: de még így is sokáig tartott, míg a véresre vert és dühökben tajtékzó törököket el bírták hurczolni a csatateréről.

Igy ért véget a nevezetes bajvívás, a magyar hajdúk teljes diadalával. Kopó és bajtársai fáradtan gyülekeztek Migazzi körül, a ki a szokottnál komolyabb volt és nem igen látszott örülni hajdúi győzelmének. De azért pár szóval mégis megdicsérte vitézségüket, aztán intett egy marczona, kegyetlen képű alaknak, a ki még a bajvívás alatt jött ki utána az ivanicsi várból, és röviden, nyomatékkal mondta:

- Fiaim! nemsokára, - úgy lehet, már holnap, - ismét dolgotok akad. Szoboszlai Petrás Farkas uram, a kit imhol láhattok, - és rámutatott a várnagyra, mert ez volt az a kegyetlen képű alak, - híradást hozott Zágrábból a jobbágyrenden lévő népek megbüntetéséről...

E szavakra Kopó szive nagyot dobbant, ő maga pedig egészen közel húzódott a kapitányhoz és lélekzetét is visszafojtva figyelt minden szavára.

- Tahy Ferencz uram ma hajnalban száz kopját már lóra ültetett és megindította őket Petrovina felé...

Kopó alig bírta elfojtani a kebléből fölfelé törekvő ordítást, de még idejekorán észrevette magát és nyugalmat erőltetve arczára, aggodalomtól megzavart elmével számítgatta magában: mikor érhetnek oda a rablók? s van-e még elég ideje, hogy megelőzze őket?

- Ez a száz hajdú csak a kastélyt foglalja el és ott szállásol mindaddig, míg Tahy István kegyelmes urunk őrsége is meg nem érkezik. A tartománygyűlés ítéletéből a kegyelmes úr szabad dűlást-fosztást enged mindazoknak, úgy Petrovinában, mint onnan kezdve a Vukomeri dombvidék aljáig, a kik a fölzendült földnépe megfenyítésére önként vállalkoznak...

Kopóval egyet fordult a világ; vihareként érezte ereiben a vér rohanását, hirtelen oda kapott a kardjához, mely vésszesen csörrent meg az oldalán, de aztán ismét megfékezte háborgó szenvedélyét és tovább figyelt.

- Ezért most föl szólítom ti kigyelmeteket, hogy bemondjátok nekem egyenkint és mindannyian, ha hogy föl vállaltjátok-e ezt a szabad zsákmányolást, a magatok és a ti alattatok szolgáló hajdúk nevében?

A hajdúk mindnyájan Kopóra néztek, mert őt tartották maguk közt a legelsőnek és minden tanácskozásukban őt illette az első szó. Kopó előre is lépett, egészen oda a kapitány és a várnagy elé; fölütötte a sisakját, hogy mindnyájan láthassák kikelt, elfehéredett arcát, melyből két szeme izzó parázként villogott elő, bozontos szemöldökei árnyékából. Megrántotta a derekát, fölvetette a fejét s aztán nyersen, a fölindulástól rekedt hangon mondta:

- Imhol dicséretesen bajt vívtunk a magyar név becsületéért és most ezekkel a fegyverekkel üssünk rajta tulajdon véreinken? Elhullott kezeink alatt a renegát Kerecsen bég, mivel hogy áruló vala: és imhol, az kíváncsítik tőlünk, hogy mink is Kerecsen bégek legyünk és tulajdon véreinket vágjuk?

- Igaz! - dörögtek a hajdúk, nagyot sodorintva bajszukon.

- Kopó, - vágott közbe Migazzi szigorúan, - mi nem tanácsot kérünk tőled, hanem engedelmességet követelünk.

- Én nemes Gubecz Máté vagyok, - felelte Kopó, nagyot ütve a mellére, mely megdöngött az indulatos csapásra; - engedelmisséggel csak Istennek meg a királynak tartozom: ezt a dűlást pedig sem az Isten, sem a király nem parancsolja.

A várnagy, mikor meghallotta a Kopó nevét, hirtelen oda súgta Migazzinak:

- Ennek az apja az egyik főczinkos; a kis fiát, a ki legjobban kiabált, egyik hajdúm agyon dobta kövel: ez volt az oka az egész zendülésnek.

Migazzi kételkedően nézett a várnagyra, de mikor ez többszörösen bizonykodott, hogy úgy van, még szigorúbban fordult Kopóhoz:

- Hogy kinek tartozik kigyelmed engedelmisséggel, kinek nem, az hamarosan megválnak. Most csak arra feleljén kigyelmed, nemes Gubecz Máté uram, - és gúnyosan megnyomta a szót: - ott lesz-e kigyelmed Petrovinán?

- Ott leszek, - felelte Kopó, látszólag nyugodtan, noha minden idege úgy reszketett, mint a megpattanásig feszített kötél; - igen ott leszek: az apám háza előtt, hogy megvédjem családomat a fosztogatóktól...

- Az apját, meg az anyját, úgy-e? - szólt közbe Petrás uram kegyetlen gúnnyal: - mert hiszen csak ketten vannak az öregek...

- Hazudsz! - rivallt rá Kopó, s félig örülten kereste a kardja markolatát.

- Bizony nem hazudom, már minek is hazudnám? - hetvenkedett a várnagy, a vállát vonogatva. - Vasárnap, a zendülésben, egy féltégla agyonütötte a kis Gergőt...

- Ah! átkozott kutya! - ordított föl Kopó féktelen dühében, s még mielőtt megakadályozhatták volna, megvillant kezében a kard és rettenetes romlással zúdult le a várnagy fejére.

Petrás uram térdei megcsuklottak, mintha az inait vágták volna át s gonosz teste tompa roggyanással esett le a földre; kevésbe múlt, hogy nem két darabban hullott szét a teste, oly roppant erővel érte a vágás. Kopó pedig, mihelyt a várnagy leroskadt, a zűrzavar első pillanatát fölhasználva, szétlökdöste társait, fölugrott pár lépésnyire pihenő lovára, s mielőtt bárki is útját állhatta volna, sebes vágatással neki vágott a mezőségnek.

- Utána! Gyilkos! Fogjátok el! Csak elébe! - kiabáltak mindenfelé; de mire az üldözők lóra kaptak, Kopónak már akkora egérútja volt, hogy akarva sem igen érhatték volna utól. Mivel azonban ezek az üldözők mind hajdúk voltak és azon fölül Kopónak jó pajtásai, úgy lehet, nem is nagyon törték magukat, hogy elfogják; ezért, rövid nyargalózás után, üresen tértek vissza.

IV.

Az alkonyat homálya sötéten borúlt Petrovinára s a szegény zsellérek, mint a lázadás óta minden este, ma is szorongó szívvel tértek nyugalomra. Már ötödik napja volt, hogy a várnagyot elűzték s azóta minden este aggódva feküdtek, mert nem tudták, mit hoz a hajnal, s minden reggel szorongva keltek, mert nem tudták, hogy nyugtával dicsérhetik-e majd a napot.

Köröskörül csöndes, néma volt minden, csak néha vonított bele egy-egy kuvasz a magányos éjszakába, s ilyenkor a szomszédos ebek álmos vakkantással adták tovább az ugatást, mely végig ment az egész falun s az utolsó kunyhóknál a rengeteg mélyébe veszett. De legcsöndesebb volt mégis a kastély környéke, mert a nagy épület, mióta a várnagyot ebrudon kivetették, egészen üresen és elhagyatva állott; a parasztok még nappal is kerülték, mint a tüzet, mert a tornyos kastély, időtől megbarnult falaival, úgy meredezett reájuk, mint a megtorlás fenyegető emlékjele.

Az öreg Gubecz kunyhója egészen az erdő szélén épült. Csak egyetlen szoba volt benne, melynek vályogból vetett falait a füst egészen feketére barnította. Az egyik sarokban alacsony lábakon állt egy ládaszerű bútordarab, mely színig tele volt szalmával; durva daróczzal terítették le ezt az ágyat, mely az előtt a szegény kis Gergő fekvőhelye volt, most pedig egy kutya pihent rajta: a gyermek egykori kedvencz játszótársa. Ennek az ágynak a lábánál, egészen beépítve a falba, volt a tűzhely, melyen még izzott a parázs, s e mellett csuporban főtt a szegényes vacsora. A szoba közepén állt a rozoga faasztal, körülötte két lócza, a sarokban ásó, gereblye, kasza, a falon polcz, rajta néhány bögre, három cseréptányér és három fakanál: ez volt az egész berendezés.

Az asztalnál, perczegő faggyú-mécses gyér világossága mellett, Márta anyó szorgalmasan font. Inkább csontos, mint sovány arcza, melyen még alig volt ráncz, egyenes tartása, fürgé mozdulatai rávallottak arra az erőteljes, viruló egészségre, melyet a nyomorgás, a szenvedések, meg a sok nélkülözés még nem bírtak teljesen aláásni. De homlokán, melyről az előtt derült nyugalom sugárzott, már barázdákat vont az új fájdalom; arcza sápadt, bánatos volt és vörösre dagadt szemein meglátszottak a keserű könnyek nyomai.

A szája mozgásából látszott, hogy imádkozik; de buzgó könyörgéséből csak egyes töredezett szavak hallatszottak ki, melyek susogva haltak el ajkain, mialatt fejét csüggedten mellére hajtotta. Tekintete időnkint a kis ágyra esett s ilyenkor esdő szemrehányás tükröződött ég felé emelt szemeiben: mintha azért panaszkodnék az ég Urának, hogy miért nem veszi magához őt is, miért nem egyesíti megboldogult fiacskájával.

Az öreg Gubecz háttal ült az asztalnak és egészen a tűzhely fölé hajolt; vigyázott a bögrére, melyben kukoriczakása főtt és szorgalmasan kavargatta, hogy a fenekéhez ne kozmásodjék. Az ő arczán is a fájdalom kifejezése ült: csak hogy ez kemény, lelket ölő fájdalom volt, melyet kegyetlenné tettek a dacznak, az elfojtott dühnek belévegyülő érzelmei. Szándékosan fordított hátat a feleségének, nehogy még az anya fájdalmának látásával is tetézze saját gyötrelmeit; nem szólt, nem imádkozott, csak révedezve bámult a hamvadó parázsba és csüggedten, gépiesen kevergette a tűzön rotyogó szegényes vacsorát.

Végre Márta lassan fölkel, letette a rokkát, odament a tűzhöz és levette a bögrét a parázsról; aztán a polczhoz lépett és, elmerülve a buzgó könyörgésbe, szinte öntudatlanul, a mint már oly sok éven át megszokta, most is levette mind a három tányért, lerakta őket az asztalra s mindegyik mellé egy-egy kanalat is helyezett. Majd halkán szólította a férjét:

- Jöjjön kigyelmed, apám: itt a vacsora.

De mikor az ura megfordult a hívásra és közelebb jött az asztalhoz, Márta már észrevette, hogy egygyel többre terített; hamarosan fölkapta hát a harmadik tányért és letette a földre, mintha a kutya számára készítette volna oda. Az öreg Gubecz figyelmét azonban nem kerülte ki a szegény asszony zavara, s mikor meglátta az asztalon maradt harmadik kanalat is, mindent kitalált; de félrefordította a fejét, hogy elrejtse szemébe szökő könnyeit, aztán pedig szótlanul fölvette a tányérját, meg a kanalát és visszaült előbbi helyére.

Márta megtörve csüggesztette le a fejét, nagyot sohajtott és szólított a kutyát a vacsorához; de a kutya, alig emelve föl a fejét két első lábáról, csak a farkát csóválta és nem mozdult. Erre Márta maga ment oda az ágyhoz, gyöngéden megczirógatta az ebet, kényeztetve hivatgatva, végre pedig szeretettel fölvette karjaiba és maga vitte oda a cseréptányér mellé. Az előtt sohasem nézte jó szemmel a szegény állatot, sőt talán gyűlölte is és a kis Gergő sokszor kikapott érte, mert az inséges, szűk esztendőkből még ennek a kutyának az eltartása is elég nehéz teher volt. De a mióta a kis Gergő nem volt többé, Márta halálos bűnnek, szentségtörésnek tartotta volna, hogy a szegény állat fogyatkozást szenvedjen bármiben, vagy rosszabb bánásmódban részesüljön, mint kis gazdája életében.

A kutya saját módja szerint, nyögéshez hasonló szűküléssel köszönte meg asszonyának ezt a szokatlan jószágát; leütötte fejét a tálba, néhányat lefetyelt, aztán lassan megfordult, fölugrott az ágyra, megint összekuporodott és elszenderült.

- Még ez a szegény állat is utána pusztúl! - gondolta magában Márta, a ki le nem vette róla a szemét.

Most ő maga is leült, keresztet vetett és enni kezdett. Kevergette a kását, turkált a tányérjában s néhány kanállal evett is belőle, de csak forgatta szájában az ételt és sehogysem tudta lenyelni; mégis, mikor az öreg Gubecz megfordult és visszatette az asztalra a tányérját, ő is gyorsan a szájába tett néhány kanál kását, hogy elhitesse az urával, hogy jó étvágygyal eszik.

De aztán, a mint az ura tányérjára nézett és észre vette, hogy még az is csaknem egészen tele van, fölvette az asztalról, oda vitte megint az urához, a ki ismét leült a tűzhely mellé és a parázsba bámult, megérintette az öreg Gubecz vállát és gyöngéden mondta:

- Az Isten szerelmére, miért nem eszik kigyelmed, apám? még ma egész nap egy falat is alig volt a szájában.

Az öreg Gubecz durván vállat vont és hallgatott; Márta pedig panaszos, szemrehányó hangon folytatta:

- Hát igazán senkije sem vagyok én már kigyelmednek, hogy itt akar hagyni engem? Mit csináljak aztán, hahogy kigyelmed is ágynak esik?... - de többet nem bírt mondani, mert heves zokogása elfojtotta szavait.

- Az áldóját! - csattant föl most az öreg Gubecz, - hát már sohasem hagyod abba a sirást? egész nap, egész éjjel csak ezt a jajgatást hallgassam?

S aztán ő maga is végig dörzsölte könnyes szemeit durva kezefejével és keserű, korholó hangon mondta:

- Hát talán föltámasztod-e valjon ezzel az óbégatással? Bizonyomra mondom, hogy tovább már nem győzöm türelemmel!

A szegény asszony elfojtotta könnyeit, melyek égő cseppekben hullottak vissza elkínzott szívébe; kötényével megtörülte szemeit és megint a fonáshoz fogott. Egy darabig mind a ketten hallgattak; az asszony szorgalmasan fonogatott, de időnkint lopva tekintgetett az urára; ez pedig leült az alacsony lóczára, könyökeit térdeire támasztotta s arcát a kezeibe temetve, úgy látszott, hogy sír. Végre fölkel, oda ment a feleségéhez, járt-kelt, izgett-mozgott körül-

lötte, mintha mondani szeretne valamit, hogy megbékítse, vigasztalja, de nem igen találta meg a szavakat, mert csak ennyit mondott:

- Jól van no, anyjuk; hát majd eszem a kedvedért.

S leülve az asztal mellé, csakugyan hozzá is fogott az evéshez. Kis vártatva azonban ismét megszólalt:

- Hallod-e, anyjuk, holnap beviszem a malaczokat a városba és az árukból misét mondatok...

- Én már mondtam érte misét, - szólt közbe Márta; - ezt a fonalat a mi papunknak fonom, és ez lesz az ára a misének.

Az öreg Gubecz összeszorította ajkait, melyek kicsucsorodtak és a szögleteiken remegve vonaglottak a kegyetlen fájdalomtól; csak nehezen tudta visszafojtani könnyeit és egyszerre mély, szinte szent gyöngédséget érzett a szegény öreg asszony iránt, a ki híven, szeretettel osztotta meg vele a balsors minden átkát.

Az idő már későre járt és az éjszaka néma csöndjét csak a langyos szellő zavarta meg, mely suttogva kavargott a kunyhó fölé boruló két óriási gesztenyefa lombjai közt. Hallgatott a két öreg is... s ki tudja, meddig ültek így, mozdulatlanul, elmerülve a múlt emlékeibe, vagy a jelen fájdalmába, míg végre az ágyon heverő kutya gyanús morgása ismét a való életre ébresztette őket. A kutya először csak a fejét emelte föl, majd a füleit hegyezve nyugtalanul szűkölt, végre pedig, nagyot vakkantva, leugrott az ágyról, oda szaladt az ajtóhoz és hevesen kaparva, fojtott, de mérges ugatásra fakadt.

A két öreg is föltrezzent és figyelve hallgatózott, de semmi más nesz nem ütötte meg a fülüket, mint a gesztenyefák lombjainak lágy suttogása. Az öreg Gubecz fölállt, lassan kinyitotta az ajtót és kinézett az éjszakába; nem látott ugyan semmit, de hallotta, hogy a falu tulsó végén, az országút felől, a kutyák mind dühösen ugatnak. A kis eb pedig, mihelyt az ajtó kinyílt, fölrohant a kunyhóval szemben emelkedő domb tetejére, mely elzárta a kilátást a falura, s leülve a földre, nyakát meg a fejét fölnyújtotta az égbe és panaszosan vonított. Erre már az öreg Gubecz is fölballagott a dombra, s a mint onnan lenézett a falura, rémülten látta, hogy köröskörül vérvörös az ég alja, az erdő fái pedig izzó fényben ragyognak.

- Ég a falú! - kiáltott vissza a feleségének s rögtön futva indult meg a dombon lefelé, mialatt az öreg Márta intő szóval kiáltott utána:

- Aztán vigyázzon kigyelmed, hogy baj ne érje!

S mikor az ura eltűnt a sötétben, ő maga ismét befordult a kunyhóba és térdre borulva buzgó könyörgésbe fogott.

A faluból hangos kiabálás és jajveszékelés hallatszott; eleinte csak szórványosan, itt-ott, hogy az öreg Gubecz szinte azt is meg tudta volna mondani, melyik kunyhóban van a baj. De, a mint közelebb ért, a zűrzavar egyre nagyobb és általánosabb lett: az egész völgy visszhangzott a sirástól, a jajgatástól és átkozódástól. Azt is lehetett gyanítani, hogy a tűz nem véletlenül támadt, hanem szándékosan gyújtották föl a falut, a mely egyszerre gyuladt ki és égett mind a négy sarkán. Az öreg megállt, tölcsért csinált markából a füléhez és úgy hallgatózott; a zűrzavarban is jól kivehette az átkozódásokat, fenyegetéseket, káromkodásokat; jobban kimeresztette szemeit, erősen oda nézett a kastély előtti piacra s az égő házak rémes világításában úgy rémlett neki, mintha fegyverek és sisakok villogását látná. Nem is csalódott: a Tahy Ferencz száz lándzsája érkezett meg.

Ez alatt a tűz egyre jobban elharapózott s rövid időn az egész falú lángokban állt; jobbra-balra, a meredek hegyi útakon, egyesével, kettesével, csoportosan menekültek a szegény jobbágyok a rengeteg felé s hol eltűntek, hol ismét fölbukkantak a rémes tűzvész kísérteties

világításában. Az öreg Gubecz első gondolata az volt, hogy odarohan a pusztítás színhelyére és segít a menekülőknél: de a következő pillanatban eszébe jutott a szegény Márta, a ki egyedül, elhagyatva imádkozott otthon a kunyhóban.

Mialatt habozott, hogy mitevő legyen, háta mögött megcsörrent a haraszt és világosan kivehette a feléje közeledő, dobogó léptek zaját. Óvatosan megvonult egy roppant tölgy sötét árnyékában s a föl-fölcsapó lángok gyér világosságánál egy szegény asszonyt látott meg, a ki egyik kis gyermekét a karján vitte, míg a másik a szoknyájába kapaszkodva csetlett-botlott mellette; a szegény asszony lihegett a gyors futástól, meg a nagy erőlködéstől, mert rövid kötélen még egy fiatal tinót is vonszolt maga után. A csökönyös állat meg-megállt és minduntalan hátra nézett a falú felé, a hova talán az ott hagyott jászol szeretete vonzotta vissza, és keservesen bőgött; erre, mint többszörös visszhang, jobbról-balról, mindenfelől szomorú bőgés és bégetés felelt: az egész erdő tele volt menekülő családokkal, melyek mindnyájan magukkal hurczolták legdrágább jószágukat, marhájukat, juhukat, kecskéjüket.

Az öreg Gubecz, miután fölismerte az asszonyt, előlépett rejtékhelyéről és azt kérdezte:

- Mondja, kigyelmed, mi történt? Lehet-e még segíteni odalent?

- A Tahy uram hajdúi fölgyújtották a falut,- felelte a szegény asszony, - s mindenkit, a ki kezükbe kerül, kardra hánynak. Végünk van, vége mindnyájunknak: oh, irgalmas Isten! ez az utolsó nap, az ítélet napja. Bizonyosan valami nagy vétkünkért büntet az Isten.

És aztán könyörgő szóval fordult az öreg Gubeczhez:

- Mivel a Gondviselés már az utamba küldte kigyelmedet, segítsen tovább terelni ezt a kis üszőt: ezen kívül nincs senkim és semmim, hogy tengethessem a magam, meg a gyermekeim életét.

Az öreg Gubecz azonnal jobb kezébe fogta a kötelet, a bal karjára pedig fölvette azt a kis leányt, a ki az asszony rokolyájába kapaszkodott és, noha gyorsan ment, mégis csak alig tudott lépést tartani a szegény asszonynyal, a ki ijedt kétségbeesésében majdnem futva menekült.

- A jó Isten áldja meg kigyelmedet, - hálálkodott az asszony, - és fizesse meg a kigyelmed jószágát úgy ezen, mint a másik világban is...

Aztán az egész úton ki nem fogyott a hálálkodásból, mindaddig, míg a vadon belsejében egy tisztásra nem értek, a hol akkor már számos menekült család tanyát ütött. Mivel itt már biztonságban volt, az öreg Gubecz gyorsan elbúcsúzott az asszonytól és futva indult meg hazafelé, mert ekkor már komolyan kezdett aggódni a saját kunyhója miatt is. Szorongó szívvel szaladt le a lejtőn, s látva, hogy az egész falu lángban áll, aggódva gondolt Mártára, noha az a táj, a hol az ő kunyhója állt, még köröskörül néma és csöndes volt.

Mégis, mikor belépett a szobába, meghökkenve állt meg, mintha lábai a földbe gyökereztek volna: az asztalnál, háttal feléje, egy magas termetű, fegyveres hajdú ült. A következő pillanatban az öreg hirtelen fölkapta a kaszát a sarokból és nagyot kiáltva a hajdúra akart rohanni:

- Ah, gyilkos gyujtogató!...

A hajdú fölugrott, megdöbbenve visszalépett és halkán, fojtott hangon mondta:

- Apám uram... apám uram...

Márta anyó pedig közéjük állt és zokogástól elcsukló hangon rebegte:

- A... Máté... a... Máté...

- Fiam!... az én vérem!... - jajdult föl az öreg Gubecz és hátratántorodva, kiejtette kezéből a kaszát.

Aztán, ökölbe szorítva remegő két kezét, iszonyatos átokra emelte a fia ellen; ziháló melléből hörögve tört elő a rettenetes szózat:

- Átkozott a gyilkos, kinek fegyverén a nemzetsége vére szárad... átkozott... átkozott...

A hajdú pedig lehorgasztotta fejét és nem felelt mindjárt; névtelen fájdalom, elkeseredett harag marcangolta a szívét, hogy ime: a tulajdon apja is azt hiszi, hogy ártatlan elnyomottakra húzta ki a kardját. De aztán, midőn a boszúvágy végig lüktetett forró vérén, büszkén fölütötte a fejét és rekedtes hangon mondta:

- Nem ezekkel a rablókkal jöttem, apám uram... Mindent tudok... azért vagyok itt, hogy boszút állunk... boszút, a mitől megédesül a fájdalom....

- Ah, boszút! boszút!... - lihegte az öreg Gubecz: - véres boszút, az istentelen gyilkosokon, a kik ártatlan gyermekeket ölnek...

- Az egyik már a poklok tornácán mulat, - szólt a hajdú sötéten és elmondta, hogyan vágta le a várnagyot a bajvivás után.

Az öreg Gubecz fia nyakába borúlt, ölelte, csókolta, sírt, kaczagott egyszerre; kihúzta a hajdú nehéz szablyáját, megtapogatta a hideg vasat, aztán megcsókolta, majd a feje fölött suhogtatta a levegőben.

- Megölted... megölted!... - örvendezett; - így pusztuljon el valamennyi... valamennyi...

Az ajtót hirtelen berugták, s a mint a bent lévők meglepetve arra fordultak, a Nelipics Mladen óriási alakja bontakozott ki a homályból. A zsupán, a ki megdöbbenve hökkent vissza a fegyveres hajdú láttára, hirtelen hátra ugrott és kirántotta törét; de még mielőtt használhatta volna, az öreg Gubecz megmagyarázta neki, hogy Kopó a fia és segítségükre jött. Erre a zsupán azonnal vissza dugta övébe a gyilkos fegyvert és gyorsan elmondta, hogy a hajdúk már egészen hatalmukba kerítették a falut és most zsákmányolnak; hogy a jobbágyok nagy része elmenekült, sokat megöltek közülök, néhányat pedig elfogtak: ezeket holnap hajnalban akarják fölakasztani a kastély előtt...

- Ezeket kell legelőbb kiszabadítani, - vágott közbe Kopó.

- Én is azt gondoltam, - felelte a zsupán, - és már van is rá tervem: hanem siessünk, nehogy a kedvező alkalmat elszalasztsuk...

- Kevesen vagyunk mi ahhoz, - szólt csüggedten az öreg Gubecz, - hogy ennyi töméntelen latorral szembesálljunk...

- Azért csak menjünk, - türelmetlenkedett Kopó, a ki már alig várta, hogy szétüthessen a duhaj rablók közt.

- Aztán meg vagy tizenöt elszánt emberem nekem is van, - biztatta őket a zsupán.

- Menjen kigyelmed, jó apám; - szólt most közbe Márta is: - bizony-bizony az Úrnak tetsző dolog lesz, ha csak egyet is kiszabadítanak a szegény rabok közül.

A három férfi erre rögtön megindult a falu felé s útközben a zsupán elmondta tervét, melyet aztán minden részletében jól meghánytak-vetettek. Az erdő szélén elváltak; Kopó meg a zsupán jobbra fordultak, a hol egy barlangban tizenöt-húsz, jól megtermett, elszánt és fejszékkal, csákányokkal fölfegyverzett paraszt húzta meg magát. Kopó meg a zsupán kettőt közülök maguk mellé vettek s aztán a falu főutcáját megkerülve, a kertek alatt egy magányos, elhagyatott házba osontak be.

Az öreg Gubecz ellenben, egészen fegyvertelenül, - még csak bot sem volt nála, - egyenesen a garázdálkodó hajdú-csapatnak tartott, mely a templomban ütötte föl főhadiszállását. Mihelyt megpillantották, az egyik pribék azonnal kivont karddal rohant rá, hogy leüsse, de az öreg, magasra föltartva mind a két kezét, már messziről elébe kiáltott:

- A hadnagy uramat keresem... ime, fegyvertelenül jöttem ti közéték... nem Patóczi Farkas-e a neve ő kigyelmének?

- És mi dolgod lenne tenéked, paraszt, hadnagy uram ő kigyelmével?

- Valami titkos szavam volna vele... menjen kigyelmed és mondja meg neki; bizonyomra, hogy nem bánja meg.

- Vigyen el az ördög! - dörögött a hajdú magában. - Ez a vén róka maga hozza bőrét a vásárra: egy gyertyával több lesz a holnapi mulatságon.

- No csak gyere, - mondta aztán hangosan; - gyere velem, paraszt!

S megfogva az öreget a vállánál, durván lökdöste maga előtt, be a templomba, a hová a rablott prédát halomba hordták. Ott volt az a húsz-huszonöt szerencsétlen ember is, a kit az éjjeli orvtámadásban rabszíjra fűztek; az öreg Gubecz elszorult szívvel ismerte föl köztük a papot, a kinek fejére épen akkor nagyot ütött az egyik hajdú.

- No hát ott van Patóczi uram, - mondta a hajdú és rámutatott arra, a ki épen a papot verte; - ahún oktatja móresre a papokat, - tette hozzá röhögve.

Az öreg Gubecz alázatosan odasompolygott a dühös latorhoz, a ki az első pillanatban majd hogy elevenen föl nem falta, de aztán mindjárt lecsöndesült az első szavakra, miket az öreg a fülébe sugott; marczona arcza nyájasabb lett, elkezdtek suttogni, s mikor már jó darabig ilyen halk szóval beszélgettek, a hadnagy végre maga mellé vette négy zsoldosát és velük együtt, az öreg Gubecz vezetése mellett, megindult a felé a ház felé, a melybe Kopó és a társai már előre elrejtöztek.

- Azt mondd, paraszt, hogy több lesz, mint háromszáz arany forint? - kérdezte a hadnagy halkán az öreg Gubecztől, a kivel nyolcz-tíz lépésnyire megelőzte a négy hajdút.

- Bizonyosan több lesz; ott vannak a templomi edények, valamennyi tiszta színezüstből: no meg a papnak egész kis vagyunkája is, a mit húsz esztendő alatt összekuporgatott.

- Hát a pap háza nem az ott a templom aljában? - kérdezte a hadnagy.

- Ez, a hová megyünk, sógoraé; a kincs ebben a házban van.

- Vigye a manó! de hogy nem találták meg az embereim? Pedig ugyan fölprédálták az egész falut.

- No erre bezzeg nem akadtak volna rá soha; hát nem mondtam, hogy hol van?

Ez alatt oda értek ahhoz a házhoz; kívül, belül és köröskörül minden csöndes és néma volt.

Az öreg Gubecz rámutatott és azt mondta:

- Ez az itt.

- Te, Lukács, meg te is, Kánya, - fordult a hadnagy kíséreihez, - itt kint maradtok és vigyáztok, hogy senki innen nálam nélkül ki ne jöjjön; ha pedig kiáltanék, rögtön üssetek zajt, hogy a sege-delem idejében ide érjen, ha kell. Ti, többiek pedig, - intett a másik kettőnek, - velem jöttök.

- Mondja hát kigyelmed, - szólt most közbe az öreg Gubecz, olyan hangosan, hogy a hajdúk is mind hallották: - tehát megígéri, hogy valamennyi rabot, a kiket elfogott közülünk, szabadon bocsájtja?

- Megigérem neked és szabadon is bocsájtom, csak a papot nem, mert annyira teleprédikálta a fejemet, hogy meg akarom próbálni: hahogy úgy jár-e a szája majd akkor is, ha felköttem.

- Nem, nem! - akadékoskodott az öreg Gubecz; - kigyelmed azt ígérte, hogy mindnyáját elereszti: ereszsze el hát a papot is.

- No, nem bánom: hát hadd menjen el az a kutya pap is: csak a kincs ne legyen kevesebb, mint a hogyan mondtad!

A két hajdú, kit a hadnagy erre rendelt, kívül maradt a kapu előtt. Patóczi uram, az öreg Gubecz, meg a másik két pribék pedig beléptek a házba, fölmentek néhány rozoga falépcsőn s ekkor szűk folyosóra jutottak, melynek a végében ajtócska volt.

- Ha talán azt akarja kigyelmed, hogy én is vele menjek, - szólt az öreg Gubecz a hadnagynak, - megmutatnám a helyet.

- Ah, gazember! - felelt a hadnagy, - bizonyosan valami roszban töröd a fejedet. Csak maradj ott, a hol vagy: jó helyen leszel... Fiúk! - fordult a két hajdúhoz, - úgy vigyázzatok rá, mint a szemetek fényére: nehogy megszökjék, mielőtt én visszajövök.

A két pribék azonnal közre fogta az öreget, a ki egy pillanatig sem ellenkezett, hanem, mialatt a hadnagy megindult a kis ajtócska felé, látszólag nyugodtan mondta:

- Különben meg sem tévedhet kigyelmed: a mint lemegy, jobbra fordul s a negyedik hordó alatt megtalálja, a fal tövében.

- Jól van, jól; nem felejtettem el.

- De azért talán mégis jó volna, ha kigyelmeddel mennék, - ajánlkozott az öreg,

- Mondtam már, hogy nem kell! - riadt rá durván a hadnagy.

Ezek voltak utolsó szavai s mire kimondta, már be is rúgta a kis ajtócskát, melyen át eltűnt. Hallani lehetett czammogó, tétova lépéseinek zaját, a mint lefelé ment a lépcsőn; a lámpás fénysugara, melyet még a folyosón meggyújtott, lassanként egészen eltűnt. Aztán pár pillanatnyi csend következett; majd, egészen alulról, a pincze mélyéből, tompa zuhanás zaja hallatszott, mintha valami nehéz test esett volna le a földre: aztán minden nesz ismét elcsöndesült.

Az öreg Gubecz egész testében remegett; szíve oly hangosan vert, hogy szinte attól tartott, hogy a két lator ott mellette minden dobbanását meghallhatja. Szerencsére a kis folyosóban nagyon sötét volt, mert a hadnagy az egyetlen lámpást magával vitte s így a két hajdú nem láthatta az öreg Gubecz révedező szemeit, sápadt, kuszált arczvonásait.

- Mi volt ez a nagy zuhanás? - tűnődött a két hajdú egymás közt. - Talán megbotlott a hadnagy... talán fölemelt valamit és leejtette... vagy talán törbe csalták... rajt ütöttek?... Menjünk, nézzük meg!...

- Menjünk... - és már megindultak, de az egyik hirtelen tétován megállt.

- De még se menjünk, - szólt habozva; - te is hallottad, mikor azt mondta, hogy itt várjuk meg, s tudod, hogy nem szereti, ha...

- Igazad van, - felelte a másik; - különben is a kezünkben van ez a paraszt...

Mialatt így töprenkedtek, a kint még lángban égő falnak vérvörösen beszűrődő gyér világosságánál meglátták, hogy Patóczi uram alakja ismét megjelent abban a kis ajtócskában, a melyben eltűnt az imént. A hadnagy nem szólt, csak intett az öreg Gubecznek, a ki rögtön hozzá sietett; gyorsan pár suttogó szót váltottak, s végül az öreg, olyan hangosan, hogy a két őrt álló hajdú is meghallhatta, ezt mondta:

- Így tehát kigyelmed is vallja, hogy igazat mondtam; most már kigyelmeden a sor, hogy szavának álljon és elbocsássa a rabokat.

Ezzel mindnyájan kijöttek a házból, maguk mellé vették a kívül maradt két hajdút is és valamennyien együtt megindultak a templom felé. Útközben a hadnagy meg az öreg Gubecz kissé hátra maradtak és halkán beszélgettek. Majd, mikor már oda értek, a hol az utca ki-torkollott a piacra, az öreg Gubecz megállította a négy hajdút:

- Hallják-e kigyelmetek! A vitéz hadnagy úr valahová biztos helyre viszi azt a nem tudom mit, a mi a hóna alatt van és azt mondja, hogy mindjárt visszajön. Addig pedig kigyelmetek velem jönnek és kieresztik az elfogott rabokat.

Ekkor a hadnagy, a ki mindeddig csak az öreg Gubeczczel sugdosott, félhangosan oda szólt a hajdúkhoz:

- Nesze, Lukács, nesze neked is Kánya; ez pedig a tiétek, - fordult a másik kettőhöz is és mindnyájuknak adott néhány ezüst dénárt; - ez itt a foglaló: most pedig rögtön eresztétek el a rabokat, - tette még hozzá s azzal gyorsan elsietett a völgybe vezető lejtőn.

Az öreg Gubecz a négy hajdúval tovább ment a templom felé. Egy ideig szótlanul ballagtak egymás mellett, de alig tűnt el a hadnagy a fordulónál, az egyik hajdú így szólt:

- Hallottátok-e, milyen egészen más volt a hangja Patóczi uramnak, mint rendesen? akárcsak nem is ő beszélt volna!

- Csak azért volt, mert leeresztette a sisakját.

- Az ám; hanem inkább azért a valamiért, a mit a hóna alatt dugdosott.

- Üsse meg a guta! - boszankodott a negyedik; - a gesztenyét mindig velünk kapartatják ki a parázsból, de azért nekünk soh'sem jut belőle!

- Hát azt nem mondta, hogy nekünk is részünk lesz benne? - kérdezte az első az öreg Gubecztől.

- Dehogyan nem! azt mondta, hogy a felét megtartja magának, a másik felét meg hűségesen szétosztja kigyelmetek között.

- Jól mondd, paraszt; mivelhogy a hadnagy uram is úgy szólt, hogy az, a mit nekünk adott, csak foglaló lészen. Imhol, legyen benne részed hát neked is, mert úgy látom, hogy te különb paraszt vagy, mint a többi.

- Én ugyan nem kérek mást, csak azt, a mit a hadnagy úr szóban ígért, - szabadkozott az öreg Gubecz; - de ha kigyelmetek is adnak valamit, hát az Isten fizesse meg kigyelmeteknek.

- Nesze, paraszt, nesze, nesze ez is... - mondogatták a hajdúk s mindegyik a markába nyomott néhány dénárt, mert a gazdag zsákmány és az osztozkodás reménysége adakozóvá tette őket.

E közben oda értek a templomhoz. A négy hajdú bement és Patóczi uram nevében megparancsolta az öröknek, hogy azonnal bocsássák szabadon a rabokat; s ők maguk ott menten fölvergdozták a szerencsétlenek bilincseit. Mikor mindannyi szabad volt, Kánya átadta őket az öreg Gubecznek és azt mondta:

- No, most már elmehetsz, paraszt: legyen meg a te örömed is.

De mialatt a nyomorúlt rabok azt sem tudták, hova legyenek örömeikben, még mielőtt megindulhattak volna az erdő felé, az esetnek hire futott a többi hajdú közt is, és ezek most csoportosan siettek oda, hogy megakadályozzák a rabok szabadon bocsátását.

- Nem igaz! - kiabálták mindenfelől: - nem igaz! nem lehet az, hogy Patóczi uram ilyet parancsolt légyen! Nem engedjük a rabokat!

- De igaz: de pedig igaz! - erősködött a négy hajdú. - Nekünk mondta, nekünk parancsolta: és mink el is eresztjük a rabokat.

- De hát pedig mégsem lehet az! - bizonyolta az egyik, a kire a foglyok őrizete volt bízva. - Mert épen, mikor elment veletek, azt súgta nekem, hogy egy akasztófával többet csináltassak: hogy arra majd ezt az öreg parasztot akasztjuk föl, a többivel együtt.

- Már nekem hiába prézsmítálsz! - kiáltott közbe Kánya és odaállva kötekedő társa elébe, öklével döngette a mellét. - Nekem azt parancsolta Patóczi uram, hogy tüstént ereszszen el a rabokat: és én hát, imhol, szabadjára is bocsátom valamennyit.

- Nem, nem! várjuk meg, míg vissza jön a hadnagy! - kiabáltak többen. - Hátha valami hamisság van a dologban! - tették hozzá mások.

És az óvatosabbak már ismét gúzsba akarták kötni a szerencsétlen parasztokat, mikor jobbról-balról hangosan ujjongtak:

- Itt a hadnagy! Itt van már Patóczi uram! Ő maga tegyen igazságot!

A hadnagy öles alakja csakugyan meg is jelent a templom ajtajában; sisakja le volt eresztve, hogy az arcza nem látszott ugyan, de a fegyvereiről, meg a ruhájáról mindnyájan azonnal ráismertek. Ő pedig futva közeledett a foglyok felé, két kézre markolta súlyos kőrisfa kopjáját és ütötte-verte, csépelte a hajdúkat; közben a fogait csikorgatta és dühösen hörgött:

- Ah, gazemberek! ah, tolvajok! hát így fogadtok szót? hát ezt parancsoltam?

A hajdúk pedig ijedten, hanyatt-homlok menekültek a dühöngő elől; egyik-másik, oldalt húzódva, hogy a veszedelmes kopját kikerülje, alázatosan mentegetőzött, mosakodott:

- Nem tudtuk... nem gondoltuk... mert kigyelmed maga mondta...

De a hadnagy rájuk sem hallgatott, hanem addig csépelte őket a kopjájával, míg csak belé nem fáradt. Mikor aztán egészen szétzavarta a hajdúkat s azok részint kiszaladtak a templomból, részint a padok alá bújtak, karon fogta a reszkető papot, jelt adott a többi foglyoknak, hogy kövessék és megindult a szűk hegyi úton az erdő felé, egy cseppet sem törődve a hajdúkkal, a kik ámulva-bámulva néztek utána s aztán egymás ellen fordulva, kölcsönösen heves szemrehányásokat tettek, mert mindegyik a másikra akarta tolni a csúfos megveretés okát.

A szabadon bocsátott rabok ezer meg ezer kérdéssel ostromolták az öreg Gubeczet, hogy mi módon bírta rávenni a kegyetlen hadnagyot erre az irgalmas cselekedetre; de mikor látták, hogy az öreg csak hallgat és egyre aggódva nézeget hátra felé, mind oda tódultak a hadnagyhoz, a kiről azt hitték, hogy az Patóczi Farkas és túláradó szívvel hálálkodtak neki, csókolták a kezeit, a fegyvereit... míg az első kanyarulatnál a bozótos sziklák közül elő nem ugrott a zsupán, a ki pár szóban mindent megmagyarázott nekik, hogy a hadnagyot törbe csalták és megölték, hogy Kopó csak azért öltötte föl a Patóczi uram fegyvereit, hogy megmentse a rabságba esetteket.

Kopó, hogy mindjárt kezdetben gátat vessen a hálálkodások újra kitörő áradatának, hamarosan rendelkezni, parancsolni kezdett:

- Apám uram siessen haza és vigye magával a tiszteletes urunkat is; aztán anyám asszonynyal együtt mind a hárman meneküljenek arra a tisztásra, a hol a többiek is vannak. Kigyelmetek pedig, - fordult a megszabadított rabokhoz, - itt maradnak velem.

Mihelyt az öreg Gubecz meg a pap eltűntek az erdő sűrűjében, a zsupán előszólította rejtekhelyükről többi embereit is. Azokkal együtt, a kiket most szabadítottak ki, lehettek

valami negyvenen, s mivel a zsupán embereinek mindegyikénél két-három kasza, fejsze s más efféle szerszám is volt, bőven jutott fegyver az ujon jötteknek is. A zsupán pedig magával hozta Kopó fegyvereit, melyeket ott hagyott a pinczében, mikor a meggyilkolt Patóczi fegyverzetét öltötte magára.

- Itt csak cselfogással érhetünk célzt, - mondta Kopó, - mert kevesen vagyunk. Lesbe kell csalnunk a hajdúk egy részét, s ha azokkal végeztünk, talán sort keríthetünk a többiekre is.

Hamarosan meghányták-vetették, hol állítják föl a kelepczét, hogyan csalják oda a hajdúkat: s mikor megegyeztek, a zsupán a parasztokkal még feljebb vonúlt a töretlen hegyi úton; Kopó pedig, még mindig a megölt hadnagy fegyverzetében, vissza fordúlt arra, a merről jöttek, a falú felé. Mihelyt oda ért, a hol az ösvény lekanyarodik a templom előtti piacra, még valami kétszáz lépésnyire a hajdúktól, megállt, tölcsért csinált a tenyereiből és bömbölve lekiáltott:

- Ötven lándzsa jöjjön utánam!

Lent hirtelen nagy nyüzsgés támadt: a nagy távolság, meg a bömbölő ordítás lehetetlenné tették, hogy a hajdúk fölismerjék, hogy a hang nem Patóczi uramé: különben is, látva Kopón a hadnagy fegyverzetét, senkinek sem jutott eszébe, hogy azonosságában kételkedjék. Ezekre a körülményekre számított Kopó is, mikor vakmerően maga állt a gyanútalan hajdúk élére, kiket halálos veszedelembé vezetett.

Kánya, a ki Patóczinak jobb keze volt, hamarosan sorba szedett ötven embert s futó lépésben indította őket Kopó után, a ki már ismét megfordult és visszafelé ment azon az úton, a melyen jött. Kánya ugyanekkor két csapatra osztotta a még hátra maradt ötven embert; húszat magával vitt a kastélyba, melyet azonnal megszállt s oda vitette az ejtett zsákmányt is, a többi harminczat pedig a templom és a falú őrizetére hagyta.

Ez alatt az ötven hajdú az ál-Patóczi hadnagy, vagyis Kopó vezetése mellett, némán, szótlanul haladt fölfelé a hegyi úton, a mely egyre szűkebb lett úgy, hogy a kezdetben négyes sorok kénytelenek voltak páros rendekre bomlani. Pár percz múlva, az egyik fordulónál, a hol meredek sziklán egy durván összerótt fakereszt ki tudja, milyen szerencsétlenségre emlékeztetett, Kopó megállította a hajdúkat s intve nekik, hogy csendesen maradjanak, fürgén fölkúszott a sziklás, meredek partra, melynek bokrai közt azonnal eltűnt.

A magukra hagyott hajdúk aggódva nézegettek vélt hadnagyuk után és suttogva tűnődtek egymás közt, hogy hová vezetheti őket; de töprenkedésük nem nagyon sokáig tartott, mert már a következő pillanatban megkapták rá a rettenetes választ. Két oldalról, a mély út meredek partjairól, dübörgő, földet rengető robajjal roppant szikladarabok hengeregtek alá s kattogva, szökellve az útjukba eső szirtek, bokrok közt, pusztító romlással zuhantak le a mit sem sejtő, gyanútlanul várakozó hajdúk fejére.

Az ötven törbe esett martalócz ajkairól egyetlen rémes ordítás tört elő, a melynek végső akkordjaiba már a halállal vívódók kínos hörgése, a sebesültek átkozó jajsza vegyült. A következő pillanatban aztán a paraszto is előugráltak rejtekhelyükről és Kopó, meg a zsupán vezetésével, nekiestek a még életben maradt hajdúknak.

Irtózat, ádáz küzdelem indult meg a néma, sötét éjszakában; a hold nem világított, csak itt-ott lehetett látni egy-egy csillagot, melynek rezgő, hideg sugara félénken tört át a fekete lombokon. Egyik fél sem látta, hol áll a másik: mindegyik csak a másiknak haragtól villámló szemeiből gyanította, hogy merre az ellenség. A paraszto hasztalan igyekeztek szétrobbantani a még életben maradt húsz-huszonöt hajdú hadsorát, a mely a kifeszített kopjakkal áttörhetetlen vaskorlátot tartott elébük. Kopó is hasztalan csapta szét kardjával a kopjákat: azok megint csak leereszkedtek és jaj volt annak, a ki a közelükbe férközött. A hajdúk egyre szűrtak s mialatt védelmezték magukat, szép rendben megkezdték a visszavonulást, el-

elbukva társaik holttestében, meg az utjukba eső sziklákban és megint fölkelve; s bár számuk lépcsőről-lépésre fogyott, a parasztok közül is nem egy hullott el döféseik alatt.

Lent, a piacon és a kastélyban, a hajdúk rémes ordítása és a küzdelemnek odaverődő foszlányai nagy fölfordulást okoztak. Senki sem tudta, mi történt, s valamennyien veszélyben forgó társaik, hadnagyuk segítségére akartak sietni. De Kánya rájuk rivallt, hogy megálljanak s tüstént parancsot adott, hogy a kastély őrségére rendelt húsz ember otthon marad, a többi harmincz pedig azonnal induljon fenyegetett társaik segítségére.

A harmincz hajdú gyors rohamlépésben sietett a véres összecsapás helye felé és közben hangos szóval, kiabálással kitartásra bátorította küzdő társait. Ezek pedig, a közelgő segítség reményében, a boszúvágytól megtízszerezett erővel, ádáz örjöngéssel fordultak szembe a parasztokkal, a kikről már különben is tudták, hogy számra alig lehetnek többen, mint ők maguk.

A zsupán mindjárt tisztában volt azzal, hogy ha a közelgő hajdúk előbb ide érnek, mint ők a harczot befejezik, nem szállhatnak szembe a túlnyomó erővel. Minden áron végezniök kellett ezekkel, vagy pedig meg kellett gátolniok, hogy amazok is belevegyülhessenek a harczba. Gyorsan pár szót súgott hát Kopónak, s mikor ez beleegyezőleg intett, a zsupán magához vett tíz embert a legerősebbek közül és hirtelen eltűnt az erdő sűrűjében. A többiek pedig, Kopó vezetése alatt, ügyesen színlelve a megfutamodást, gyorsan, de rendben hátráltak fölfelé a mély úton.

- Utánuk! utánuk! - kiabáltak a vérszemet kapott hajdúk s megbontva saját hadsorukat, rendetlenül kezdtek üldözni a menekülőket.

Míg ezek így harczolva egyre följebb vonultak a rengetegben, a társaik segítségére jött hajdúk ugyanabba a kelepczébe estek, mely az első csapatot is megtizedelte. A végzetes fakeszthez érve, megbotlottak az óriási sziklákban, agyonzúzott társaik holttesteiben s mialatt föltápaszkodva megálltak egy-egy kínosan hörgő társuk fölött, fölülről ismét megindultak a kősziklák, a melyeket a zsupán tíz embere vad erővel, szakadatlanul zúdított le rájuk. Ujra fölhangzott a velőtrázó sikoltás: egyszer... kétszer... háromszor... aztán panaszos nyögések, borzalmasan hörgő átkok, könyörgések szálltak a levegőben: majd ezek is elcsöndesedtek s csak öt-hat életben maradt és menekülő hajdú szilaj lábdobogása visszhangzott, a mint eszeveszett rohanással törtettek lefelé a kastély felé.

Fönt, a rengetegben, a hajdúk még egyre üldözték a menekülést színlelő parasztokat; de mikor hátuk mögött fölhangzott társaik rémes halálordítása, egyszerre megálltak, mintha lábaik a földbe gyökereztek volna. Érezték, hogy elvesztek: a halál, a pusztulás angyala meglibbentette fölöttük szárnyait és egyszerre fagyasztó hidegség lopózott sziveikbe.

A mi most következett, az már nem is harcz, nem is küzdelem volt, hanem vad, kegyetlen mészárlás, a melyből egyetlen egy hajdú sem menekült. A nyomorútlak, bár kezükben volt a kardjuk, nem használták a fegyvert, hanem gyáván, oktan megadással hullottak el a parasztok fejszecsapásai, kaszavágásai alatt. A vért szagolt zsellérek pedig, a kikben az évek óta lappangó elfojtott gyűlölet most először tört ki, kegyetlen kéjjel, csöppenként élvezték a boszú mámorító poharát, és nem egy csapással ölték meg a kelepczébe csalt hajdúkat, hanem darabonkint vagdosták, marcangolták szét őket, hogy tovább gyönyörködhessenek a megcsönkített és a haldoklók halálkínjaiban.

A véres boszú hire futó tűzként terjedt el, s pár nap alatt az egész környék jobbágysága fölzendült. A jobbágyok százával, ezrével tódultak Petrovinába Kopóhoz, a kiben megváltójukat, sok évi szenvedéseik megtorlóját látták.

V.

Zágrábtól alig két óra járásra, a Száva egy kis szigetén volt a podgorcei kolostor, melyet ájtatos alapítója a szent Orsolyáról nevezett szüzek rendje számára emelt. A termékeny kis sziget területe alig volt nagyobb három-négy holdnál; roppant kanadák árnyazzák be a partot köröskörül, mintha ültetőjük védő bástyát akart volna állítani a kolostor és a külső világ közé, hogy megóvjá az Istennek tetsző dolgokat a földi hivatkozás kísértései ellen. A szigetet négy oszlopra épített íves kőhíd kötötte össze a Zágráb felé eső parttal, mely közelebb is volt hozzá, mint a másik.

A hídfő előtt hatalmas, faragott kövekből épült őrtorony emelkedett s a szigetre csak ennek a kapuján és alagútján át lehetett bejutni. Ez az őrtorony azonban nem csupán a hídfő bejárást védte; szükség volt rá azért is, hogy őrsege elriaszsza és távoltartsa az országszerte vakmerőn garázdálkodó martalóczokat, a kik előtt azokban a szomorú időkben, nem volt szent semmi: sem az Isten háza, sem az ő szolgálói, sem pedig ezeknek a vagyona.

A torony kapitánya, Schwarzenbach Kázmér, a ki ötven-hatvan, jobbára német zsoldost tartott szolgálatában, olyan honfiusított német főnemes volt, a minőket Miksa király, politikai célzattól, gyakran erőszakolt rá hazánkra, hogy oszlopokat teremtsen bennük az idegen uralomnak. A lovag régi stíriai családból sarjadt, mely azonban az idők folyamán annyira elszegényedett, hogy neki már csak az ősi kardot és fényes nevet hagyhatta örökségbe. Nemes lelkű, eszes, bátor férfiú volt, a kit szép növése, udvarias modora, tetszetős külseje és szerénysége miatt mindenütt kedveltek. Egyébként a német lovagrend tagja volt, de épen nem hasonlított a rendnek akkor már elpuhult, hadakozástól elszokott, világi élvezetekbe merült többi lovagjaihoz. Ellenkezőleg, erős kezű, bátor, kötelességtudó katona volt, a ki nem csak a kolostort védte meg a külső támadások ellen, hanem szigorú fegyelmet tartott zsoldosai közt is, hogy azok se garázdálkodjanak a védelmükre bízott vidéken.

Magát a kolostort szintén magas, erős falak vették körül, melyek összefüggték a toronynyal és minden oldalról körülfogták a hatalmas, várhoz hasonló épületet. Több, mint harmincz lépcső vezetett a kertből egy széles verandára, mely egészen a földig tömör, faragott kövekből épült. A verandára nyílt a kolostor egyetlen kapuja: két szárnyú, magas, erős tölgyfaajtó, úgy megpántolva és megvasalva, hogy könnyen kiállhatott volna hosszabb ostromot is.

Ennek a kolostornak az apátnője Tahy Borbála fejedelemasszony volt s az ő gondjain nevelkedett a fiatal Ágnes, Migazzi kapitány jövőbeli felesége. Tahy Ágnes minden tekintetben az anyjára ütött; olyan volt, mint a nyíló virág, mely teljes pompában tárja ki kelyhét a harmatos hajnal első sugarai előtt. Szelíd arczán, mosolygó szemeiben az élet viharaival még nem ismerős, boldog kedély ártatlan öröme tükröződött: s az a rejtélyes villanás, mely néha néha ragyogóbbá tette szende vonásait, csak öntudatlan sejtése volt a szívében még szunnyadó érzelmeknek. Nyájas modora, tartózkodó szerénysége, vele született szívjósága és lelki nemessége miatt kedvence volt az egész kolostornak, a hol mindenki csak a «szőke csuda» néven szólította, mivel ragyogó aranyhaja volt; a szent életű kedves testvérek pedig nagyon megszerették a viruló szép leányt, a ki földézte bennük rég elfeledett ifjúságuk emlékeit, meg azt a tarka, mozgalmas világi életet is, melynek örömeiről és hivatkozásairól ők maguk már lemondottak.

Az alatt az idő alatt, mit Tahy Ágnes a podgorcei kolostorban töltött, természetesen igen gyakran érintkezett a német kapitánynyal. Kezdetben csak a véletlen hozta össze őket, később önkénytelenül is keresték a találkozást s végre annyira megkedvelték egymás társaságát, hogy a mindennapi együttlét rendes megszokássá vált köztük.

Az ilyen bizalmasabb viszony férfi és nő közt nem volt ritkaság azokban az időkben. Habár az asszony nem katonáskodott, a kor társadalma mégis belevonta, belekényszerítette a nőt is a férfiak környezetébe, hogy megedzze szívét, aczélozza jellemét a fegyverek zajához szokott durva férfi társaságban: mert az ilyen edzett szívre, erős jellemre a nőnek is, - sőt neki talán még jobban, - szüksége volt háromszáz évvel ezelőtt. Lehet az is, hogy éppen azok az érintkezési pontok és hasonló vonások, melyek Ágnes meg Schwarzenbach kedélyvilágában és jellemében nyilatkoztak, hozták őket közelebb egymáshoz; de, bármennyire bizalmas és gyakori volt is köztük az érintkezés, egyik sem kutatta azoknak az érzelmeknek a természetét, melyek azt előidézték, vagy fönttartották s maga a viszony sem fejlődött soha túl a barátság korlátain.

Ágnes jól tudta, hogy huszadik évében Migazzi neje lesz, s bár a *horvát parasztot*, - a ki később a *mészáros Szuhayval* együtt szomorú nevezetességre vergődött hazánk történetében, - csak alig ismerte, nem is gondolt arra, hogy ez másként lehessen. Atyja akarta, hogy így történjék; Ágnes, jól tudván, hogy úgy is hiába szegülne ellene atyja akaratának, lassankint beletörődött a jövőbe. Viszont Schwarzenbach, mint a német lovagrend tagja, a nősülésre nem is gondolhatott: de, még ha forgatott volna is ilyen terveket agyában, aligha emelte volna szeméit a gazdag és hatalmas Tahy Ágnesre: még pedig nem csak azért, mivel ő maga szegény volt, hanem azért sem, mert mint nem régen honfiúsított idegennek, sem rokonai, sem pártfogói nem voltak új hazájában.

A kolostor békés lakóihoz még jó formán el sem igen jutott a petrovinai kettős zendülés híre, mikor már a Száva és a Kulpa közti egész terület fegyverre kelt. Ez a nagy kiterjedésű vidék egészen a Tahy-családot uralta; így történt tehát, hogy Ferencz úr jobbágynak példáján fölbuzdúlva, a kegyetlenül sanyargatott parasztok a Tahy-család összes birtokain föllázadtak és Gubecz Máté mellé álltak. Ez pedig egyenesen Zágráb ellen vezette fegyveres jobbágyságát és legelőször is az Orsolya-szüzek kis szigetét akarta hatalmába keríteni, mivel ez a sziget már a fekvése miatt is olyan volt, mint egy megerősített vár s azonfölül fontos pont volt Zágráb esetleges vivásában is. Az apátnő, Schwarzenbach ösztönzésére, aki jól tudta, hogy csekély számú őrségével egy napig sem tarthatná magát a sok ezerre rugó vad hordával szemben, a jobbágyság közeledésének hírére rögtön beizent Zágrábba, hogy adjanak neki védelmet.

De Zágrábban magában sem volt katonaság; alig ezer főnyi őrsége még arra is kevés lett volna, hogy a várost megvédje, ha esetleg a jobbágyság kedvük kerekednék Zágráb fölprédálására. Igaz ugyan, hogy Tahy István úr megígérte, hogy az egész ivancsi várőrséget elküldi a fenyegetett vidék oltalmára, de Migazzi nem tartotta tanácsosnak útnak indulni alig kétezer emberrel, olyan vidéken, a melyet több, mint tízszeres elkeseredett ellenség tartott megszállva.

A horvát urak, mivel már több hete a királyhoz fordultak, hogy küldje le hadait a zendülés vérbefojtására, napról-napra várták a fölmentő sereg megjelenését: de e helyett csak Fehérkövy István veszprémi püspök érkezett meg, a kit a király azért küldött, hogy lecsöndesítse a föllázadt zselléreket és rávegye őket, hogy ügyüket a horvát-szlavon tartománygyűlés elé vigyék.

Ez ugyan sovány segítség volt s a zágrábi urak keservesen zúgolódtak is miatta. De, mivel jobbat úgy sem tehettek, elfogadták a püspök közbenjárását, sőt nógatták is, hogy menjen a jobbágyság elé, a kik már alig voltak két napi járóra Zágrábtól és egyre közeledtek. Az ősz püspök azonnal meg is indult a zendülők elébe, de csak a podgorczei kolostorig juthatott. Azt hitte, hogy a fölkelők még a Száván túl vannak s éppen azt akarta megakadályozni, hogy ne is keljenek át a folyón; mire azonban a podgorczei révhez érkezett, megdöbbenve látta, hogy a parasztok hordái ugyan még a Száva tulsó partján vannak, de már nagyban készülődnek az átkelésre.

A püspök tehát beszorult a podgorcei kolostorba, melyet a jobbágyok, noha nem ellenséges szándékkal, vagy fosztogatási vágyból, csakhamar egészen körülfogtak. Hogy az erőszakos foglalásnak elejét vegye, és hogy mindjárt le is kenyerezze a jobbágyokat, Fehérkövy követeket küldött hozzájuk s ezek által meghivatta fő embereiket *«békéltető lakomára és felebaráti tanácskozásra»*. A követséget Kopó meg a zsupán fogadták s azzal küldték vissza, hogy a lakomára elmennek ugyan, de mindnyájan: mert ők valamennyien egyformák és közöttük nincsenek főemberek, vagy kiváltságos urak.

A szaván fogott főpap nem nagyon örült ennek a feleletnek, de még kevésbé vette azt jó néven a fejedelem-asszony, a kinek már az sem volt ínyére, hogy szívesen kell látnia a jobbágyok főkolomposait, a kik az ő tulajdon testvérbátyja ellen lázadtak föl. De a jobbágyok sokan voltak, Schwarzenbach zsoldosai meg kevesen: legokosabb volt tehát látszólag szívesen fogadni a jobbágyokat és örülni a veszedelemnek, a mely elől kitérni már ugy sem lehetett.

A főkolomposok, a kik sisakot és pánczélinget viseltek, a kolostorral szemben, léczekből meg deszkákból összerótt és vadszölővel befutott tágas helyiségben telepedtek le, míg a nagy tömeg zagyva tarkaságban heverészett, mulatott a százados fák alatt, melyek háttérében a roppant arányú kolostor, számos melléképületével, látszott.

Mindenféle korú, nemzetiségű, vallású gyülevész csöcselék verődött itt össze: magyarok, rácok, uszkókok, horvátok, dalmátok, olaszok, szökevény hajdúk és zsoldosok, meg renegát törökök. Egy részök végignyújtózva hevert a gyöpön, vagy guggolva falatozott az elibük tett bográcsból; mások, kényelmesen hasra feküdve nyúltak a húsdarabokért, s könyökeiket a földre támasztva, fogaikkal tépték a húst, mint az oroszán szokta, mikor a zsákmányát fölkonczolja. Sokan a fákhöz támaszkodva pihentek, bámulták a többieket, vagy türelmetlenül várakoztak, míg rájuk kerül a sor. Legsűrűbb csoportokban ácsorogtak a kert közepén, a hol, magasra csapó lángok mellett, egész ökröket sütöttek nyárson.

Mindenkinek jó kedve volt. Az öröm, hogy végre-valahára tetszésük szerint kitombolhatják magukat, valamennyiük szeméből olvasható volt és néhányan már hangos dalolásba is fogtak. Lassankint beesteledett és a dorbézolás nem sokára már a szurokfenyő fáklyák magasra lobogó, vérvörös lángja mellett folyt tovább. A sisakok, pánczélok és paizsok csillogva tükrözték vissza a kisérteties fényt, s a már különben is fölhevült arcok még duzzadtabbaknak és vörösebbeknek látszottak. Némelyek, mint a szomjas bivaly a vízből, annyit ittak már, hogy állati csuklásokban adták vissza a fölöslegest; mások meg, tehetetlen mohóságukban, beverték a hordók fenekét, hogy előbb jussanak az italhoz.

Minél ittasabbak lettek a jobbágyok, annál hevesebb szemrehányásokra fakadtak uraik ellen. Mindegyiknek volt valami elmondani valója, mindegyiknek voltak panaszai s a képzelt, vagy valóban elszenvedett igazságtalanságokat a bor mámora hallatlan kegyetlenségekké túlozta. Azok, a kik részt vettek a petrovinai zendülésben, büszkén verték a mellüket, hogy ők már kimutatták a foguk fehérét az uraknak; és századszor is újra meg újra elbeszélték, hogyan csalták törbe a hajdúkat, hogyan zúzták őket agyon a sziklával, hogyan vagdosták fejszéikkel valamennyit darabokra. Közben utánozták a legyilkoltak halálhörgését, vérfagyasztó ordításukat és a visszaemlékezés nyomán újra föléledő dühükben rémesen csikorgatták fogaikat.

Aztán durva tréfákra és ocsmány fogadásokra vetemedtek. Egyik-másik egészen bedugta fejét a boros hordóba is, mint a szomjas teve, mindaddig ivott, míg csak eszméletlenül le nem roskadt a földre. Egy óriás termetű uszkók egy-egy suhanczot ültetett föl mind a két karjára és körül tánczolt velük a tömegben, mialatt az orrából füstöt, a szájából meg tüzet fujt. Némelyek azt képzeltek, hogy hajtóvadászaton vannak s a vadállatok rohanását, ordítását utánozva, bőszülten harapták, marták a közelállókat, míg csak a józanabbak le nem teperték őket. Mások félig meztelenül dulakodtak, késelték egymást, s mialatt társaik ingerelték, egymásra uszították a tülekedőket, többen a még véres ökörcsontokkal a paizsukon meg a hordókon doboltak.

Egyszerre csak panaszos hangok, siralmas dal ütötte meg füleiket; dal, a melynek bánatos melódiája hol halkán szállt föl, hol meg lankadtan aláhanyatlott, mint a halálra sebzett madár szárnycsapásai, mikor vergődve menekül a vadász elől. Az őrtorony pinczéjébe zárt rabok keseregtek, hallva a kint tomboló tömeg dorbézolását. Néhányan rögtön fölugrottak és oda rohantak, hogy kiszabadítsák őket. Nem sokára ordítózza tértek vissza, maguk előtt hajtva nyolcz-tíz sápadt, remegő alakot, a pinczéből kihozott rabokat, a kik siettek észrevétlenül elvegyülni a tömegben. Csak az egyik, magas, kissé hajlott és már őszes ember, vonult félre és lesütötte a fejét, mialatt lopva bizalmatlanul vizsgálta a dorbézolókat. De mikor látta, hogy nem bántják, mély sohajtás fakadt a lelkéből; ugrált, kaczagott, dalolt, miközben nehéz könnycseppek szántották végig az arcát. Aztán fölkapott egy nagy kancsót, a mely színig tele volt borral és ráköszöntötte a jobbágyokra:

- Hála kigyelmeteknek és az Isten fizesse meg, hogy megszabadítottak!

Mikor nagyot ivott a kancsóból, újra megköszönte a jobbágyoknak, hogy szabadon bocsájtották, s aztán hálából kezet csókolt a legközelebb állóknak. Majd elmondta, hogy a neve Jász Lukács, hogy az előtt pap volt, de aztán sokat szenvedett igaz vallásáért, minden földi csapáson keresztül ment és most is azért tartották rabságban, mert az igaz Istennek tetsző hitvallását nem akarta vétkes átokkal elesküdni. A köréje sereglettek mindegyikével azoknak a nyelven beszélt: horvátul a szlávokkal, németül a zsoldosokkal, magyarul a zsellérekkel. Magasztalta a szép ünnepet, a nagyszerű lakomát, majd lassankint, szinte észrevétlenül oda sompolygott a főkolomposok közelébe s akkor hangos szóval csodálkozott, hogy az urak is csak fakupából isznak, holott a kolostorban se' szerit, se' számát nem tudják a zománczos, drága kelyheknek és serlegeknek.

A jobbágyok most minden áron látni akarták ezeket a kelyheket és serlegeket. Egy részük tombolva és ordítva vonult a kolostor elé és rettenetes átkok közt fenyegetőzött, hogy feltörik a templomot és a templomi szent edényekből isznak, ha nem kapnak más serlegeket. Más részük fölrohant a széles lépcsőn a verandára és az erős kapukat döngetve kurjongatott. A rémes láрма egyre komolyabb színt öltött; a féktelenebbek már fejszékkal akartak neki esni a templom ajtajának, midőn az őrtorony felől hirtelen hangos kürtszó harsant föl. Mindnyájan arra fordultak s a mint meglátták Schwarzenbachot, a ki feléjük tartott, rögtön ujjongva tolongtak körülötte.

- A serlegeket! a serlegeket! - üvöltötték hangosan.

Schwarzenbachot alig tíz zsoldos kísérte, de azért a német lovag nyugodtan nézett szembe a körülötte nyüzsgő, zsibongó tömeggel. Mikor a zaj elcsöndesedett, büszkén hátra vetette a fejét és megszólalt. Azzal kezdte a beszédjét, hogy a gyülekezet minden esetre méltó arra, hogy arany és ezüst serlegekből olthassa szomját...

- Ez igaz! jól mondta! - üvöltötte a tömeg.

- Csakhogy, - folytatta a kapitány, - ezekkel a kelyhekkel nem én parancsolok...

E szavakra egy oláh, a ki nem is értette a tört magyar beszédet, hirtelen a kapitány elébe ugrott és heves taglejtések közt fenyegetőleg emelte rá a kaszáját. Schwarzenbach szó nélkül megkapta balkezeivel az oláh karját, odarántotta magához az embert, s aztán ökölbe szorított jobb kezével lecsapott a fejére, hogy a nagytestű paraszt menten lerogyott a földre, mint az ökör, mikor a mészáros taglója éri. Ezen most némelyek nevettek, mások ellenben haragudtak. Schwarzenbach pedig rendületlenül nézett a tobzódó csöcselék kitörni készülő vihara elébe. De aztán, mikor látta, hogy nem engedik szóhoz jutni s a tömeg önmagát dolgozza bele a féktelenségbe, megvetőleg vállat vont. Majd, a mint hátra nézett s észrevette, hogy a magával hozott tíz zsoldos szinte reszket már félelmében, meggondolta, hogy bátorsága mit sem használhat ezzel az elkeseredett, részeg söpredékkal szemben: jobb lesz tehát, ha magukra

hagyja őket, míg mámorukat kialuszsák s megvárja az alkalmas időt, a mikor torkukra forraszthatja szemtelenségüket. Ezért intett zsoldosainak, megfordult és lassan, hidegvérrel visszament az őrtoronyba.

A tömegnek még ideje sem volt, hogy felbőszüljön a kapitány távozásán, mikor hirtelen nagy csődület támadt a kanadák alatt. Egy vézna rácz kínos vergődésben fetrengett a földön s mialatt a szája tajtékot túrt, a végtagjai görcsösen vonaglottak. Valaki azt kiáltotta, hogy meg van mérgezve. Erre mindnyájukat halálos rémület fogta el: mindenki azt hitte, hogy a borokat megmérgezték s most valamennyien így pusztulnak el. A Lukács pap harsányan közbe kiáltott, hogy a ráczot a rossz nyavalya töri, s erre a félelem egyszerre megszűnt. A nyomorult ráczzal senki sem törődött tovább s a tivornya újra kezdetét vette.

Megint az iváshoz fogtak mindnyájan és a zajos felköszöntők, trágár danák ismét egymást érték. A hullámzó tömeg úgy zúdult ide-oda, mint a szélről felkavart tenger vize. Egyesek már annyira agyonitták magukat, hogy eszméletlenül rogytak a földre s társaik lábai alá kerültek, a kik tántorgó léptekkel tiporták őket, vagy megbotolva bennük, szintén melléjük feküdtek a gyöpre. Mások még tudtak ugyan egyenesen járni, de már ittas, merevedő szemekkel, bambán bámultak maguk körül, mintha szemeikkel akarnák elnyelni azt, a mi már nem fért a gyomrukba. Az énekbe most már belevegyült a dühöngő részegek buta röhögése és a földön fetrengők állatias hortyogása. A tivornya, a kicsapongás tetőpontra hágott. Némelyek megkisértették a kertet fölgyújtani s egyes fák tüzet is fogtak; a sűrű, fehérén gomolygó füst fojtó ködként üledett le a földre.

Hirtelen, mintegy varázsütésre, föltárltak a kolostor ajtai és a terras, a lépcsők fölött egész szélességében megvilágosodott. Magas, büszke tartású főpap lépett ki elsőnek az ajtón, teljes egyházi ornátusban. Hosszú, hófehér szakála, mint az ömlesztett ezüst villogott a fáklyáknak reá eső világában; az aranyos skófiummal, ragyogó himzéssel kivarrott püspöki palástján száz ágra törtek a fénysugarak és drágakövekkel kirakott mitrája mintha szikrázó csillagokkal lett volna behintve.

A főpap lassan megindult a lépcsőkön lefelé. Kézen fogva vezetett egy karcsú, fiatal hölgyet, a ki tetőtől talpig feketebe öltözött s hideg, halvány arczáról szobornak lehetett volna tartani, ha a fekete fátyol mögül elő nem bújtak volna tömött, aranyszőke hajfonatai, s ha ragyogó kék szeme időnkint meg nem villantak volna hosszú, árnyékos szempillái alatt. Ez volt Tahy Ágnes, a *«szőke csuda»*.

A lépcsők aljára érve, mind a ketten megálltak és mozdulatlanul, csüggedten szemlélték a nekivadult jobbágyok féktelen duhajkodását. Mögöttük, jobbról és balról, két hosszú sorban jöttek az Orsolya-szüzek, a kik csengő hangon, fölváltva énekelték a Mindenszentek litániáját. Mindegyiknek egy-egy fáklya volt a kezében s halvány arcuk, melynek kísérteties sápadtságát a fekete tunika és főkötő ellentéte is növelte, sötétpiros színt kapott a lobogó fáklyák visszaverődő fényétől. És, a mint a lépcsőkön lejöve, a kertbe értek, a dorbézolók rögtön abban hagyták a zajt, a lármát s a csodálkozástól, megdöbbenéstől szinte kijózanodva, körülfogták őket és bámeszan tolaokdta körülöttük.

- Mit cselekedtetek! mit cselekedtetek! - szolt a püspök, fájdalommal tárva ki karjait. - Imhol dús lakomát készítettünk a te számotokra, összehordván te nektek mindent, a mivel az Úr a mi szegénységünket megáldotta. Kenyeret, húst és bort bőven adtunk te kegyelmeteknek, hogy elnyomjátok éheteke és megenyhítsétek szomjúságotokat. Ti pedig pocskolva bántatok az Úr szent adományaival és garázda módon támadtatok mi reánk, a kik szeretettel befogadtuk te kegyelmeteket.

Itt szünetet tartott s a fejét lecsüggesztve, keserűen folytatta:

- Fegyverrel támad a testvér az ő testvére ellen és tulajdon vérében gázol a magyar. Nem kedves pedig az Úr előtt az ő fiainak egymásra fenekedésük, minekutána írva vagyon: «Szeressed a te felebarátodat, mint tennen magadat.» És ez is írva vagyon: «Ha ki karddal öl, kard által pusztúl el.» És ismét: «Ha ki téged kővel dob meg, kenyérrel hajítsad vissza őtet.»

A tömeg, melyet a meglepetés némává tett az első pillanatban, most már magához tért és türelmetlenkedni kezdett. A heves vérű szlávok zúgolódtak, a könnyelmű olaszok nevetgéltek, ásitoztak, a durva németek megvetőleg hátat fordítottak a püspöknek; csak a jobbágyok tódultak egyre közelebb és hallgatták figyelemmel a püspök szavait.

Kopó közvetlen Fehérkövy előtt állt, de nem a főpap kenetes szavaira figyelt, hanem egyre Ágnest nézte, lángoló, emésztő szemekkel. Kissé oldalt, a háttérben, marczona, félvad uszkókjai közt ott állt a zsupán is és figyelmesen hallgatta a püspök beszédjét, melyet azonnal tolmácsolt is parasztjainak, a kiknek egy része még nem tudott magyarul.

- Eljöttem te közetek, édes atyámfiai, - folytatta az ősz püspök, - hogy békességet tegyek te kegyelmetek és az urak között. Azért jöttem pedig, hogy meghallgassam a te kegyelmetek kívánságait és híradással legyek felőlük a zágrábi uraknak.

A zsupán hirtelen szétlökődte társait maga mellől és odaugrott a püspök elé:

- A mi kívánságaink pedig ezek, - szólt dölyfösen. - Hogy a jobbágyok épen olyan húsból és vérből való emberek, mint az urak: ne legyenek tehát ennek utána igavonó állatok az urak nehéz robotjában, és ha pedig az urak kegyetlenül bánnának az ő zselléreikkel, hadd válthassa magát a szegény paraszt és szabadon mehessen emberségesebb uraság oltalma alá. És még: ha ki a kilenczedet urának, a tizedet a szentegyháznak, a harminczadot pedig az országnak megfizette volna: ne lehessen ezen túl is nyúzni a szegényt, a kinek úgyis elég sulyos az ő állapotja.

A tömeg egy része zúgva helyeselte ezt a beszédet, a mely mindnyájuk óhajításait kifejezte, csak a petrovinai jobbágyok kiabáltak közbe hangos szóval:

- Nem köll a Tahy Ferencz uram! Nem megyünk vissza az ő kigyelme robotjába! Inkább az ördögöt uraljuk, mint ő kigyelmét!

Most Kopó egész magasságában kiegyenesedett és parancsolóan intett a tömegnek, a mely egyszerre elcsöndesedett. Mint a vizek istene a tornyosuló hullámok fölött, úgy magasodott ki a hatalmas termetű hajdú a zajló, morajló tömegből és fölemelve a hangját, messze csengő szóval mondta:

- A mit a zsupán a jobbágyok nevében kíván, az szent és jogos követelés. Minekutána azonban írva vagyon, hogy nem csak kenyérrel él az ember, hanem igével is: ne üldözzék az urak a szegény zsellért a vallása miatt, ha már minden egyéb földi javait elszedegették. És engedtesék meg, hogy megmaradhassanak az ő régi hitükben és ne hozzanak az ő nyakukra idegen prédikátorokat, a kik gyilkos praktikáikkal még ősi, szent vallásából is kiforgatják a magyart. Ha pedig mindezeket pöcsétes levélben is megerősítik a zágrábi urak: én, nemes Gubecz Máté, a ki ide hoztam ezeket a jámbor jobbágyokat, imhol a másvilági üdvösségemre fogadom, hogy vissza is vezetem őket, kit-kit a saját portájára, a tulajdon régi urasága földjeire.

- Ámen, fiam! - mondta az ősz püspök, keresztbe téve kezeit a mellén.

Mintha az előbbi jóváhagyó zúgás, mely a zsupán szavaira fölhangzott, csak előszele lett volna a lelkesedés kitörni készülő viharának: ezer meg ezer torokból harsant föl egyszerre az éljenzés, a helyeslés, mert az akkori viharos időkben, mikor a földi béke és jólét biztonsága

csak a rövid mára szorítkozott, a földhöz ragadt szegény jobbágyság mindennél inkább csak a vallásához ragaszkodott.

Mikor a roppant zsvaj és meg-megújuló örömrivalgás végre lecsillapult, az ősz püspök ismét megszólalt:

- Ámen, fiaim: legyen te néktek a ti ígétek szerint. És imhol velem hoztam a Tahy István uram leányát is, a ki békességet és áldomást iszik veletek e szent napon, a mely a kiengesztelődés napja lesz az urak és az ő hívseges jobbágyaik között.

Két-három jobbágy hamarosan odagurított egy tele hordót, a melyet talpra állítottak, aztán szekerczével beütötték a tetejét. A püspök pedig előhúzott egy lapos aranyserleget, tele merítette borral a hordóból, magasra emelte és így köszöntötte föl a jobbágyokat:

- Békesség legyen a földön a jó akaratú emberekkel!

Ekkor, mialatt a tömeg tapsolt és éljenzett, fenéig ürítette a serleget. Majd átadta azt Ágnesnek, a ki szintén bátran odalépett a hordóhoz, tele merítette a poharát és odanyújtotta Kopónak:

- Ígyék kegyelmed az én nemzetségem egészségére!

Kopó épen ajkaihoz akarta vinni a serleget, mikor a zsupán, a ki mellette állt, a vállára ütött és gúnyosan kérdezte:

- Nos, mikor lesz a lakodalom?

- Miféle lakodalom? - kérdezte Kopó, a ki nem értette meg a célzást.

- Hát a tiéd, a melyikre most iszol áldomást.

Kopó jobb kezében a poharat tartotta, azzal tehát nem tehetett semmit, de bal kezével, a mely szabadon volt, elkapta a zsupán karját, egyet csavarintott rajta, hogy az uszkók vadul fölordított s menten összezsugorodott fájdalmában. Ekkor Kopó nagyot taszított rajta, hogy a zsupán tántorogva bukott a körülállók közé. Ezek aztán rögtön lefogták és csitították a dühöngőt, a ki minden áron rá akart rohanni a hadnagyra, hogy vérét vegye ezért a gyalázatért. Kopó pedig nyugodtan fölemelte a poharát és hangosan mondta, hogy messzire elhallatszott a szava:

- A kegyelmes Tahy-család egészségére!

Ágnes reszketve simult az ősz püspökhöz, a ki egy pillanatra maga is megdöbbsen; de aztán látva, hogy az összetűzésnek nem lesznek komoly következményei, sőt egyáltalában még folytatása sincs, ismét nekibátorodott és szelidségre, engedelmességre, mértékletességre intette a jobbágyokat. Megígérte nekik, hogy ő maga lesz szószólójuk a horvát-szlavón tartománygyűlésen; biztatta őket, hogy jogos és igazságos követeléseiket teljesíteni is fogják: de arra is figyelmeztette őket, hogy «ha ki úrnak csak három kenyere vagyon, igazság szerint cselekszik, ha a háromból kettőt magának tart». Ilyen és ehhez hasonló példázatokkal tarka beszédét aztán azzal végezte, hogy addig is, míg a tartománygyűlés eleget tesz kívánságaiknak, térjenek vissza Petrovinába és ott várják be az eredményt. Mikor végre Kopó az újjongó jobbágyok nevében ebbe is beleegyezett, az öreg püspök áhitattal rázendítette a *Te Deum*-ot, melyet az Orsolya-szűzek folytattak. Így vonult vissza a szent életű főpap a kolostorba, a Szent Ambrus himnuszának lélekemelő akkordjai mellett.

A nagy tölgyfa-ajtók a terrászon már régen bezárultak, a jobbágyok is szerteszéledtek és leheveredtek a pázsitra, hogy kialudják az átdorbézolt éjszaka mámorát: csak Kopó nem mozdult a helyéről és egyre mereven nézett a nagy, erős ajtókra. Alig pár lépésre tőle, félig elbújva egy százados szentjános-kenyérfa vastag törzse mögött, Lukács pap, a megszabadított rab, fürkésző szemekkel vizsgálta Kopót s egyetlen pillanatra sem vette le róla a szemét. Meg-

látszott rajta, hogy habozik; szeretne volna megszólítani a hadnagyot, de nem merte fölzavarni gondolataiból.

Kelet felől keskeny világosság szürkítette meg az eget s lent, jobbra és balra, a szigetet körül-folyó Száva habjai aczélos fényben csillantak ki a haragos zöld partok közül. Mikor a hajnal pirossága jobban szétterjedt az égen, a nyugati szemhatáron föltünedeztek Zágráb tornyai, magas kőházaik és erős bástyái, melyek éles körvonalakban, szürkén rajzolódtak oda a mögöt-tük vonuló hegyláncz sötétkéék háttérére.

A nap fölkelte. Lukács pap magasra emelte a karjait és önkénytelenül fölkiáltott. Az egész tájék egyszerre olyan lett, mintha vérrel öntötték volna le s a fölragyogó nap biboros esőt hullatott a távoli városra. Kelepelő golyák szállodogáltak a magasban, viccsogó fecskék szelték át villámgyorsan a levegőt s a távolból ide hallatszott a katonákat ébresztő dobpergés, a kürtök harsogása, az álmából ocsudó város moraja. Lukács pap, kinyújtva a nyakát, kerekre nyílt szemekkel bámult a városra és a fogai vaczogtak, miközben sziszegte:

- Ha! Micsoda gazdagság! És még kardjuk, bátorságuk sincs, hogy meg tudnák védeni...

Kopó megrebbenve eszmélt föl merengéséből és Lukács pap felé fordult. Látszott, hogy nem érti meg a pap szavait. Az pedig egészen közel sompolygott hozzá és halkan folytatta:

- Érted-e, mit akarok mondani, hadnagy? Nem fáradtál még bele, hogy a pusztá földön aludjál, hogy ebeknek való eledeleket egyél, hogy minden nap vásárra vigyed a bőrödet? Azt mondod, hogy van még időd a pihenésre?... mikor majd letépik rólad a pánczélinget, elveszik a kardodat és a sisakodat, a testedet pedig oda vetik a hollóknak meg a farkasoknak! vagy mikor már csonkán-bénán, koldusbotodra támaszkodva házról házra jársz s egy darab kenyérért csatadalokat énekelsz, harczaidról mesélsz a gyermekeknek? Emlékezzél vissza az urak kegyetlenségeire, jussanak eszedbe az igazságtalanságok, melyeket ellened, tulajdon véreid ellen elkövettek. Légy bátor és erős: a jobbágyok mind halálosan gyűlölik uraikat és ezrével fognak özönlöni táborodba, ha megváltója leszel népednek. Föl! rajta! ott van Zágráb: nyujtsd ki kezedet - s a város a tiéd!

- Nem! - kiáltott föl Kopó, s tompa, ércztelen szava oly rémesen bűgött, hogy Lukács pap meghökkenve lépett vissza és nem mert többé szólani.

Az éjjel fölgyujtott fák még füstölögtek; időnkint egy-egy elszenesedett ág lezuhant és sziporkázva szórta szét a földön az izzó zsarátnokot. Az ittas jobbágyok tarka rendetlenségben heverték egymás mellett és szájukat kitátva hortyogtak. Mások, a kik már nem aludtak, le-horgasztották fejüket, mert a nap erős fénye bántotta, kápráztatta szemeiket. A pázsit tele volt csontokkal, kenyérdarabokkal és ételmaradékokkal; itt-ott egész tócsák képződtek a kiöntött borból, melynek gőzei összevegyültek a piszkos, részeg parasztok undorító kigőzölgéseivel.

Kopó ismét félre fordult és álmadozva nézett a messzeségbe. Lukács pap nyugtalan tanuja volt ennek a titokzatos, mélabús ábrándozásnak, melynek az okát nem tudta. Egyszerre csak észrevette, hogy Kopó összerezzen, s a mint a hadnagy tekintetét követte, látta, hogy szemei révedezve járnak a Zágrábba vezető országúton. A távolban kisdud lovascsapat vágatott a város felé s a finom porfellegen át jól ki lehetett venni, hogy az egyik lovon fekete ruhás nőalak ül s fátyolát a szél kaczerán lengeti... Lukács pap csak alig tudott uralkodni magán, hogy föl ne kiáltson, de az arcán átvillanó meglepődött mosolygást már nem bírta elfojtani. Elégedetten dörzsölte kezeit és most már magára hagyta Kopót, a ki még mindig a fekete ruhás nőt, meg a szélben libegve hullámzó fátyolt nézte...

- Zágrábba ment, - suttogta magában sohajtván.

*

A jobbágyok még az nap délután fölszedelőzködtek és megindultak hazafelé. Tarka csoportokban, rendetlenül összekeveredve vonultak ki a szigetről; a parasztok a zsoldosokkal, az uszkókok a török renegátokkal, a horvátok az olaszokkal össze-vissza vegyültek s a főkolompók is a tömeg közé elegyedtek. A részegesek tömlőkben czipelték hátukon a lopott bort, a falánkok rogyásig megrakodtak élelmi szerekkel. Némelyek tyúkokat, ludakat vittek a kezükben, mások malaczkokat, juhokat hajtottak maguk előtt. Mivel útjuk jól mivelt, termékeny vidéken vezetett, jóízűen ették a szőlőt, mely az út két oldalán ritka bőségben termett; sokan pedig fölmásztak a szilvafákra, a melyeket, ha megráztak, oly sűrűn hullott róluk az édes gyümölcs, mint a jégeső.

Igy értek Zágráb alá, a hol estig pihentek, mert a nagy hőség és a poros út eltikkasztotta őket. Lomhán heveredtek le a fűbe, s miután megebédeltek és jót aludtak, napszállatkor ismét fölkerekedtek. A város bástyáit, falait és tornyait ellepte a kíváncsiak serege. Félmeztelen gyerkőczök az alsó város magas fáira másztak és onnan kiabáltak, integettek alá a völgyben elvonuló jobbágyoknak. Ezek pedig vidáman, dalolva folytatták útjukat, mert a püspök szavai és ígéretei megnyugtatták őket. Az egyes csapatok lassankint külön váltak. Legelőbb a hajdúk verődtek össze; ők vezették a rendetlen hordát és széles jó kedvükben a hajdúságról költött kegyetlen nótát énekelték:

Nem szánja szegénynek, gazdagnak marháját,
Gyakorta magának koldusnak is házát;
Sohasem kiméli az urak majorját,
Tolvaj, megkerüli polgár istállóját...

Mindjárt a hajdúk után jöttek a zsoldosok, a renegátok és az olaszok, meg a horvátok, mindannyian testvéries közösségben és pajtáskodásban. A horda magva, a derékhad, a jobbágyok roppant tömege volt; ezek csoportokban mentek, minden falu külön, földi a földivel, testvér a testvérral, a saját vezetőjük után. Legutóljára maradtak az uszkókok, a kik csak immel-ámmal tápázkodtak föl és kellenetlenül követték a többieket, mert vezérük, a zsupán, még mindig dohogott a tegnapi esti leczke miatt.

A legelől menők már messze jártak és az est félhomályában már a várost is alig látták, mikor az uszkókok még csak czihelődtek. Nem sokára azután az esti szél hangos lármát, ordítóaszt vitt a messze előljáró főszereg füleihez. A szokatlan zaj a város falai alól jött, s a jobbágyok habozva álltak meg egy perczre, hogy ne forduljanak-e vissza, megnézni, mi történt. De aztán valaki azt mondta, hogy talán az uszkókoknak kedvük kerekedett a fosztogatásra. Mivel ezt mindnyájan valószínűnek tartották, jót nevettek rajta és gondtalanul tovább folytatták útjukat.

Tánczoltak, daloltak, mulattak. Sokan meséltek és egész csapatokat tartottak szóval, míg mások a jövőről, a kényelmes, nyugodt életről álmodoztak. A rabság és nyomorúság napjai elmúltak: elkövetkezett a szabadság és a jólét hajnala. Vége a szűkölködésnek, a sanyargatásnak: imhol ütött a bőség, a szabadulás órája.

Mikor éjfél tájban ismét megpihentek, észre vették, hogy az uszkókok nincsenek sehol. Találgatták, hol lehetnek, merre tévedhettek; de mivel tudták, hogy a zsupán nagyon is jól ismeri a vidéket, megnyugodtak, mert azt vélték, hogy a csapat csak hátra maradt és nem lehet messze tőlük. Tovább aztán senki sem törődött a hiányzó uszkókokkal.

Kopó szóttanul, komoran vezette a hajdúkat a sereg élén. Lukács pap, bár nem igen merte megszólítani, egy pillanatra sem maradt el tőle. Ő hozott neki eledelt, ha megéhezett, bort, ha megszomjazott és tartotta a kengyelt, ha Kopó leszállt a lováról. Ha aludni tértek, Lukács pap zsuppot kerített a hadnagynak, sőt párnát is készített a feje alá.

Most épen lefelé mentek egy domboldalon s lábaik alatt messze nyuló síkság terült el, melynek szélei elvesztek az éjszaka sötéttségében. A hold ezüstös fénye reszketve tört meg a sisakok, pánczélók és fegyverek aczélos tükrén; majd egy-egy felhő, mely a hold elébe tolakodott, megint mindenre árnyékot vetett. A távolban a tömeg robajától fölriadt nyájak bögtek; köröskörül végtelen nyugalom borult a földre.

Lukács pap hátravetette a fejét és félig nyitott ajkakkal mély, nagy lélekzéssel szivta be a friss levegőt. Szívében kegyetlen káröröm fakadt a boszú reményének nyomán, a melyet most már biztosra vett s időnkint ajkára nyomta a kezét, hogy elfojtsa kitörni készülő ujjongását. Kopó, a ki mellette lovagolt, elmerült komor tépelődéseibe. Rá sem hederített Lukács papra, a ki utazásairól, kalandjairól mesélt neki s minden áron föl akarta vidítani. De a hadnagy feleletre sem méltatta, sőt boszankodva intett neki, hogy hallgasson és ne untassa haszontalan fecsegésével.

A vidék lassankint kopárabb, hegyesebb lett. Tömör gránitsziklák meredeztek meztelen szürkeségben a kanyargó, egyenetlen út két oldalán s a sárgán hullámzó kalászos mezőket, virágos pázsitokat csenevész bokrokkal benőtt vadon sziklatömegek váltották föl. A hegyoldalban kis juhnyáj legelt, melyet szegényes rongyokba burkolt asszony őrzött. De ez is hangos rikoltozással menekült el, mikor a vad hordát messziről megpillantotta. Az út itt töretlenebb, a járás nehezebb volt. A sziklás, kövecses talaj feltörte az ehhez nem szokott zsoldosok lábát, a mezítelen talpú jobbágyok pedig sokat szenvedtek a tövisektől. Nagy bögölyök, vadméhek és kolumbácsi legyek raja lepte meg az elcsigázott tömeget, a mely már zúgolódni kezdett. Némelyek minden pillanatban a szemhatárt vizsgálták, hogy nem látják-e már a petrovinai kastélyt, mert attól féltek, hogy eltévedtek. Mások meg már egyáltalán nem is akartak tovább menni és lefeküdtek az úton. Végre sokan azt tanácsolják, hogy forduljanak vissza Zágráb felé és rabolják ki a várost.

Ekkor, a második nap hajnalán, az út jobbra kanyarodott s egy magas hegy alján vezetett alá a völgybe. Mikor a hegyet megkerülték, lent a völgykatlanban megpillantották a Tahyak kastélyának tornyait és rovátkos bástyáit. Az elfáradt, kimerült sereg hangos örömrivalgásban tört ki és újult erővel rohant lefelé a völgybe. Két óra múlva elérték a falut s a tömeg a kunyhókban, az erdőben vert sátrakban, faházakban telepedett meg, míg a főemberek a kastélyba szállásolták be magukat. De sem Nelipics Mladen, a zsupán, sem pedig a hozzá csatlakozott uszkókok nem érkeztek meg.

Kopó mindenkit került és a megérkezés óta egyre jobban magába zárkózott. Rendesen már kora hajnalban eltávozott a kastélyból és késő estig bujdosott a rengetegben. Lukács pap, a ki éjjelenként hallgatózott Kopó ajtaja előtt, hallotta, hogy a hadnagy nyög, siránkozik és magával beszélget. Egy ilyen alkalommal benyitott hozzá. Kopó egész hosszában hevert az ágyban, arczával lefelé és két karját élettelenül lógatta a földre. A nagy termet csak alig világította be a mestergerendáról lefüggő pislogó mécses. Lukács pap odalépett az ágyhoz és megrázta a kétségbe esve kesergő hajdú vállait:

- Mi bajod? szólj! felelj!

Kopó hörögve fordult meg és fölugorva ágyából össze csikorította a fogait.

- Mit akarsz? - rivallt a papra dühösen.

- Hadnagy, - kérlelte Lukács pap megdöbbenve; - ne sújtson engem a te haragod. Te szabadítottál ki engem a rabságból: testem-lelkem a tiéd; azért vagyok itt. Te vagy az én uram: parancsolj!

Kopó egy darabig révedező szemekkel, habozó bizalmatlansággal vizsgálta az alázatos embert.

- Hallgass! hallgass! - suttogta aztán. - Rám olvastak... a Tahy-leány üldöz, megigézett. Félek tőle! hallod-e: félek tőle!

És összekulcsolva kezeit a mellén, rémülten hökkent vissza, mint a gyermek, mikor kísértetekkel ijesztgetik. Majd csüggedten lehorgasztotta fejét és halkán, esdeklő szóval folytatta:

- Beszélj hozzám! vigasztalj meg: én beteg vagyok! Pedig szeretnék meggyógyulni. Már mindent megpróbáltam, de semmi sem használ. Hanem talán te tudsz valami talizmánt, valami bűbajos igét...

- Minek? - kérdezte Lukács pap vállat vonva.

Kopó megdöngötte mellét az öklével és hörögve, elfulladó hangon mondta:

- Minek?... hogy megszabaduljak tőle!

Aztán, töredezve, mintha magával beszélne arról, a mi gyötri, suttogva nyögött:

- Látom a szemeit... érzem a tekintetét... Pedig távol van... fönt, magasan: olyan magasan, hogy én sohasem érhetek föl hozzá... És néha még azt hiszem, hogy álom az egész... álom... álom!...

- Légy erős, hadnagy! Miért sírsz, mint a gyermek? Nem szégyenled-e, hogy egy hitvány asszonyi állat miatt ennyit keseregsz? Légy erős!

- Hát gyáva vagyok?

- Épen azért ne keseregj. Asszony, asszony: gombház.

- Nem, nem! Ez az egy nem olyan, mint a többi!... Százat, meg százat öleltem, de egyiknek a csókja sem égetett úgy, mint ennek az egynek a pusztá tekintete... És épen azért, - hörgött a vérében izzó szenvedély tüzetől, - az enyém lesz... megfojtom a csókjaimmal, az öleléseimmel...

Megcsikorgatta a fogait és ismét őrzöngve dobta le magát az ágyra, mintha megvadult volna. Lukács pap hasztalan akarta megvigasztalni: a hadnagy folyton csak a szenvedély eszelős kitöréseivel felelt. Ott hagyta hát és az időre bízta, hogy meggyógyítsa az esztelen sovárgásban megbódult embert. Ez pedig borbá akarta fojtani bánatát és szenvedélyét; de minél többet ivott, annál jobban égette a szenvedély, s a mámorban minden csepp vérét izzani érezte. Mikor pedig részegségét kialudta, a búskomor józanság csak még sötétebbé, súlyosabbá tette a bánatot, mely szívére nehezedett. Majd megkísértette, hogy koczkával szórakozzék, s ezen aztán lassankint az utolsó garasát is elvesztette: de a lelkén fekvő lidércnyomás terhe azért nem könnyebbedett meg, sőt egyre nyomasztóbb lett.

Lukács pap ellenben napról napra vígabb, vakmerőbb lett. Lassankint az egész tábor megismerte és megkedvelte, mert furfangos, bőbeszédű ember volt, a ki többet tudott és ügyesebb, agyafurtabb volt, mint bárki más a táborban. Tréfált, fecsegett mindenkivel, sok bűvészfogást tudott s ezekkel mulattatta az együgyű parasztokat. Versenyt ivott a német zsoldosokkal, napokig elkoczkázott a csaló olaszokkal, a kiket minden ügyességük mellett is rászedett; de mindenütt, a hol szükség volt rá, azonnal ott volt és mindig szívesen segített. Ápolta a betegeket, gyógyfüveket szedett nekik az erdőn, orvosságokat főzött és számosat meg is gyógyított. A jobbágyok lassankint hozzá szoktak apró szivességeihez és megkedvelték az örökké szolgálatkész, élelmes, víg papot.

Ez alatt Zágrábból egyre várták a követséget, a mely azonban csak nem mutatkozott. E helyett minden nap csapatosan jöttek újabb, meg újabb elzüllött népelemek, melyek mindenükből kifosztva, hajléktalanul kóboroltak az országban és a parasztlázadás hírére mindnyájan ide csődültek. Hitvány, söpredék népség: levelessé tett nemesek, szökevény zsoldosok és jobbá-

gyok: a társadalom legalsóbb rétegeinek a szemetje, melyet bűnei miatt már törvényen kívüli állapotba helyeztek. És ez az *utálatos emberi fajzat*, halálos gyűlölettel a szívében az iránt a társadalom iránt, mely kiközösítette kebeléből, egyre az urak kegyetlen igáját átkozta, s vad kifakadásaival lassankint ismét fölizgatta, magával ragadta a már szinte lecsillapodott, békés szándékú zsellérséget is, a mely, megfélelvezve a püspöknek tett ígéreteiről, vagy boszankodva a várva várt követség késedelmezése miatt, ismét kész lett volna urai ellen fordulni. Lukács pap pedig, a ki örömmel látta a dolgok ilyen kedvező változását, kezeit dörzsölte és titokban folyton olajat öntött a tűzre.

VI.

Ugyanazon a napon, melyen a jobbágyok a podgorczei kolostorból elvonultak, Fehérkövy István, veszprémi püspök, visszaérkezett Zágrábba, a hová Ágnes is magával hozta. A horvát és magyar urak kíváncsian fogták körül az ősz főpapot, hogy megtudják tőle a békítés eredményét. De, alig mondta el a püspök a jobbágyok kívánságait, az urakban azonnal föllökerekedett a daczos gög és rögtön kijelentették, hogy hallani sem akarnak a szerintük jogtalan követelésekről. Sőt Tahy Ferencz nagyúr, félig gúnyosan, félig dölyfösen meg is mondta az ősz főpapnak:

- No, ezért ugyan kár volt kigyelmedet oda küldeni.

- Mentél volna magad, fiam, - felelt a püspök szeliden. - Úgy is te veled volna szavuk: legalább azt mondták, hogy immár készségesen elismernek akárkit is uruknak, a kit a király rendel, csak téged nem.

Tahy Ferencz ajkába harapott s bizonyára durván válaszolt volna, ha a többi urak közbe nem lépnek és nem figyelmeztetik őt a püspök egyházi méltóságára. Így hát lenyelte mérgét a gögös főúr és azzal vigasztalta magát, hogy a tartománygyűlés úgy is majd neki ad igazat. De még sem állhatta meg, hogy gúnyosan vállat vonva, epésen ne feleljen:

- Hogy kit ismernek el uruknak, kit nem: az ne legyen a kigyelmed gondja. Vagyok én még akkora úr a portámon, hogy ránczba szedjem azt az egy pár kikapós parasztot.

- Fiam, - feddette őt az ősz püspök, - a darázs is kis állat: mégis fáj a szúrása.

- De könnyű is agyon nyomni, - vágott vissza Tahy Ferencz megvetőleg.

- Ez igaz. De ne feledd el azt sem, hogy nincsen olyan pánczél, a melyiken rés ne akadna: és jaj a viselőjének, ha a fegyver reá talál.

Tahy Ferencz megint csak a vállait rángatta és foghegyről oda vetve dörmögte:

- Majd meglátjuk, hogy hány zsákkal telik, ha rájuk uszítom az *angyalokat*.

Nem is szólt bele a tanácskozásba, hanem haza ment; de otthon új bosszúság várta. Ágnes, a ki soha olyan vad, féktelen jelenetet nem látott, mint a minő a jobbágyok tivornyája volt, a kiállott ijedelem túlzó fantáziájával színezte ki és nagyította az eseményeket. Azt mondta, hogy a jobbágyok talán húszezernél is többen vannak, hogy valamennyiük marczone, óriás termetű férfiú, hogy a vezérük, valami Kopó, sokkal daliásabb vitéz, mint a minőt itt Zágrábban eddig látott, hogy nagy fegyelmet tart a seregében s ott a szemük láttára is megbüntettet egyet, a ki bele mert avatkozni a beszédjébe... Itt aztán elpirult és nem mondta el, hogy mi volt ez a beavatkozás.

Tahy Ferencz megint csak vállat vont. Nem tudta elhinni, hogyan kelthet félelmet ez a kapával, kaszával fölfegyverzett paraszt-horda, ha még olyan töméntelen is.

- A paraszt csak paraszt, - mondogatta megvetőleg; - arra való, hogy dolgozzék. A kardforgatáshoz meg annyit ért, mint a tyúk az ábéczéhez.

De azért, mikor a délután folyamán a jobbágyok Zágráb alá értek és az alatta fekvő mezőséget egészen ellepték, a meddig a szem csak ellátott, Tahy Ferencz uram is gondolkodóba esett. Fölment Ágnessel a kastélya tornyába, mely a hepe-hupás város egyik magaslatán épült, s onnan nézett alá a lent zagyván hullámozó tarka sokaságra.

Estére kelve aztán, mikor a jobbágyok mind fölszedelőzködtek és tovább vonultak, a városbeliek csodálkozva látták, hogy egy kis csapat, lehettek talán háromszázan, nem indult meg a többi után, hanem kényelmesen tovább heverészett a fűben. Ezek voltak a zsupán uszkókjai, a kik részint lomhaságból, részint pedig, mert a zsupán még nem emésztette meg egészen a tegnapi kudarcot, későbbre hagyták az indulást.

Nosza Tahy Ferencz uramnak sem kellett több. Mikor már vagy félóra eltelt, hogy a jobbágyok elvonultak, s a kis csapat még akkor sem mozdult, hamarosan lóra ültette a hajdút, sorra járta a többi urakat is, kölcsön kérte tőlük is a hajdúkat, s mikor így összeszedett valami négyszáz lovas, titkon kilopózott a kapun, csöndesen bekerítette a gyanútalan uszkókokat s azzal: hajrá! Egyetlen rohammal rájuk vetette a lovasait.

A törbe esett uszkókok halálordítása alig egy pillanatig tartott: épen csak addig, hogy a már messze vonuló jobbágyok még meghallhatták. Aztán, pár pillanat alatt, ismét csöndes lett minden.

Mikor a stájer kapu nagy robajjal becsapódott a visszavonuló hajdúk mögött, egy sötét alak lassan, óvatosan fölemelte fejét a halottak közül és nyugtalanul, kémlelve nézett szét a síkon. Látva, hogy minden csöndes, eleinte hason csúszva mászott a földön a halottak közt, majd guggolva, négykézláb lopózott tovább, végre pedig, mikor már jó távol ért a vártól, egészen fölállt és futva menekült abban az irányban, a merre a jobbágyok elvonultak.

Tahy Ferencz uramnak ez az olcsó és dicsőség nélkül való győzelme nem volt ugyan nagy hatással a tanácskozó urak elhatározására, de mégis szigorította és siettette a horvát-szlavón tartománygyűlés végzéseit. A tanácskozást másnap délelőtt kezdték meg Draskovics György, zágrábi püspök elnöklése mellett, s hamarosan, még ugyanazon a napon, be is fejezték.

A veszprémi püspök, a ki Kopóval szemben magára vállalta a jobbágyok sérelmeinek tolmácsolását és kivánságaik előterjesztését, semmit sem érhetett el ebben a makacs, elbizakodott gyülekezetben, mely a röghöz kötött és emberi méltóságából kivetkőztetett jobbágyban csak igavonó barmot látott. Hasztalan hivatkozott az ősz főpap János király budai (1531) és váradi (1536) országgyűléseire, melyek visszaadták a jobbágnak szabad költözködési jogát; hasztalan figyelmeztette Tahy Ferenczet, Draskovics György püspöktársát s még többeket az urak közül, hogy hiszen vele együtt ők is ott voltak az 1556-iki budai országgyűlésen, mely ismét törvénybe iktatta a zsellérek szabad költözködési jogát; az urak mind erről hallani sem akartak, mivel háromszáz évvel ezelőtt nem a jog és a törvény, hanem az erősebb önkénye szerint alakultak az élet viszonyai.

A gyűlés zajos, viharos volt: nem ugyan azért, mintha az urak közt ellentétek fejlődtek volna a jobbágyokra vonatkozó véleményeikben, hanem azért, mert egyik a másikat igyekezett fölülmúlni a szegény zsellérek gyalázásában. Elmondták, hogy a paraszt, a hol csak teheti, lopja, csalja az urát; hogy erőszakos, veszekedő természetű, minden csekélységért kész fegyvert fogni urai ellen; hogy valóságos bestia, igazi nemzeti csapás, fekély az ország testén, a mit tovább megtűrni immár nem lehet. Mások utaltak a gyakori pórlázadásokra, melyek gyors időközökben követik egymást s örökös rettegésben tartják az urakat, életük és vagyonuk miatt. Dózsa parasztlázadása vezette be a *fekete ember* iszonyatos kegyetlenségeit; csak alig pár éve (1569) a maros-szögiek törtek be a Károlyiak olcsvai jószágára, a lázadás megtorlás nélkül maradt, s a bűnösöket csak *levelessé tették*, mert valamennyien megszöktek a bitófa elől.

Ekkor fölállt Tahy Ferencz uram és szenvedélyes hangú, gyújtó beszédet tartott.

- *Caveant consules*, - így kezdte a szavait, - hogy az alig két esztendeje lezajlott parasztháború borzalmait ismét meg ne újuljanak. Másfél esztendőbe került, míg a Karácson György lázadását vérbe tudták fojtani!

És itt sorra vette a rettenetes polgárháború iszonyait, újjain sorolta föl az áldozatul esett urakat és heves kifakadásokkal izgatott erélyes megtorlásra. Az urak pedig dörgő helyeslést zúgtak minden mondatára.

- Exemplumot statuáljunk, - folytatta a neki hevült főúr, - nehogy a most még parázsló üszök mindent elhamvasztó tűzzé növekedjék.

Aztán arra kérte az urakat, hogy szolgáltassák ki a lázadókat neki, s bízzák rá az egészet: ő majd elbánik velük. És, indulatosan megütve kardját, így fejezte be a szavait:

- Ezen szabályamat kötöttem föl, - mondotta, - kivel paraszt Karácson uram ellen hadakoztam: mert nem érdemel ennél többet a Kopó hajdú hitvány feje.

Az a meg-megújuló viharos helyeslés, mely végig kísérte a boszúvágyó főúr egész beszédét, már előre jelezte, milyen végzést fog hozni a tartománygyűlés. Hasztalan állt föl a veszprémi püspök még egyszer: szavai elvesztek a roppant zajban, mert az urak egyre indulatosabban kiabálták:

- Exemplumot statuálunk! Exemplumot statuálunk!

És az egész tartománygyűlés, egy szívvel-lélekkel Tahy Ferencz mellé állva, a jobbágyokat lázadóknak nyilvánította és mindenüktől megfosztotta. E végzés hallatára Fehérkövy István fölemelkedett a helyéről és haragtól pirosan szólt oda Draskovics György zágrábi püspöknek, a ki a gyűlést vezette:

- Kigyelmed is a szeretet vallása nevében irtatná ki tulajdon felebarátait. Imhol mosom kezeimet az ártatlan vértől, a melynek kiontásával kigyelmed Isten haragját idézi az országra!

Ezek voltak utolsó szavai, melyek után rögtön elhagyta a tanácsstermet és még abban az órában Zágrábból is elutazott. Az urak azonban együtt maradtak és sokáig tanácskoztak a teendők felől. Tanácskozásuk eredménye az volt, hogy még napszállta előtt két követet indítottak útnak a városból. Az egyik Ivanicsba ment Migazzihoz, hogy készüljön föl rögtön és induljon Zágrádba, hogy a város alatt az addig föllállítandó hadakkal egyesüljön. A másikat pedig a podgorczei kolostorba küldték Schwarzenbachért, hogy jöjjön Zágrádba és vegye át a vár védelmét meg a zsoldos hadak és hajdúk fővezérletét.

Egyúttal azonban gondoskodtak a vár kellő ellátásáról is. Kijavíttatták a bástyákat, a tornyokat, az árkokat, a Szávából táplált vízvezetékét; szereztek puskaport, eleséget s mindennemű más készletet, hogy semmiben se szenvedjenek hiányt, ha a lázadók esetleg ostrom alá fognák a várost. A környéken pedig, a meddig a futárok biztonságban járhattak a jobbágyoktól, körülhordoztatták a véres kardot és segítségre szólították a közeli városokat, vármegyéket és urakat. Ezek küldtek is segédelmet; de még azon fölül zsoldosokat és szabad hajdúkat is fogadtak föl úgy, hogy Schwarzenbach, mikor a fővezérséget átvette, háromezer főnyi őrségnek parancsolhatott. Így várták Zágrábban a föllázadt parasztok érkezését.

Ezek pedig Petrovinában egyre türelmetlenebbül lesték az urak izenetét. Reményeik lassanként lelohadtak s álmaik tűnésével izgatott csüggedés vett rajtuk erőt: olyan csüggedés, melyben a keserűség fenekén már ott lappangott az elfojtott gyűlölség, meg a boszúvágy is és csak alkalomra várt, hogy kitörhessen. Ennek az alkalomnak az előkészítésén pedig Lukács pap fáradhatatlanul dolgozott.

Ez a veszedelmes izgató tipikus alakja volt az akkori időkben nagyon is gyakori vallásos rajongóknak, a kiket a rohamosan diadalra jutott reformáció teremtett az alsó papság sorai-
ban. A katolikus egyház alsó papsága általában kevéssé volt megelégedve anyagi helyzetével s már a Dózsa-lázadásban is nem egy tagja vett részt. A mohácsi csatára következő zür-zavarban pedig, felügyelet és vezetés nélkül maradván, kénye-kedve szerint léptette életbe a

legkülönbözőbb újításokat. Ezek közt a legmélyesegesebb rokonszenvet, természetesen, a cölibatus eltörlése ébresztette: s már néhány évvel a mohácsi csata után sok olyan pap akadt Magyarországon, a ki megmaradt ugyan a régi egyházban, de megházasodott, még pedig a törvényes formák megtartásával.

Igy történt, hogy mikor Oláh Miklós 1561 tavaszán tartományi zsinatot tartott, melyen minden lelkésznek meg kellett jelennie, tömegesen tódultak oda a nős papok, a kik kijelentették, hogy nem válhatnak meg az asszonytól, mert a háztartásban, gazdálkodásban szükségük van rá. Ebben az egy pontban semmi áron sem engedtek: az asszonyhoz sziklaszilárdan ragaszkodtak mindnyájan, s mikor erőszakolták őket, inkább ott hagyták a plebániát és egész nyíltan a reformációhoz csatlakoztak.

Ilyen elűzött pap volt Jász Lukács is, a ki menten Erdélybe menekült, a hol a vallási türelmes-ségnek legalább az árnyéka megvolt. A hosszú bujdosás alatt a pestis elragadta oldala mellől hű hitvestársát, kiért annyit, mindent áldozott; összekuporgatott pénzecskéjétől az útonállók fosztották meg s ő maga is betegen, halálra csigázva, elnyomorodva ért az uraiktól sanyar-gatott székek közé.

Itt ismerkedett meg a szombatosok zsidózó tanaival, melyeknek csakhamar vakbuzgó hívője, lelkes apostola lett. Az ó-zsidó szellem, a két évezred óta ártatlanul üldözött héber nép kesergő megnyugvása, sajtáságos viszhangot keltett a szerencsétlen rajongó lelkében. Mint a zsidók, ő is új Messiást várt, a ki megszabadítsa a népet az elszaporodott zsarnok fáraók rab-igájából s elvezesse az ígért földjére: a régi szabadság mesés országába. Az elnyomottak, a szenvedők, az üldözöttek vallása volt a szombatosság: de kitűrésre, megnyugváásra, szelidség-re intő ágazatai, nem tudták beletörődésre győzni Lukács pap szenvedélyes lelkét, a ki a halálra üldözött vad, féktelen indulatjával fordult vissza kínzó ellen.

Igy került el hosszú, tövises apostoli útján Zágrábba, a hol, nyílt utcán csődületet támasztva, keresztes háborúra fanatizálta a népet a pápista papok, a *nyáj rablói* ellen. De itt pórul járt, mert a horvátok, a protestánsok elleni vak gyűlöletükben, már első szavaira neki rohantak s kevésbe mult, hogy meg nem kövezték. Szerencséjére éppen akkor lovagolt arra Schwarzenbach, a ki csatlósáival hamarosan szétugrasztotta a tömeget és még idejében megmentette a félholtra rémült izgatót. De még sem eresztette szabadon, hanem fogva vitte magával a kolostorba és kijelentette, hogy mindaddig rabságban tartja, míg csak hittől el nem esküszik az eretnokséget. Lukács pap erről hallani sem akart s már hónapok óta synylődött a börtönben, mikor a lakoma alkalmával a jobbágyok végre kiszabadították.

Kopó nap nap után jobban elszigetelte magát a jobbágyoktól s már alig mutatkozott előttük. Végzetes szenvedélye, a mely oly hirtelen kelt föl szívében, mint a sivatagban fölzuduló orkán, lassankint egészen rabjává tette. Ágnes messze volt ugyan, de fényes alakjának emléke ott élt a hadnagy szívében: és a leány csillagsugáros szemei ragyogták be azt a sötét bánatot, melynek éjszakája lelkére borult. Néha a bánat és a szenvedély érzését legázolta benne a gyűlölet vad fürgetege. Ilyenkor tépett szívének viharából hangosan kiáltozott ki a féltés keserű szava. Érezte, hogy végtelen az az örvény, a mely kettőjük között tátong, mivel tudta, hogy Ágnes a Migazzi menyasszonya. De valahányszor erre gondolt, mindannyiszor meg-esküdtött őrvölgy féltékenységében, hogy megöli volt kapitányát és kiirtja a föld színéről mindazokat, a kik közéje és szerelme közé tolakodnak. Majd, saját semmisége és gyöngesége tudatában, megint csak leroskadott a lelket ölő bánat nehéz keresztje alatt; s ha újra föl nem lángolt volna benne a boszú szilaj vágya, mely minduntalan keresztül cikázott vergődő lelkén: a gyöngeség e pillanataiban talán az esze is elhagyta volna.

Lukács pap ez alatt folytatta az izgatás aknamunkáját, a mi nem is volt nehéz. A lázadók zömét a röghöz kötött jobbágyok tették, a kik, belekóstolva a szabad életbe, szívesen lerázták volna uraik nehéz igáját. A többiek bujdosók voltak: hazátlan, vagyontalan földönfutók, a

kiknek nem volt mit veszteniök, bármi következzen is. Ezek mindenre készek voltak, a mi életüket biztosíthatta s védelmet - habár csak ideiglenes védelmet is - nyújthatott nekik a törvények ellen. Valóban, találkozót adott itt az akkori züllött társadalom legaljasabb söpredéke: a családjától kitaszított tolvaj, a hajléktalanul kóborló apagyilkos, az Istentől elátkozott templomrabló, a hitétől, zászlójától elpártolt zsoldos, meg mind azok az éhezők, nyomorgók és törvényen kívül állók, a kik életüket csak annyira becsülték, mint azt a falat kenyeret, mely egyik napról a másikra megmentette őket az éhenhalástól.

Mihelyt az éj beállt, Lukács pap kunyhóról kunyhóra lopózott és gyújtó szavakkal, epés, fulánkos beszéddel bujtogatta a békételeneket.

- Elég soká nyögtetek a poroszlók vas sarka alatt és reszkettetek uraitok pallosainak árnyékában. Most, imhol, elkövetkezett a szabadulás órája, mely végét szakítja a százados elnyomásnak. Együtt vagyunk itt sokan: többen, mint az urak szolgáistul. Miért ne rohanjunk rájuk, hogy kardra hányjuk valamennyijüket? Nagy a merés, és úgy lehet, hogy dugába dől, - mi pedig valamennyien életünkkel adjuk meg a vállalkozás árát. De olyan nagy baj-e a halál, hogy félnünk kell tőle: avagy olyan édes-e az élet, hogy sajnálnunk kell az elvesztését? Mit látunk a földön mást, mint árnyékot: és a szenvedéseken kívül, van-e másban is részünk? S ha már halni kell: miként halhat a férfiú dicsőbben, hanem ha abban az erőfeszítésben, hogy leverje karjáról a bilincseket s lába alá tiporja a zsarnok urakat, a kik a rabságnak bélyegét sütötték homlokára?...

Igy tehát a tömeg egyre ingerültebb, nyugtalanabb lett. Az általános csüggedés és kínzó bizonytalanság hatása alatt a forrongó kedélyek izgalma egyre nőtt és már hangos zúgolódásban nyilatkozott. Sokan csatadalokat énekeltek és fegyvereiket fényesítették; mások hangosan követelték, hogy azonnal induljanak Zágráb ellen. Ez az óhajlás annál inkább is tetszett a tömegnek, mert az élelmi szerek már fogytán lévén, kapóra jöttek volna Zágráb gazdag készletei. Végre az elégyetlenség, a nyugtalanság általános lett és fenyegető kifakadásokban nyilatkozott.

De Kopó, még ha tudott is a fejtelenségről és az általános zúgolódásról, ügyet sem vetett reá. Mint azelőtt, ezután is bujdosott és kerülte az együttlétet, a tanácskozást a főkolomposokkal. Sőt már Lukács papra sem hallgatott s ő előle is szökött. Lukács pap pedig, bármennyire biztos volt is abban, hogy a tömeg a legelső szóra fölkerelkedik és követi őt Zágráb alá, nem merte ezt a szót kimondani. Tudta, hogy a seregnek vezérre, parancsolóra van szüksége; s ilyen, a hadnagyot kivéve, egy sem volt közöttük. Mivel pedig Kopót semmivel sem lehetett fölrazni közönyös tétlenségéből, Lukács pap nem tudott mihez fogni és titokban emésztette magát tehetetlen boszúvágyában. Mindent a véletlenre, a vakesetre bízott, mert most már csak ez segíthette elő terveit. Az akna már készen volt, meg is töltötte puskaporral: csak még a szikra hiányzott, a mely fölrobbantsa. És ez a szikra váratlanul, véletlenül hullott bele a szivekbe s egyszerre pusztító lángra lobbantotta valamennyit.

Egy este, mikor a jobbágyok már épen pihenőre akartak térni, nagy rivalgás támadt a táborban. Lukács pap jött haza, egy csapat martalócczal, a kikkel majdnem minden nap portyázott és rabolt a vidéken. Most sem érkeztek üres kézzel; de a riadalmat nem a sovány préda, hanem az a fogoly okozta, a ki hátrafacsart karokkal, megkötözve bukdácsolt a Lukács pap lova mellett. Ez a szerencsétlen ama futárok egyike volt, kiket a zágrábi urak küldtek szét a véres karddal, hogy segédelmet sürgessenek a szomszédos vidékekről. Rosz csillagzata Lukács pappal hozta össze, a ki menten a táborba sietett vele, hogy ezt a kedvező alkalmat kizsákmányolja.

Kürtszóval csődítette a piacra a vad hordát, mely a nagy tér minden zugát csakhamar egészen megtöltötte és izgatottan, kíváncsian hullámozott. Rövid idő múlva Lukács pap elővezettette a fogoly futárt és miután intésére mély csöndesség támadt, elmondta, hogy ki ez az ember és mi járatban volt, mikor az úton elfogta. A lázadók meghökkenve, ijedten néztek össze. Arra,

hogyan az urak fegyverrel torolhatnák meg a zendülést, együgyű elbizakodottságukban még csak nem is gondoltak. Lukács pap, látva a hatást, most már szenvedélyesen izgatott:

- Hallottátok-e, milyen rettenetes bosszú van készülöben ellenetek? Be akarjátok-e várni, míg az urak hadat gyűjtenek és rajtatok ütve, valamennyiünket lemészárolnak?...

A tömegben lassankint megmozdult a féktelen düh szilaj indulata. Egyesek, a józanabbak - vagy helyesebben: a gyávábbak - a kik nem akartak, vagy inkább féltek az urak bosszúterveiben hinni, közbe kiáltottak ugyan:

- Nem igaz! hazudik! - De a többség fenekedő moraja elnyelte a szavukat.

Ebben a válságos pillanatban, a piacz felső végén, mindjárt ott, a hol az út lekanyarodik a bozótos hegy aljában, hirtelen egy tántorgó emberi alak jelent meg, a ki külsejében ijesztő rémhez hasonlított. Meggörnyedve, ide s oda támoanyagva közeledett. Sovány, reszkető tagjairól foszlányokban lógtak czaftos rongyai, melyekbe a bogács, a koldustetű, meg a disznótövis belevette magát. A talpai és lábai sebesek, véresek voltak, ránczos bőre petyhüden lógott le aszott testéről, rémesen forgó szemei mélyen bent ültek üregeikben. Csak alig vonszolta lomha, elcsigázott testét s bizonyára többször elbukott volna, ha minden lépésnél botjára nem támaszkodik.

Igy ért a jobbágyok közé, a kik megdöbbenve, iszonyodva nyitottak előtte útát. Hülye vigorgással nézett maga körül s mialatt vérben forgó szemeit révedezve jártatta végig a tolongó tömegben, hirtelen görcsös remegés fogta el. Elejtette botját, két karjával szétcsapott a levegőben s aztán elcsukló testtel arcra bukott. A közelállók ijedten ugráltak el onnan, a többiek pedig borzadozó kíváncsisággal bámulták ezt a kísértetet, a mint kínos vergődéssel vonaglott a földön. Néhányan szánakozva szóltak hozzá és fölemelték; akkor remegve takarta el arcát és fuldokolva hörögte:

- Mindnyájukat megölték!

E szavakra, melyeket horvátul mondott, a szlávok azonnal oda rohantak hozzá s egyikük föl is ismerte: Nelipics Mladen volt, a zsupán. Ekkor türelmetlenül faggatták, viharosan ostromolták kérdéseikkel, de a zsupán, mintha rögeszméje lett volna, egyre csak azt hajtotta:

- Megölték!... Mindet! mindet!... Agyon taposták!... Lemészárolták!... az angyalok... A szálas uszkókokat! a testvéreimet... a tieiteket... mindnyáját!...

Ekkor bort hoztak neki, hogy igyék, de a zsupán zokogva utasította vissza. Aztán töredeazve, a visszatérő rémes vízió szakgatott örvöngésével elmondta, hogyan lepték meg őket és mészárolták le társait. Lukács pap alig tudott hova lenni örömében. Alkalmasabb pillanatban nem is érkezhettek ez a segítség; most már nem félt, hogy bosszútervei meghiusulnak. A jobbágyok egy részének azonnal eszébe jutott, hogy csakugyan hallották az uszkókok halálordítását, mikor Zágráb alól elvonultak; de nem tudták, hogy mi történik a hátuk mögött, s azért nem fordultak vissza, mivel mindjárt akkor nem is vették észre az uszkókok hiányát.

A zsupán aztán elbeszélte, hogy a vérfürdő után azonnal menekült ugyan, de nappal nem merte mutatni magát és elrejtőzött az árkokba, barlangokba, csalitokba. Csak éjjel mert előbujni, de ekkor is csak lassan haladhatott, mert nagy vérvesztésege, meg sebei egészen elvették az erejét. Aztán el is tévedt az erdőben és sokáig bolyongott az úttalan rengetegben, míg ismét tájékozhatta magát. Ez alatt az idő alatt csak gyökereket meg madártojást evett s már annyira gyötörte a láz, a félelem, meg az éhség, hogy az eszt is majdnem elvesztette. És, mialatt mindezt elmondta, sirt és kaczagott is egyszerre; a kiállott szenvedések borzalmas emlékei, meg a szabadulás boldog öröme egymást váltották föl a nyomorultnak örvöngésig elgyötört agyában.

A jobbágyok elkeseredése, melyet mindaddig visszafojtottak, míg a zsupán beszélt, most végre féktelenül kitört. Rettenetes, eget verő boszúordítás hangzott föl az éjszakában és végigzúgva a völgyön, százszoros erővel verődött vissza a bérczek fokairól. Sokan a földre vetették magukat és dühösen harapták a fűvet, mások elvakult indulattal szúrtak, vagdostak fegyvereikkel maguk körül. Az elkeseredés fokról-fokra nőtt és minden korlátot lerombolt. Most már többen emlékeztek, hogy mások is elmaradoztak a város alatt és azoknak is nyomuk veszett. Kétségtelen, hogy őket is legyilkolták. Ez a hallatlan kegyetlenség a végletekig fokozta a lázadók dühét. Örjöngve rohantak kunyhóikba, sátraikba; fölszedték fegyvereiket és rongyaikat, a kinek pedig lova volt, tüstént nyergelt. Néhány pillanat alatt mindnyájan útra készen álltak. Sokan, a kiknek semmiféle fegyverük sem volt, óriási fustélyokat vágtak az erdőben.

A hajnal már pirkadott. Az országuatról, a faluból, az erdőből, mindenünnen egyre özönlött a csöcselék a piacra s mikor már nem fért meg ott, leereszkedett a mély völgykatlanba s egészen ellepte azt is. A lázadók roppant tömege megmozdult és lomhán hömpölygött tova. Az örömeiben újjongó Lukács pap pedig, mint a juhászkutya a nyáját, körül lovagolta a hullámozó sereget, melynek vezetőit utasításokkal látta el. Aztán vissza vágatott a kastélyba, fölnyergelte a *Szellőt* és berohant Kopóhoz, a ki még akkor is csüggedten virrasztott és álmatlanul hánykolódott ágyában.

- Föl, hadnagy! Gyorsan lóra! Már indulunk.

- Hová? - kérdezte Kopó tompán.

- Zágráb alá, - kiáltott Lukács pap.

Kopó szó nélkül fölugrott, a nyeregbe pattant és a sereg élére állt.

*

Zágrábban nagy ünnepélyességek közt várták Schwarzenbach lovagot, kinek az új-városban rendeztek be fényes úri szállást. A kastély udvarát és szellős oszlopcsarnokait földiszíttették virágokkal, drága keleti szőnyegekkel s az ablakokból hímes varrásu selyem szövetek lengedeztek alá. Lent zajosan hullámozott, tolongott a sokaság. Egy részük a díszítéseken dolgozott, de legtöbbjük szájtató bámész-nép volt és csak a látnivaló kedvéért csődült oda. Bábeli zűrzavar volt mindenfelé, mintha nem is vendég, hanem ellenség fogadására készülének.

Mikor fönt a toronyban, az óra négyet ütött, a kastély, meg a bástyák összes ágyúíi bömbölve szólaltak meg s egyben a harangok méla kongása is jelezte, hogy Schwarzenbach közeledik. Lent a huszárváros kapuja előtt, Draskovics György, a zágrábi püspök várakozott a köréje sereglett urakkal együtt s a fényes gyülekezet fényét, pompáját és ragyogását még a főúri nők is emelték, a kik szintén szép számmal gyűltek össze a kapitány fogadására. A hölgyek közt volt Ágnes is; de ő nem a kapitány elébe jött ki, hanem Tahy Borbála fejedelemasszonyt, a nagynénjét várta, a ki egész kolostorával szintén menekült a szigetről.

A hegynek forduló országut kanyarulatában végre föltűntek a csatlósok csillogó kopjái. Legelül négy, teljesen vasba öltözött kürtös apród haladt és zajos harsonaszóval tudatta a menet közeledését. Mögöttük lovagolt Schwarzenbach Kázmér, szokása szerint tetőtől-talpig ragyogó vértess fegyverzetben, melynek csiszolt tükörén villogva, vakító fénynyel törtek meg a nap tüzes sugarai. Alatta roppant nagy lipizzai-fajta spanyol mén tánczolt: fekete, mint a holló, szeszélyes, bokros, vad paripa, a mely egyre fujt és horkolva tajtékzott, mint a fékezett oroszlán. De a lovag herkulési termete, a nehéz vértess fegyverzet, meg legkivált a vasmarokkal tartott zabla, szeliddé, engedelmessé tették a szilaj állatot.

Mikor a csapat száz lépésre ért a kapuhoz, Schwarzenbach leugrott lováról, fölütötte sisakja rostélyát és gyalog járult a püspök elé. A főpap kitárt karokkal sietett feléje, átölelte és kétszer

is megcsókolta, mialatt az ágyuk ismét megdördültek a vár fokain, a harangok zúgtak, a nép pedig kucsmáját, kendőjét lobogtatva hangosan éljenzett. Azután vidám zeneszóval vonultak be mindnyájan a várba; elül Schwarzenbach és a püspök, utánuk az urak, fényes öltözékeikben, délczeg paripáikon, legvégül pedig a hölgyek, a kikhez az Orsolya-szüzek is csatlakoztak. Az úri nők szintén lóháton, az Orsolya-szüzek ellenben kényelmes, parádés hintókon követték a menetet.

A gazdag lakomához a kastély díszes, pillérektől két hajóra osztott bolthajtásos lovagtermében terítettek. A falakon fegyverek lógtak: ékes sisakok és kézijak, mely utóbbiak a század végéig jobban használatosak voltak, mint a nehéz és kényelmetlen muskéták. A pallosok, csákányok, buzogányok és fokosok díszes csoportozatai el-el tűnedeztek a drága keleti szőnyegek közt.

A nagy, patkó-alaku asztal fején a főhelyet Draskovics György, zágrábi püspök foglalta el. Mellette, jobbról Schwarzenbach kapitány, balról Tahy Ferencz ült; aztán, egymással szemközt Ágnes, meg Tahy Borbála, úgy hogy Ágnes a német lovag mellé jutott. Így egymás mellett ülve csakhamar élénk beszélgetésbe merültek; de Ágnes, lassan-lassan, mintha valami rejtélyes bánat fogná el, komolyabb, szótlanabb lett. A lovag pedig, a ki fürkészve, kissé türelmetlenül vizsgálta, csodálkozva látta, hogy a hölgy halvány is és közben-közben sohajokat nyom el.

Ez alatt a lakoma tovább folyt, azzal a fényüzéssel és pazarlással, melyet az akkori idők szokása és ízlése megkövetelt. Ha a szakácmesterség ma is nehéz tudomány, még nehezebb volt akkor, mert a szakácstól megkövetelték, hogy minden fogás, a mit föltálal, ne csak a szájnak, hanem a szemnek is ingere legyen.

Most hoztak be egy roppant pávát, melynek gyönyörű legyezője csillogó szinpompában, sértetlenül terjeszkedett a levegőben úgy, hogy a szárnyas szinte még élni látszott. A nagy ezüst tálban, köröskörül kövér fogoly madarak usztak a lében és onnan bámultak föl a pávára. Az egyik mellékasztalon hatalmas kalácsok sorakoztak egymás mellé; a főszakács kürtjelére valamennyinek a teteje fölpattant s mindegyikből apró törpék kandikáltak ki, úgy hogy csak a fejük látszott. Nem sokára egészben megsütött vadkant hoztak be, a mely menekülni látszott az üldöző vadászok elől; ezek finom vajás tésztából készültek, a kopók pedig az akkor még nagyon drága és igen ritka csokoládéból.

De a legmeglepőbb mégis az a szokatlan nagyságu fogas volt, melyet négy apród alig birt emelni a nehéz ezüst tálon. Oda tették a ritka fogást a püspök elé s mindenki megcsodálta a remek csoportozatot, mely az Árion megmenekülését példázta, mivel a fogas hátán ott lovagolt egy ifjú, lant a kezében. Ekkor a püspök, elkérve a mellette ülő Schwarzenbach törét, óvatosan föl vágta a halat. Rögtön különös suhogás támadt: egész csomó élő galamb röppent föl a hal gyomrából, s a fényes társaság kaczagva, örvendezve tapsolt ennek a sikerült meglepetésnek. Aztán mikor a galambok itt-ott leszálltak, észre vették, hogy mindeniknek a nyakán van valami: kis levélké, apróbb emléktárgyak, sőt ékszerek is. A püspök ezen a szokatlan, de igen elmés és udvarias uton akarta megajándékozni kedves vendégeit.

Most tehát elkezdődött a vadászat a galambokra; azaz, nem is vadászat volt, mert a kezes, betanított állatok rövid röpdösés után a vendégek vállaira, kinyújtott karjára szálltak, úgy hogy kényelmesen meg lehetett fogni őket. Az egyik galamb, a melyet már többen zaklattak, végre fáradtan ereszkedett le Schwarzenbach vállára. Mikor a lovag megfogta, meglepetve olvasta a galamb nyakára kötött pergamenten az Ágnes nevét; a kis írás mellett igen szép, zománczos mívű násfa lógott: ez volt az Ágnesnek szánt ajándék. A lovag ragyogó arczczal ugrott föl, s utat tört magának a tömegen keresztül Ágnesig, a ki ez alatt nagybátyjával és nagynénjével beszélgetett. Ott féltérde ereszkedett és átnyújtotta a madarat:

- Azt hiszem, - így szólt, - hogy ezeknél szebb gyémántok nincsenek az egész világon, de a kigyelmed szemei mellett ezek is elvesztik fényüket és ragyogásukat.

Ágnes gyermekes örömmel, mosolyogva vette át a galambot s az arczához vitte, hogy megcsókolja. De a kis állat lihegve, rémülten verdesett szárnyaival s összeborzolta Ágnes ragyogó, aranyszőke haját, mely villogva, mint sugaras fény, övezte a leány piruló, szende arcját. A lovag még soha sem látta ilyen szépnek a szőke csudát; s a mint nézte, s a mint rajta feledte szemeit, egyszerre sajogni kezdett valami a szívében, a miről nem tudta, hogy öröm-e, vagy szomorúság, mert bátran vallhatta volna mind a kettőnek. Ágnes pedig, mikor észre vette Schwarzenbach égő tekintetét, zavartan sütötte le szelid szemeit és ismét a galambot csókolgatta, hogy elpalástolja nyugtalanságát.

Aztán megkezdődtek a felköszöntések, az áldomások: szóval a lakomák után szokásos tivornya, a melyben a hölgyek is rendesen részt vettek. A nők jelenléte általában soha sem vetett gátat a jó kedv folyásának, s nem zárta ki az olyan vastag tréfákat és durva élczeket sem, a melyeket mai művelt társadalmunk a legerélyesebben visszautasítana.

De háromszáz évvel ez előtt egészen másként fogták föl azt, mi az illendőség, mint ma: s a milyen volt az úr, olyanná alakult az asszony is. És, mivel szelidebbeket nem ismert, a nő sem botránkozott meg az akkori társadalom nyers szokásain, sőt olyasmin is jól mulatott, a mi manapság talán a férfi arcját is szégyenpirba borítaná.

Éjfél tájban, mikor a jó kedv már tetőpontra hágott, hirtelen föltárltak a lovagterem szárnyas ajtai s egy lantos lépett a gyülekezet elé. Az urak azonnal hangosan tapsoltak és vivátoztak Alapi Deáknak, a ki a délvidék egyik legnevesebb lantosa volt és sűrűn látogatta az urak udvarait, a népes sokadalmakat és ünnepeket. Senki sem énekelte nála szebben a népköltés ölen fakadó gyönyörű virágénekeket, a melyekben háromszáz év előtt az urak és asszonyok oly nagyon gyönyörködtek, noha a puritánok megbotránkoztak rajtuk s *gonosz kívánságot indító éneknek* nevezték.

Mihelyt a tetszés zaja egy kissé lecsillapodott, a püspök közelebb intette az asztalhoz Alapi Deákot és ráköszöntött egy szinig telt öblös kupát, mivel - a mint tréfásan mondta - *ritkán vagyon a hegedősben bornemissza*. Alapi Deák megköszönte a nagy tisztességet, *állt elébe a szállásnak*, megpöngette a lantja húrjait és érczes, mély hangon rázendítette:

Imhol nekem nagy az én tisztességem,
Az nemes bor leszaladt a gégémen;
Ez jó borban hideg tüzet én nyeltem:
Ettől szárnyal magasra az én nyelvem.

Az uraknak tetszett az ügyes felelet és most mindnyájan közre fogták Alapi Deákot s legelőbb is históriás éneket kértek tőle. Asszonyok és urak kényelmesen letelepedtek a lantos körül. Ez pedig megvárta, míg csönd lett s akkor mély érzéssel bele fogott Tinódi egyik nagyon kedvelt és elterjedt históriás énekébe, az *Egri várnak csuda szerencséjéről*:

Ti, Magyarok, más Istent imádjatok,
És ő neki nagy hálákat adjatok;
Jelősben, Tiszán innét kik lakoztok,
Egri vitézeknek sok jót mondjatok.

Im, egy krónikát mondok, meghalljátok,
Talám mássát soha nem hallottátok,
Magyarok végházban sem szolgáltatok
Eger várát, mint mást, ótalmazátok...

Az urak és az asszonyok néma csendben, nagy figyelemmel, szinte áhitattal hallgatták a lantos mélabús dalát, mely nem csak élvezetet adott, hanem harczra, Istenben való bizodalomra is lelkesítette a magyart. Mert akkor ez a hazai történetből merítő és nemzetivé avatott lantos költészet volt az egyedüli kapocs a széttépett ország minden vidéke, a züllésnek indult magyarság minden eleme közt; s az önzés, a haszonlesés, a vagyonhajhászat e komor korszakát meleg verőfénybe takarta a magyar irodalom életre ébredése.

Most is, mikor a lantos elhallgatott, s az utolsó akkordok is elnémultak, a méla megilletődés csendjében, valami szokatlanul nemes, magasztos hangulat vett erőt a jelenlevőkön; és mihelyt a muló meghatottság nyomán föllángolt a vitézi lelkesedés, az urak versenyezve jutalmazták meg a lantost a szép históriás énekért. Ki a kócsagos forgóját, ki a mentekötőjét, ki az aranyait rakta elébe. A hölgyek pedig letépték násfáikat, gyűrűiket, karpereceiket és elhalmozták velük a szegény lantost, a ki maga is elbámult ezen a váratlan nagylelkűségen. Hogy háláját és köszönetét tolmácsolja, megtoldotta előadását egy alkalmi balladával, melyet annak szomorú emlékére költött, hogy brebiri Vuk Balázs urat, Dvornik kastély daliás urát, a törökök portyázáson megölték; mikor pedig a csatlósok holtan hazavitték urukat, ifjú feleségének is meghasadt a szive fájdalmában. A lantos mély csendben kezdte rá:

Dvornik kastély udvarában búcsúzik a jó vitéz,

Az asszonya az ablakból még utána el-kinéz...

- Hej, ne menj el,

Hej, ne hagyj el:

Én jó uram, árva virág kertész nélkül elszárad,

Fáj a szívem, majd meghalok, én jó uram, utánad! -

Kin a pusztán el-megharczol a pogánynyal a magyar,

Csattog a kard, dobog a ló, ezer halált oszt a kar.

Hej, egy golyó,

Fáradt golyó

A vitéznek kék mentéjén gyilkos golyó el-bemegy:

Magyar vértől, hősi vértől piroslik a gyöpös hegy.

Törött kopját, gyászlobogót visznek a bús vitézek...

- Jön az uram, én jó uram, eleibe kinézek! -

Hej, az ura,

Halott ura:

Azt hozzák a bús vitézek, gyászos szent-Mihály lován...

- Ássatok sirt, hej de kettőt: egymás mellett szaporán!

Dvornik kastély nagy tornyában konganak a harangok,

Most tesznek le a sírjába egy igen szép galambot.

Hej, a kit várt,

Lelt szép halált;

Rozsda marja jó szablyáját, elvásott a kopjája:

Szomorúfűz ráborúl most mindkettőjük sírjára.

Még bűgött a dal, még nem haltak el a lant végső akkordjai, mikor az asszonyok nagy része már a szemét törülgette. Sokan voltak, a kik ismerték a szomorú ballada deli hőseit; de még azok is, a kik nem ismerték, tudtak a gyászos tragédiáról, a mely még az akkori véres napokban sem volt

mindennapi eset. És ez a két körülmény még hozzájárult ahhoz, hogy bánatosra hangolja a társaság kedélyét, a mi aztán abban nyilatkozott, hogy pár percznyi hallgatás állott be.

Ágnes még soha sem volt ilyen vigalomban; reá tehát, már azért is, mert ártatlan, tapasztalatlan kedélye még fogékonyabb volt minden érzelmi benyomás iránt, nagy hatással voltak az est izgalmai. Kedélye, mint az ellentétes habok közt ingadozó sajka, egyik hangulatból a másikba esett: öröm és bánat, vígasság és szomorúság oly gyorsan váltakoztak különben is gyöngéd lelkében, hogy végre is kimerült és minden áron szabadulni óhajtott a szokatlan lidércnyomás alól. Ezért az általános megilletődés pillanatában észrevétlenül kiosont a teremből s fölment a kastély magas verandájára, hogy a hűvös éjszakai levegőn kissé felüldüljön.

Schwarzenbach, a ki egy pillanatra sem vette le szemeit Ágnesről, mintha csak kitalálta volna, hogy mi megy végbe a leány lelkében, azonnal utána sietett. Mikor fölért a verandára, Ágnes már ott ült a rovátkos bástya mellett és tenyerébe támasztva szép, szelid arcát, merengő szemekkel nézte az eget. A hold elébe néhány felhő-foszlány tolakodott s homályba burkolt mindent.

Schwarzenbach halkan, lábújjhegyen oda sietett Ágneshez, letérdelt a földre és megfogva Ágnesnek másik, hanyagul ölében fekvő kezét, tisztelettel megcsókolta. A leány ki akarta húzni a kezét, de a lovag gyöngéd erőszakkal visszatartotta. Egyikük sem szólt egy szót sem s az az egy percz, a míg lelkeik így ölekeztek, mindkettőjüknek egy örökkévalóság volt. Mind a ketten megfeledkeztek a külső, körülöttük élő világról, a mely egészen kiveszett öntudatukból: nem hallottak mást, mint az ereikben rohanó vér nagyszerű zenéjét, mely tompán zúgott füleikben: nem éreztek mást, mint azt az édes bánatot, a melynek aggódása remény, sejtése boldog szenvedés.

Egyszerre csak a felhő keble hirtelen meghasadt s a teli hold leárasztotta ezüstös fénykévéit a földre. A két ábrándozó megrebbenve nézett össze és szemeik úgy keresztezték egymást, mint két tavaszi napsugár. Aztán, mint a tetten ért bűnösök, szégyenkezve fordították félre szemeiket s tekintetük az alattuk fekvő völgyre tévedt. Messze nyugat felé, a hol a völgy már síksággá szélesedik ki, halvány pirosságban égett az ég alja. Ez a szokatlan pirosság egyre jobban terjedt s a vidék nem sokára egészen bibortengerben úszott köröskörül: messze környéken lobogva égtek a falvak.

Ágnes reszketve simult a lovaghoz, a ki félkarjával átfogta a leány karcsú derekát és halkan sűgva csak annyit mondott:

- Hisz' itt vagyok én!

Aztán Ágnes, ismét nekibátorodva, megint a távolba nézett. A szemhatár szélén, a hol az út lekanyarodik a hegyekből Zágráb felé, könnyű, szürkés köd lebegett a föld színén. Majd ez a köd gyorsan sűrű, nehéz porfelleggé verődött és magosra szállt föl az úton. Látszott, hogy rohamosan hömpölyög a város felé, szürke méhéből pedig, mely kavargva hullámozott, kopják, sisakok, paizsok és fegyverek villogtak ki...

A lázadó jobbágyok serege volt, mely Zágráb ostromlására jött.

MÁSODIK KÖTET.

VII.

A környék fölriadt urai, az úton levő kereskedők és vásárosok halálra rémülve, lélektelenül özönlöttek a kapukon át a városba. A lázadó jobbágyok elől menekültek, a kik útjukban idáig mindent fölégettek és tűzzel-vassal elpusztítottak. Alig zárták be a kapukat, már föltünedeztek a parasztok is, a völgyet környező magaslatokon. Egyelőre tisztességes távolban telepedtek le és csak egyesek mertek az éj sötétjében a falak alá lopózni, hogy kémkedjenek. Ezek közt legsűrűbben megjelent Lukács pap, a ki óvatosan tanulmányozta a város erődítéseit. Ilyenkor mindig vele volt Kopó is, a kinek óriás termetével a várbeliek csakhamar megismerkedtek.

De Zágrábot rohammal vagy csellel bevenni nem lehetett, mert erődítései kitűnően megvédték minden oldalról. Első sorban ott volt a széles és mély árok, melyet a Száva töltött meg vízzel, aztán a magas földsáncz és végre a négy öl magas bástyafal, melyet legnagyobb részében terméskövekből építettek. Ez a legkülső erődítési vonal védte az úgynevezett huszárvárost, melyben a szegényebb népség, leginkább iparosok és kereskedők laktak.

Maga az új-város, a hol az urak palotái emelkedtek, magasabb, jobban védett helyen épült. Ezt is árok és fal vette körül s ez volt az erődtímenyek magva, mert ott lakott a kapitány, ott voltak a kaszárnyák, meg a raktárak, melyek előtt nagy szabad tér szolgált az őrség rendes gyülekező helyeül. Ebben a városrészben volt a Tahy Ferencz palotája is: inkább megerősített családi kastély, dombos magaslaton, hogy nagy tornya és sárgára meszelt falai messzire el-látszottak a város fölött.

Az új-város meg a belső vár közt keskeny, de mély árok húzódott, melyen fahíd vezetett át. Ez a belső, vagy tulajdonképeni fellegrvár csak egyetlen nagy, gömbölyű torony volt, szűk és sötét helyiségekkel. Benne volt a puskaporos torony, melyet éjjel-nappal őriztek. A Száva felől semmi előre tolt erőd sem védte a belső várat, de erre nem is volt szükség, mivel a torony szigetképen emelkedett ki a nagy kiterjedésű mocsaras lapályból, s nedves időjárásakor úgyszólván megközelíthetetlen volt.

Igy tárult Zágráb város képe a völgyben táborozó parasztok elé. Messziről is jól láthatták a piacot, fölsímetek a templomokat, a palotákat és vitatkoztak, hogy melyik kié és milyen utczában van. Az utczákon és tereken reggeltől estig sürgött-forgott a körülzárolt város népe. Úgy hangzott ez a tompán, ütemesen morajló zúgás, mint a távoli város ereinek lüktetése, vagy szívének rendes dobogása. Kihallatszott a kalapácsok dallamos csengése a kovácsok üllőin, a szellő odahozta a kürtök riadó harsogását, a paripák vihogását és patkózaját, meg a szekerek zörgését, kattogását. Hajnalban, délben és este pedig a harangok lassú, méla kongása bűgött végig a völgyön s az érczes hang búsan halt el a langyos levegőben.

Ez a kép, ez a szinte nyugodt és derült látvány lelkük legmélyéig elkeserítette a parasztokat. Bámulták és utálták, irigyelték és gyűlölték is a várost egyszerre. Szerették volna földig rombolni s egyidejűleg el is foglalták volna maguknak, hogy örökké benne lakjanak.

Kopó órákig elbámészkodott a semmiségbe. Mindig a messze kimagasló Tahy-kastélyt nézte. Fölmászott a fákra, kezeiből ernyőt csinált szemei elé, hogy jobban lásson: de azt, a kit óhajtott, még sem tudta meglátni soha. Éjjelenként többször egészen közel lopózott a városhoz, fürkészve, hogy nincs-e valahol rés, a melyen befurakodhatnék.

Ilyenkor végtelenül kinozta saját tehetetlensége. Az őrijöngésig féltékeny volt erre a városra, melynek falai Ágnest magukba zárták: mintha csak férfi ölelné keblére az imádott leányt. De, ha kimerüléséből, tunya csüggedéséből fölcusdott, féktelen tetterő ébredt benne. Az arca

lázban égett, szemei villámokat szórtak, rekedt hangján folyton parancsokat osztott és vad átkokba öntötte a szívében háborgó szilaj indulatokat.

- Engedj szabad folyást a haragodnak, - ösztökelte Lukács pap. - Kiabálj, pusztíts, gyilkolj. A fájdalmat csak a vér csillapíthatja, s mivel szerelmedet úgy sem elégítheted ki, éleszd haragodat: az majd fönn tartja benned a lelket!

Kopó most már újra és egészen átvette a fővezérséget a jobbágyok fölött, a kiket kiméletlenül oktatott és gyakorolt a harcban. Kora reggeltől késő estig zaklatta, hajszolta őket, kergette föl a csapatokat a hegyekre, onnan lezúdította őket a völgybe, hadsorokba állította, négysszöggé alakította, rohamra vezérelte őket, s mikor a napi fáradságtól elcsigázva aludni tértek, éjjel kétszer-háromszor is riadót fuvatott. A parasztok rettegtek a vakmerő hajdu szigorúságát, de még jobban tisztelték roppant testi ereje miatt, melyről mesés hírek keringtek a táborban. Kopó példája aztán fölkellesítette a többi vezér-embereket is: a zsupánt, kit az összes szlávok, mint fajukból való természetes vezérüket követtek; meg Lukács papot, ki a sereg legaljasabb söpredékét, a rablókat, gyilkosokat, zsoldosokat és renegátokat csoportosította maga körül. Ilyformán a vad, elzüllött, féktelen hordából nem sokára rendes, fegyelmezett sereg fejlődött, mely virradattól szürkületig edzette, gyakorolta magát.

Mindeddig azonban semmiféle összecsapás nem volt a várbeliek és a zendülők közt. A paraszt-tábor, melynek sem tüzérsége, sem ágyúi nem voltak, olyan távolságra tanyázott a várostól, hogy a lövegek nem tehettek kárt soraiban. Egyelőre csak körülzárták a várost és nem merészkedtek az ostromhoz fogni; részint azért, mert a parasztok még nem voltak eléggé kiképezve a harcban, részint pedig és főleg azért, mert a várbeli ágyúk ellen sem rendes ostromot, sem rohamot nem indíthattak.

Lukács pap esténként el-eltűnt sátorából és rendszeren csak hajnal felé vetődött haza. Ilyenkor nyakig sáros, csatakos volt, s mihelyt sátorába lépett, rögtön ledobta ruháit, végig nyújtózott a földön és délig mélyen aludt. Ebéd után aztán fogta a keziját és a nyilazásban gyakorolta magát. Utóbb már annyira vitte, hogy röptében is lelőtte a tábor fölött kavargó, károgó varjúk közül azt, a melyiket kiválasztott. Végre egy napon bement Kopó sátorába.

- Hadnagy, - szólt hozzá halkan: - ha nem félsz, én beviszlek Zágrábba.

- Mi módon? - hebegte Kopó és egész teste összerándult a föllobbanó szenvedély viharában.

- Esküdjél meg, hogy mindenben szót fogadsz nekem és nyomon követsz, mint az árnyék.

Kopó magasra emelte a kezét és szilárd, szívből jövő szóval mondta:

- Az élő Istenre esküszöm: megteszem!

Lukács pap most sugva beszélt:

- Holnap, napszállat után, várj meg engem a Száva partján, a szigettel szemközt. Kardot ne hozz, csak egy háromágú erős vaskampót. Egyuttal parancsold meg, hogy éjféltájban a sereg nyomuljon előre, mintha meg akarná rohanni a huszár várost. Gyujtsanak óriási tüzeket, csapjanak roppant lármát, hogy az őrség mind a falakra gyűljön.

Másnap, félórával napszállat után, Kopó és Lukács pap találkoztak a Száva partján. A pap nem fordult a városnak, sem a szigetre nem ment, hanem a folyó partján indult meg, a fellegvár felé. Nem sokára minden felől apró tócsák zárták el az utat, de Lukács pap azért csak ment előre, befelé a mocsaras ingoványba. Kopó odaszólt neki, hogy elpusztulnak, de Lukács pap rá sem hederített, csak még jobban sietett. Az iszap folyton mélyebb, ragadosabb lett. A sötét éjszakában heves éjszakai szél bömbölt és Lukács pap jobbra-balra kanyarogva haladt előre. Mind megtalálta azokat a jeleket, a melyeket éjjeli kirándulásai alkalmával

hátrahagyott: s éppen akkor, mikor Kopó azt hitte, hogy eltévedtek s már nincs is menekvésük, hirtelen száraz, szilárd talajra bukkantak.

Mihelyt kiértek az ingoványból, egyenesen a puskaaporos toronynak tartottak, melytől már alig voltak kétszáz lépésnyire. Ebben a pillanatban kelt föl a teli hold a hegyek mögül s nekik alig volt annyi idejük, hogy hasra feküdjenek. Óvatosan, a földön csúszva közeledtek a bástya kirúgó sarkához. Fönt, a párkány mögött, két fegyveres őr nyugodtan sétált föl s alá.

Ekkor a város tulsó felén, a völgykatlan síkjában, hirtelen óriási tüzek lángoltak föl és roppant láрма keletkezett. A kürtök riadó harsogásába belevegyült a dobok tompa pergése; lovak nyerítettek, fegyverek csörögtek, harcosok kiabáltak. A fellegvárban is riadót fújtak, s mivel azt hitték, hogy a parasztok a huszárvárost megrohanták, az őrség innen is mind a falakra sietett.

A puskaaporos torony párkányán csak egyetlen őr maradt. Alakja sötéten rajzolódott le a világos háttérben. A hold mögötte ragyogott s a fegyveres katona árnyéka, a mint gigászi méreteken vonult végig a síkon, olyan volt, mint a mozgó obelisz. Lukács pap nyugodtan várt, míg az őr végig haladt fölöttük a párkányon, s mikor háttal fordult feléjük, fölült a földön. Minden erejét megfeszítette, hogy minél jobban fölhúzza az íját: aztán célzott és a nyíl süvöltve szállt a magasba...

Az őr eltűnt a falról.

- Ha csak megsebesült volna, - vélte Lukács pap, - akkor hallanánk a nyögéseit.

Rögtön fölugrottak mind a ketten s a torony aljához siettek. Lukács pap elvette Kopótól a háromágú vaskampót, vékony, de erős kötelet kötött rá s aztán fölhajította a bástya párkányára. De a kampó nem ért föl odáig; négyszer, ötször, tízszer is vissza esett. Végre Kopó türelmetlenül kirántotta Lukács pap kezeiből a kampót s ő hajította föl. De olyan erővel lódította meg, hogy a kampó a kötelet is fölrántotta volna a várba, ha Lukács pap véletlenül nem fogja a végét. Most lassan húzni kezdték a kötelet, mindaddig, míg a kampó valamiben megakadva, ellenállt. Ekkor Lukács pap, mivel könnyebb volt, elsőnek kúszott föl rajta s aztán, mikor a párkányon jól megerősítette a kötelet, Kopó is utána mászott.

Az őr meghidegülve hevert vérében; Lukács pap nyila egészen tolláig belefúródott a mellébe.

A sereg vaklármája lassankint elcsöndesedett, a hadizaj elült, a tüzek kialudtak. Minden nyugodt és néma volt: az egész város ismét álomba merült.

Lukács pap, mivel elfogatása előtt csak alig pár napot töltött a városban, nem igen tudta magát tájékozni. Kopó, a kinek csak egyetlen gondolata volt, némán mutatott a magasan fekvő Tahy-kastélyra.

- Nem! - szólt Lukács pap. - Vezess oda, a hol a puskaport őrzik.

Kopó szólani akart.

- Emlékezzél meg az esküvésdre! - előzte meg Lukács pap durván.

És Kopó hallgatva, lehajtott fővel indult meg a fellegvár kanyargó bástyája mentén. Utána Lukács pap ment, hiúz szemekkel tekintgetve maga körül s kezeit egy perczre sem vette le az övébe szúrt két tör markolatáról.

Egy ideig azon a szűk ösvényen haladtak, a mely a bástya és a torony közt vezetett. Körüljárták a komor külsejű, terméskövekből épített tornyot. Kétszer is lementek a szűk csigalépcsőn, mely a belsejébe vezetett, de a bejárást óriási vasajtók zárták el s ezeknek a betörése fél napba is belekerült volna. Kopó fásultan, kétségbeesve lefeküdt a földre; nagy melle hörgött, zihált szenvedélyében, melyet Ágnes közelségének a tudata szított föl újra benne.

Lukács pap ezalatt még egyszer körüljárta a tornyot, s végre egy kerek, nyitott ablakot fedezett föl, vagy harmadfél öl magasan a földtől.

- Kelj föl! - sugta Kopónak parancsoló hangon.

- Keress magadnak mást. Én nem megyek! - felelte Kopó mogorván.

Lukács pap oda állt a hajdu elé, összefonta két karját és gunyosan mondta:

- Nem jössz? Akkor hát mindnyájan elvesztünk, mert a míg a várban puskaapor van, nem tehetsz semmit ellenük s a sereged magától pusztul el. Akkor pedig nincs mit reménylenünk: sem kegyelmet, sem bocsánatot. Akasztófára jutunk valamennyien és te legelőbb: hahogy nem szívesebben halsz meg a karón, - mialatt a szelid Ágnes gyönyörködik kinos vonaglásodban...

Kopó dühében hörögve ugrott föl és kezét emelt Lukács papra. De ez, hátra sem lépve, szembe állt vele és sziszegve mondta:

- Hát az esküvése?

A hadnagy, mintha nehéz ütés érte volna a homlokát, megtántorodott. Aztán, szinte öntudatlanul, követte Lukács papot, a ki oda állította őt a kerek ablak alá. A pap fölhágott Kopó kezére, majd a vállaira, végre a fejére, s elérve a kerek ablakot, nagy nehezen keresztül mászott rajta. A következő pillanatban kötél hullott alá az ablakból; Kopó megragadta, gyorsan fölkúszott s a másik perczben már ő is oda bent volt Lukács pap mellett.

Koromsötétség vette körül őket. Csak lassan, tapogatózva, négykézláb haladtak, de minduntalan falakba ütköztek, vagy lépcsőkre bukkantak, a melyekről azt sem tudták, hogy hová vezetnek. Lukács papnál volt ugyan lámpás, de nem mert csíholni, mert attól félt, hogy meglátják a szikrát s a szokatlan világosság elárulja őket.

Egyszerre csak Kopó, a mint kezeivel tapogatózva csúszott előre, elveszítette a talajt maga alól és négy-öt kölépcsőn hanyatt-homlok bukott le az alatt fekvő szobába. Az eséssel járó dübörgésre rögtön halk csettenés hallatszott: valahol ajtót nyitottak föl. Kopó, a ki szintén hallotta ezt a neszt, meg sem mozdult; Lukács pap pedig, a lélekzetét is visszafojtva, figyelt. Nemsokára óvatosan közelgő léptek zaja hallatszott. Lukács pap hirtelen egy falkiugrás mögé vonult s onnan látta, hogy valaki a kezében tolvajlámpással, lassan közeledik. Mikor a szerencsétlen épen elhaladt a falkiugrás mellett, Lukács pap villámgyorsan előugrott s mielőtt az őt nyikkanhatott volna, mind a két törét markolatig a hátába döfte.

Aztán hallgatózott még egy kis ideig s mikor már semmi neszt sem hallott, fölvette a meggyilkolt őrlámpását és levilágított abba a helyiségbe, a hova Kopó lezuhant. Nagy, boltozatos terem volt, erős köpillérekkel alá támasztva: ez volt a puskaaporos raktár. Hosszu sorokban álltak egymás mellett a hatalmas hordók s a mint Lukács pap megkopogtatta egyikét-másikát, tompán kongtak: mindnyája színig tele volt. Egymásra hányt zsákokban roppant mennyiségű kén, salétrom, meg finomra őrölt bükkfa-szén volt fölhalmozva a raktárban: ez is kész puskaapor, csak még össze kellett vegyíteni.

Lukács pap lement Kopóhoz, letette a lámpást egy pillér mellé s a fal felé fordította a világát. Ő maga pedig lekuporodott a földre és elővette ruhái alól a magával hozott kanóczot. Kiszámította: fél óra... egy óra... másfél óra... Ott levágta, neki esett a közbül álló egyik hordónak, négy likat fűrt a tetején, mindegyikbe hosszú kanóczot tömött s kívül maradt végeiket összefonta a főkanóczczal, hogy ez az egy gyujtsa meg valamennyit. Majd a legszélső hordóról lefeszítette az abrincokat, kiöntötte belőle a puskaport és vastag szalagban hintette végig a földön, a hordóktól egészen a kén, salétromos és szenes zsákokig.

Kopó némán, egykedvű bambasággal nézte a Lukács pap munkálkodását.

- Mit használ mindez? Vajjon közelebb viszi-e ez a robbanás Ágneshez? Vajjon meglátja-e, vajjon az övé lesz-e valaha?...

- Menjünk! - suttogta rekedten Lukács pap, a háta mögött.

Kopó megrebbenve ugrott föl. A kanócz már sziporkázva égett és a parázsló tűz lassú pattogással terjedt tova. Hamar fölsiettek a pár lépcsőn és azon a kis ajtón át menekültek, a melyen a meggyilkolt ör jött be a toronyba. Ez a kis ajtó szűk, sötét folyosóra nyílt, mely a fellegvár árka alatt egyenesen az új-városba vezetett.

Mikor a folyosó végére értek, megálltak az ajtó előtt és sokáig hallgatóztak. Minden csöndesnek látszott. Óvatosan kinyitották az ajtót. A szemben levő ablakon ezüstös kékben áradt be a szobába a teli hold fénye. A kapitány palotájának őrszobájában voltak. Négy-öt német zsoldos még a fejét is betakarta a köpenyével és úgy horkolt. Az ablak nyitva volt. Lukács pap és Kopó nesztelenül átsurrantak a szobán és kiugrottak az ablakon.

Most a kertben voltak és vigyázva, óvatosan bujkáltak a bokrok közt. Majd Kopó lihegve megállt, révedező szemeit a földre függesztette és rekedten mondta:

- Hát ha most elmennék hozzá?

- Örültség! - felelte Lukács pap visszarettenve. - Bizonyára segítségért kiált és a csatlósok megölnék, akármilyen erős vagy is.

- Ott van!... ott van!... - mondogatta Kopó és fölemelve karjait, kétségbe esett vágygyal bámult az alig száz lépésre fekvő kastélyra.

Egyszerre csak, a verandára nyíló ablakok egyikében, derengő világosságot látott meg. Mint-ha vadul lüktető vérenek minden cseppje azt zúgta volna fülébe, hogy ott van Ágnes, örült rohanással szaladt föl a lépcsőkön a terraszra s a következő pillanatban már az ablak előtt állt. Benézett. A szoba háttérében, kicsiny házi oltár fölött a hétfájdalmú szűz szobra állt, szomorú szemeit az égre függesztve. Előtte, ezüst függő lámpában, égett a tiszteletére gyújtott örökmécses. Ez világított ki az éjszakába. Az oltártól jobbra, a sötét sarokban, volt a mennyezetes ágy, melyet a függő lámpás fényköre már nem világított meg.

Kopó nesztelenül ugrott be a nyitott ablakon. Leakasztotta a függő lámpát és egyenesen az ágynak tartott. Lépteit zaját elfojtották a vastag szőnyegek úgy, hogy egészen nesztelenül ért az ágyhoz. Félre huzta a nehéz függönyöket: Ágnes aludt ott csöndesen. Arczát egyik kezére nyugtatta, másik karját meg egész hosszában kinyújtotta. Gyönyörű szőke haja oly gazdag hullámokban omlott le vállaira és keblére, hogy arany-szövésű selyem takarónak látszott.

A vad hajdu kitágult szemekkel, lihegve nézte az alvót és magasra tartotta a lámpát. Észre sem vette, hogy a finom szunyogháló, mely a mennyezetről függött alá, tüzet fogott. A láng magasra csapott és Ágnes hirtelen fölébredt. A tűz azon menten, hogy fellobbant, mindjárt el is aludt. Ágnes fölült és bámulva nézett Kopóra. A lámpa reszkető fénynyalábokat szórt szét a szobában.

- Mi az! - kérdezte végre.

Hófehér köntöse alatt ingerlő bizonytalanságban rajzolódtak le keblének domború körvonalai. Haja fénylett, villogott a pislogó mécsnek ráeső vérvörös világában. Kopó emésztő vágygyal nézett reá s Ágnes ragyogó szépségétől megittasulva hozzá hajolt, hogy átkarolja a derekát. Ágnes nem mozdult s pár pillanatig némán, mintegy megkövülve néztek egymásra, mialatt nyitott ajkaik lihegték. Végre a leányt szégyennel vegyes borzalom fogta el és hevesen meg-rázkódott. És, mielőtt még Kopó hozzá érhetett volna, megütötte a kis ezüst harangot, mely keze ügyében függött. Egyuttal hangosan fölsikoltott:

- Segítség! segítség!... Gyilkos!...

Az érczes hang utolsó csengése még el sem halt, midőn az egyik ajtón Ágnes nőcselédei, a másodikon pedig négy csatlós rohant be. Hatalmas, szálas legények voltak ezek, a Tahy Ferencz szolgálattevő hajdúi.

- Gyilkos! gyilkos!... - sikoltzott Ágnes reszketve.

A négy ember Kopóra vetette magát, a ki fegyvertelen kézzel várta a támadást. Őrült szenvedélyében eszébe sem jutott, hogy megölhetik: de meg úgy sem sokat törődött a halállal. Egyenesen a rá rohanó legelső csatlós torkának ugrott és oly sulyos csapást mért rá az öklével, hogy a nagy ember hanyatt vágódott a földön. A mint elesett, Kopó fölkapta a kardját, szembe fordult a másodikkal, fölfogta a rá mért csapást és egész erejéből visszavágott. A kard épen oda sujtott, a hol a nyak a vállba forr és menten megölte a csatlóst, a ki nagy zuhanással rogyott össze. A harmadiknak pedig, a mint rá rohant, markolatig szívébe döfte a kardját, még mielőtt lesujthatott volna rá.

Az asszony nép sikoltzott, csak Ágnes nem szólt egy hangot sem, hanem mozdulatlanul állott és lélektelenül nézte az egyenetlen tusát. Lukács pap pedig, a kinek rémült, fakó arcza egy pillanatra megjelent a terrasz ablakában, kétségbeesve kiáltott be:

- Menekülj! Elég volt!

Most az utolsó csatlósra került a sor és Kopó irtózatossággal sujtott hozzá. Hatalmas volt a csapás, csak hogy a csatlós félre ugrott előle, a kard pedig, a márványpadlót érve, szétpattant és Kopó fegyvertelenül maradt. Vad diadalordítással suhogtatta meg kardját a csatlós és lezúdította Kopó fejére, a ki a törött kard markolatával fogta föl a rettenetes ütést. Ujra lesujtott rá s Kopó újra fölfogta: de mikor a csatlós harmadszor is fölemelte kardját s Kopó látta, hogy ezt így nem bírja tovább, nagy kiáltással mellbe ütötte az embert, úgy hogy megtántorodott. És ekkor, mielőtt ismét lesujthatott volna rá, derékon ragadta az ellenfelét. Teljes egy perczig dulakodott dühösen a hatalmas emberrel; azután fölemelte, mint valami bábót és levágta a földre, hogy a csontjai összetöredeztek. A következő pillanatban pedig lihegve rázta meg tagjait, kiugrott az ablakon, lerohant a lépcsőkön a kertbe, átvette magát a kétöles falkerítésen és vad futásban menekült a legközelebbi kapu felé.

Lukács pap ez alatt eljutott az új-város nyugati, úgynevezett halász-bástyájához, melyet, mivel nagyon magas és meredek sziklára támaszkodott s alatta az ingovány terült el, nem is igen őriztek. Ott fölkúszott a falra, leeresztette magát a ferdén szakadékos sziklára, egész hosszában hanyatt feküdt rajta s a lábaival előre, vakmerőn lesiklott a meredek szirtre. Aztán, kilábolva az ingoványból, kétszer átúszt a Szávát s késő éjjelen, nagy kerülő úton, halálra fáradva ért vissza a táborba.

Kopó pedig, mint a menekülő orosz, mikor a barlangjába vezető ösvényt keresi, lihegve rohant előre és rettenetes pillantásokkal tekintgetett maga körül. A nap épen kelőben volt s az utcák kezdtek benépesedni. Mögötte, a Tahy-kastélyban, roppant zűrzavar támadt s csakhamar a szolgák, csatlósok egész serege eredt utána. Egyik-másik járó-kelő föl akarta tartóztatni, de Kopó vagy keresztül gázolt rajtuk, vagy egyetlen ökölcsapással leütötte őket. Egyre gyorsabban futott, mert üldözőinek a zaja is folyton közeledett és növekedett. Így ért végre a stájer kapuhoz: épen ahhoz, a melyen két héttel azelőtt Tahy Ferencz kilopózott, hogy rajtuk üssön a szerencsétlen uszkókokon. Ott megállt. A lélekzete elfogyott, a melle zihált, ő maga pedig sápadt volt, mint a halál. Érezte, hogy mindennek vége. Üldözői már megjelentek az utca kanyarulatánál és ujjongva rohantak feléje.

Kopó oda ugrott a roppant erős kapuhoz, melynek karvastagságú vasreteszeit három-négy ember darúval szokta fölpattantani. De nem a darúhoz lépett: talán nem is látta, merre van; hanem, minden erejét megfeszítve, neki dült a kapunak és őrzöngve rázta, döngette. A meg-

vasalt kapu meg sem mozdult s az üldözők kegyetlen kárörömmel tomboltak tehetetlen dühe láttára. Most már óvatosan, zárt sorokban közeledtek feléje: élve akarták elfogni.

A törbe esett hajdú tágra nyílt, révedező szemekkel bámult a tömegre. Halántékainak vad lüktetése csaknem megfosztotta eszméjétől. Az a buta, öntudatlan mámor vett rajta erőt, mely az ittasok eszméletlenségét megelőzi. Most hirtelen meglátta a darú lánczát. Egyetlen ugrással mellette termett, mind a két kezével megragadta, lábait, mint két oszlopot, megfeszítette a falban és irtózatos erőfeszítéssel, hogy a dereka is ropogva görnyedt meg bele, fölrántotta a darú emelő rúdját... és a kapu félszárnya csikorogva fordult meg sarkaiban...

Az üldözők, mikor menekülni látták biztos prédájukat, az őrjöngő csalódás vak dühével rohantak utána. Az elsők, a gyorsabbak már-már elérték... már vad üvöltözéssel nyujtották ki utána a kezüket... mikor hirtelen, mintha a föld roppant volna össze sarkaiban, irtózatossá válnak csattanással dördült meg hátuk mögött a város. Valamennyien elbuktak, mert a föld megindult lábaik alatt; s a mint föltápáskodva visszanéztek, még látták, hogyan inognak a puszkaporos torony roppant bástyái: aztán a tető, a kövek, a gerendák fölülemelkedtek a sűrű füstgomolyagon és szerte röpültek a rémülten jajveszékelő város fölött.

Lent, a völgyben, már csak egy fekete pont mutatta, hogy Kopó merre vette az útját.

*

A parasztok egetverő örömrivalgással fogadták Kopót. A rettenetes robbanás zajára mindnyájan kirohantak sátraikból s az egész roppant tömeg ott zajlott, hullámozott a völgykatlan síkjában, találgatva, hogy mi történhetett a városban. Mikor aztán a lihegve érkező Kopótól megtudták, hogy a fellegrvár s vele az összes puszkapor-készlet fölrobbant, lelkesedésük határt nem ismert. Rögtön meg akarták rohanni a várost, mert most már nem kellett félniük az ágyúktól. Kopó csak alig tudta őket visszatartani.

Estére kelve Lukács pap is megérkezett. Azon sárosan, latyakosan bement Kopóhoz és magával vitte a zsupánt is. Sokáig tanácskoztak a teendőik felől. Egyelőre abban állapodtak meg, hogy követeket küldenek szerteszét, hogy a jobbágyokat mindenünnen csatlakozásra szólítsák föl s csak aztán fognak az ostromhoz.

Alig mentek szét a követek, a Száva és a Kulpa közt elterülő vidéken azonnal kitört a szabadság ujjongó mámora. Mindenfelé habozás nélkül leölték a várnagyokat, a földesurak tisztjeit, a királyi harminczad- és adószedőket s aztán fölásták a régi fegyvereket, melyeket az erdőkben, barlangokban, vagy a föld gyomrában rejtettek el. Az ekékből kardokat kovácsoltak, a gyermekek köveken és sziklákon fentek élesre a lándzsahegyeket, a nyársokat botokra kötözték, a sarlókat, kaszákat hosszú nyelekre erősítették. Mindenki részes akart lenni a pusztítás, az emberirtás gyönyörűségében.

Egyidejűleg nagy tömegekben érkeztek a parasztok táborába az élelmi szerek és a harczhoz szükséges fegyverek is. Ökörcsordákat, juhnyájakat és méneseiket hajtottak a völgybe; garmadával hozták a búzát, a lisztet, a gyümölcsöt; jó borok hordó számra jöttek nagy társzekerek: szóval semmiben sem volt hiány. Aztán, mint a kévébe kötött kalászkok, nagy szekerekkel érkeztek a nyílveszszők, kopják, lándzsák, kaszából vert kardok.

Végül megindult a néparadat. Minden felől csapatosan özönlöttek a táborba az olyan népelemek, a melyek vagy nem tudtak, vagy nem akartak becsületes munkájuk után élni. A mindenükből kifosztott hajléktalanok, a portájukról elüzött jobbágyok, a levelessé tett, törvényen kívül helyezett földönfutók, a kik eddig rabolva, dülva, fosztogatva kóboroltak az országban szanaszét, most ott találkoztak Zágráb alatt és a szerencsétlen város kincseire, a bent szorult urak vérére áhítoztak.

Egyszerre aztán megmozdult ez a roppant sokaság. Mint a tenger, melynek habjai annál jobban tornyosulnak, minél közelebb érnek a parthoz: úgy a jobbágyok is, zúgó, morajló hullámmal özönlöttek el a város közvetlen közelében fekvő magaslatokat. Most már nem félték az ágyuktól. Tudták, hogy ha maradt is némi puska a várban, az olyan kevés lehet, hogy legfőleg az első rohamot hiusíthatja meg: ez pedig csak pár ezer emberéletet jelenthetett.

Viszont, a városbeliek egy pillanatig sem kételkedtek azon, hogy rettenetes napok virradtak rájuk. Tudták, hogy puska nélkül nem tarthatják távol a parasztokat a falaktól s hogy minden rohamot csak fegyverrel verhetnek vissza: olyan gyilkos, kézi viaskodással, a melyben ember ember ellen harcol. És erre a gondolatra még a legbátrabbak is megborzadtak: ha a parasztok éjjel-nappal váltott, friss csapatokkal intézik a rohamot, - pedig ezt könnyen megtehették, annyian voltak, - hogyan fognak hosszabb ideig ellent állani? Egyetlen reményük Migazziban, a fölmentő sereg vezérében volt.

Kopó, hogy minden meglepetés ellen biztosítsa magát, Lukács papot csőcselék hadával fél napi járásra rendelte a háta mögé. Ez a sereg, óriási félkörben, apró csapatokra osztva, az egész környéket megszállva tartotta. A zsupánt, részint ugyanezen okból, de leginkább azért, hogy a sereg élelmezését biztosítsa, átküldte az Orsolya-szűzek szigetére, a honnan könnyű volt a termékeny és népes déli végeket megsarcolni. Ő maga, a jobbágyok derék hadával, közvetlen közelből fogta körül a várost és megesküdt, hogy mindaddig nem nyugszik, míg be nem veszi.

Csak hogy a városnak, a széles árkon kívül, a magas töltéssel együtt háromszoros védő fala volt. Kopó pedig, a ki az előtt még sohasem vett részt egyetlen ostromban sem, azt sem tudta, hogyan fogjon a vár vívásához. Ráadásul szakadatlanul gyötörte az emlékezés Ágnesre s mialatt a leány szépségéről, szerelméről ábrándozott, igen gyakran megfélemlített a seregről s néha napokig sem gondolt az ostromra. Gyilkos, folyton növekvő vágy emésztette, hogy viszontlássa Ágnest. Már arra is gondolt, hogy közvetítőnek, békekövetnek ajánlkozik, csak hogy bejuthasson a városba, mert azt remélte, hogy akkor majd mégis csak találkozik vele.

- Erőszakkal kellett volna elhurcolnom! - panaszkodott Lukács papnak. - Senki sem mert volna ellenszegülni, akkor!

Lukács pap azonban rá sem hallgatott. Kényelmesen heverészett sátrában és nagyokat ivott a földre állított csutorából.

- Most mit csináljak?... - folytatta Kopó. - Hogyan jussak be még egyszer Zágrábba?...

- Én nem tudom, - felelte Lukács pap.

Ez a közöny egészen magánkívül hozta Kopót.

- Ah, nyomorult! - kiáltotta, - hát nem tudod? Először elcsábítottál és most cserben hagysz? Te akarsz nekem parancsolni? Hitehagyott kutya!...

És fölemelte öklét, hogy leüsse a papot. Ez azonban még csak a szemét sem hunyorította és nyugodtan nézte a hadnagy dühöngését. Majd, mikor Kopó hevesen fölcsapta a sisakját, magára öltötte a pánczélinget és kezébe kapta nehéz, kétélű kardját, fölugrott és elébe állt:

- Hová indulsz?

- Vissza, Zágrábba! Ne álld az utamat! Kiirtom valamennyit! Úgy tiprom el őket, mint a férgeket...

Hanem azért a legelső roham irtózatos kudarczczal végződött és a védők véres fejjel üzték vissza a parasztokat. Mivel akkor még puska is volt, ágyuikkal egész utcákat lőtték a jobbágyok sűrű, tömött soraiban, úgy hogy ezek esze-veszett, vad futásban menekültek.

Schwarzenbach ki is rohant utánuk, a hátrálókra vetette magát és sok százat levágott közülök. Csakhogy Kopónak parasztja még mindig elég maradt s folyton friss népet küldhetett a vár ellen: a védők ellenben, ha majd a puskaaporuk végkép elfogy, nem pótolhatják ezt a veszteséget és egyedül csak a vár falainak az erősségében bizakodhattak.

Kopón időnként lelket ölő csüggedés vett erőt. Kétségbeesve fonta össze karjait a mellén és keserves sóhajtásokra fakadt. Levetette magát a pusztára földre, körmeit görcsösen belevájta a homokba és zokogott. Nyomorultnak, gyöngének, elhagyatottnak érezte magát. Ágnes soha sem lesz az övé: hogyan is lenne az, - hiszen még ezt a várost sem tudja bevenni...

Mikor aztán kétségbeesése oszladozott, kedélye rögtön az ellenkező végletbe esett. Ilyenkor dühösen hajszolva embereit, rohamra fuvatott és maga ment elül, a vakon engedelmeskedő parasztok élén. Két kézre markolva sulyos kardját, nem nézve hátra, nem törődve azzal, hogy jönnek-e utána, fölrohant arra a töltésre, melyet a vízi árokban hányatott, neki esett a vár falának, tépte, szaggatta a köveket és örült módjára, dühösen vagdalkozott kardjával minden irányban. A parasztjai vad lármával, féktelen rajongással tódultak utána. Az ostromlók recsegve, ropogva törtek össze a rendetlen csapatokban fölfelé torlódók alatt s egész tömegek hullottak alá az árokba, melynek vize véres habokban loccsant föl a magas falakra.

Aztán a tomboló csatazaj lassankint alább hagyott; a parasztok fáradtan, kimerülten vonultak vissza, hogy az első jeladásra ismét megújítsák a rohamot. Kopó pedig végig terült a földön, keze fejével törülgette arcáról az oda föccscent vércseppeket és megint komor kétségbeesésbe merült.

Egy napon végre a hírrel jöttek meg a Lukács pap portyázó kémei, hogy Migazzi erős haddal közeledik az ostromlott város fölmentésére. Kopó és Lukács pap azonnal áthivatták a zsupánt a szigetről és hadi tanácsot tartottak. Lukács pap azt ajánlotta, hogy egyesüljenek mind a hárman és roppant seregükkel nyomják agyon a horvát parasztot. Aztán forduljanak vissza és három oldalról egyszerre rohanják meg Zágrábot.

Ezt a tervet a zsupán ellenezte. Semmi esetre sem szabad abbahagyni Zágráb ostromát, mert a fegyverszünet alatt a város nemcsak elláthatja magát puskaaporral és eleséggel, hanem a falait is megint kijavíthatja, sőt számosabb őrséget is fogadhat.

Mivel ez volt Kopó véleménye is, abban állapodtak meg, hogy a zsupán visszamegy a szigetre és ott marad tartalékban. Lukács pap ez alatt tovább folytatja Zágráb körülzáró ostromát és elfoglalva tartja az egész völgyet. Maga Kopó pedig személyesen vezeti seregét Migazzi ellen, a kivel különben is régóta elintézésre váró számadásai vannak.

Mindjárt másnap reggel megszólaltak a dobok és trombiták. A zágrábiak, a kik újabb rohamtól féltek, sűrű sorokban álltak a falakon, mikor Kopó megkezdte az elvonulást parasztjaival. Szép rendben, négyes sorokban, katonásan lépést tartva indult meg a sereg és hosszan kanyargó kigyóként verte föl a port a széles országúton. A bástyákon tolongó nép meghökkenve bámult el ennyi ember láttára: körülbelül húszezeren lehettek. A csapatok lassan kanyarodtak le a Száva partjára s a folyó mentén haladtak tovább, a távolban kéklő Vukomeri dombvidék felé.

Aztán éjszaka, kelet és nyugat felől ismét úgy látszott, hogy megmozdul a föld és hullámzó habokat vetve közeledik. Most jöttek a Lukács pap csőcselék seregei, melyek Kopó hadát váltották föl az ostromzárban.

Ez a zagyva sereg egyetlen tömegbe verődött össze a stájer kapuval szemben, úgy hogy hátát a mocsaras vidéknek vetette, két oldalról pedig magas földsánczokkal biztosította magát. A csőcselék-horda éjjel-nappal tivornyázott, dorbézolt és tobzódott. Maguk a hadnagyok jártak rossz példával elől: *vígan laktak, trombitáltatták, sípoltatták magukat.* A harczra, fegyver-

forгатásra senki sem gondolt s magának Lukács papnak sem jutott eszébe soha, hogy rohamot intézzon a város ellen.

A táborban leirhatatlan volt a rondaság, mert csak a Lukács pap sátra körül való területet tartották tisztán, a többivel pedig nem törődtek. Épen ezért a rabló szemétnép között óriási volt a halandóság, s mivel még arra is lusták voltak, hogy az elhaltakat elföldeljék, a tábor körül töméntelen holttest hevert szanaszét. A marha és egyéb jószág is csak úgy hullott, mint a légy, s a lovasok és szekeresek rövid időn ló és ígásbarom nélkül maradtak.

Lukács pap a nap legnagyobb részét sátorában töltötte és koczkázott, ivott a fő-emberekkel, a meddig birta. Mikor holt részegre itta le magát, végig feküdt egy kopott szőnyegen és sokszor egész nap is aludt. Aztán, mikor fölébredt, ismét égető szomjuság gyötörte.

Schwarzenbach, mihelyt kémei értesítették erről, azonnal elhatározta, hogy rajta üt Lukács pap gyülevész hadán. Tudta, hogy a zsupán a szigeten van, s mivel a várból csak egyetlen kapun, az ingoványra nyíló déli kapun át osonhatott ki, vigyáznia kellett, hogy a zsupán észre ne vegye, mert különben könnyen két tűz közé szoríthatják. Leszámítva ezt a kis koczkázatot, biztosra vette a vállalkozás sikerét. Neki ugyan nem volt csak kétezeröt száz katonája, de ezek mindegyike fölért tízzel a Lukács pap söpredék népeiből.

Schwarzenbach nagy előkészületeket tett a kirohanásra. Mindenek előtt erőszakkal lefoglalta az összes lovakat, öszvéreket és fegyvereket. Aztán összehívta az urakat és felszólította őket, hogy a netalán birtokukban levő puskaport szolgáltatassák be neki, mert legközelebb szüksége lesz rá. Ő maga a robbanás után még megmaradt kevés kénből és salétromból készítettett puskaport s egyúttal húsz tábori ágyút is harczra készen fölszereltetett. Egyidejűleg szervezte a polgári őrséget, hogy távollétében, vagy eleste után ezek védhessék a várat. De nem mindenkit sorozott be. A gyöngéket meg az elhizottakat visszautasította, a többieket ellenben kora hajnaltól késő estig oktatta, gyakorolta, künn hálatta a szabad ég alatt, hogy valamennyien keservesen panaszkodtak.

Végre egy napon, alkonyatkor, riadót fúvatott a várban. Hangos zshivaj, fegyvercsörgés támadt s a zsoldosok meg a polgárőrség pár percz alatt hadi rendben sorakoztak a piacon. Schwarzenbach átadta a főparancsnokságot Tahy Ferencznek, reá bízta a vár védelmét, alája rendelte a polgári őrséget s aztán csendesén, kürtszó és dobpergés nélkül kivonult a déli kapun, az úttalan ingoványba. Félóra mulva minden néma volt a várban és csak időnkint hangzott föl a falakon járkáló örök jelző kiáltása.

A sereg, ellenkező irányban, ugyanazt az utat tette, a melyen Kopó meg Lukács pap a fellegvárba lopóztak. A mocsár egyre süppedékesebb, feneketlenebb lett, de Schwarzenbach azért csak haladt előre. Ő lovagolt a csapat élén, a nagy lipizzai spanyol ménen, a melyet sarkantyúzza hajtott folyton beljebb a sivatag ingoványba. Néhányan morogtak, hogy a kész veszedelembe mennek. Ezeket Schwarzenbach rögtön hátra küldte a zsoldosok közé és elvétette fegyvereiket. Később egyesek az öszvérekre másztak föl, mások pedig a lovak farkaiba kapaszkodtak. Az erősebbek czipelték a gyöngébbeket és leghátul, a vakon engedelmeskedő német zsoldosok lándzsa-nyéllel verték az elmaradozókat.

A sötétségben eltévesztették az utat, mire Schwarzenbach rögtön megállást parancsolt. Aztán egyedül lovagolt előre, lassan, óvatosan, vizsgálódva: s mikor újra megtalálta az utat, halkan hívta a sereget maga után. Így mentek tovább, lihegve, elcsigázva s a bizonytalanságnak lelükre nehezedő ólomsulya, - mivel senki sem tudta, hová mennek, - lassankint megbénította minden tagjukat. Legnehezebb volt az ágyúk tovaszállítása. Mindegyiket tíz-tíz ember vitte kereszttrudakon, de még így is veszélyben forogtak, hogy minduntalan elsüllyednek. Végre valamennyien megkönnyebbültek: szilárd talajt éreztek a lábuk alatt. Kelet felé kanyargó, halványan csillogó szalag kigyózott végig a síkon: a Száva egyik holt ága volt.

Noha fagyos éjszakai szél fújt, Schwarzenbach nem engedte meg, hogy tüzeket gyújtsanak. A katonák ruhástól, fegyverestől feküdtek le s aludtak éjfél után két óráig. Ekkor felköltötték őket; de a kapitány nem fúvatott ébresztőt, hanem csak úgy rázatta fel katonáit. Halkan vonultak tovább a holt Száva felé. Schwarzenbach leszállt lováról s azon fegyveresen ő gázolt át először a vízen, hogy bátorságot öntsön seregébe. A víz alig ért neki övig. A sereg is hamarosan átlábolt, s a tulsó parton azonnal csatarendben sorakozott.

Ez a zseniálisan kigondolt és vakmerően végrehajtott hadi-csel roppant előnyöket biztosított Schwarzenbachnak, de egyszersmind nagyon veszélyessé is válhatott rá nézve. Az ingoványon és a Száva holt ágán át megkerülte a Lukács pap seregét úgy, hogy most hátban támadhatta meg az ellenséget, tehát arról az oldalról, a honnan a támadást nem is álmodták. De viszont, saját magát is elvágta a vártól, s ha esetleg vereséget szenved és vissza kell vonulnia: vagy beszorítják az ingoványba, a hol elpusztul, vagy pedig egyenesen a zsupán torkába szalad, tehát üllő és kalapács közé jut.

Schwarzenbach, rövid pihenés után, még jóval napkelte előtt megindult. A tüzéségen kívül, mely összesen húsz tábori ágyút hozott öt ütegre osztva, még kétezeröttszáz katonája volt: ötszáz huszár, nyolczszáz hajdú, meg ezerkétszáz nehéz német és spanyol zsoldos. Seregét három csapatra osztotta. Legelől ment a tüzéség, melynek két szárnyát, jobbról és balról, a lovasság fődözte; utánuk következtek a hajdúk és leghátul a sereg magva, a vasas zsoldosok.

A nap épen fölkelte, mikor Lukács pap serege meglátta a háta mögött fölszálló porfelleget, mely egyre jobban nőtt, gomolygott és közeledni látszott. Találgatták, hogy mi lehet. Némelyek azt mondták, hogy megvadult ökrök s már lóra is akartak kapni, hogy behajtsák a táborba. Mások azt vélték, hogy új segélycsapatok, menekülő zsellérek lesznek, a kik szintén fölzendültek uraik ellen. Végre sokan vállat vonva ásitottak s azt mondták, hogy nekik mindegy, akármi is az a porfelleg.

A nap ezalatt magasabbra szállt és a hajnali szürke derengést fényes, átlátszó világosság váltotta föl. A gomolygó felhő egyre közeledett s gondolkozóba ejtette a sereget, mely nyugtalan aggodalommal gyülekezett a tábor szélén és, nyakát előre nyújtva, szemeit a távolba meresztette. Végre a porfelleg itt-ott meghasadt és látni lehetett, hogy méhében sötéten mozgó, hullámzó tömegek kavarnak. Már hallani lehetett valami egyhangú, tompa dübörgést is, egyszerre pedig hirtelen fölcillantak a lovas huszárok fegyverei. Egyetlen ordítás tört elő a lázadók torkaiból:

- A zágrábiak!

S a nélkül, hogy kürtjelre vagy parancsszóra várnának, valamennyien fegyvereikért rohantak, hogy reá vessék magukat Schwarzenbachra.

Lukács pap összerezzent ennek a névnek a hallatára.

- Schwarzenbach?!... Schwarzenbach?! - ismételte elcsukló hangon.

És Kopó nem volt itt! De nem volt itt még a zsupán sem! Mit tegyen? Menekülnie nem lehet: előtte a város, mögötte a kapitány. Már testében érezte az ellenség kardját, már látta, a mint levágott fejét lándzsára szúrva hordozzák körül...

E közben egyre hívták, keresték: huszonötezer ember várta a parancsait. Most irtózatos dühre gerjedt önmaga ellen. Megint a győzelem reményébe kapaszkodott, a mi egyértelmű volt számára a boszúval, a boldogsággal, a legnagyobb gyönyörűséggel. Erősnek, bátornak, legyőzhetetlennek érezte magát, s hogy elrejtse arcza sápadtságát, sisakot tett föl és gyorsan felhajtott egy nagy kupa vörös bort.

A csőcseléket pokoli káröröm fogta el, mikor meglátta a maroknyi ellenséget, melynél számra tízszer is erősebb volt. Tomboltak a diadal reményében és türelmetlenül várták az összecsapás pillanatát. Schwarzenbachot sehol sem látták: talán Zágrábban maradt? De mit törődtek ezzel! A gyűlölet, a boszú, mely újra lángra lobbant sziveikben, most hogy szemközt álltak az ellenséggel, annyira elvakította őket, hogy csak a mézárásra gondoltak. És mielőtt még Lukács pap kiadta volna a parancsot, már saját jószántukból is hadsorba állottak. Egyetlen egyenes vonalban sorakoztak, mely jobbról is, balról is, messzire túlszárnyalta a Schwarzenbach maroknyi hadát. Így akarták az ellenséget minden oldalról teljesen körülférni.

Midőn a két sereg ötszáz lépésnyire ért egymáshoz, Schwarzenbach husz ágyúja egyszerre eldördült. Aztán a már készen tartott lovakat befogták, az ütegek megfordultak és gyorsan, vágatva menekültek. Ugyanezt cselekedték a tüzérség két szárnyán fölállított huszárok, meg a mögöttük jövő hajdúk is: mindnyájan kétfelé válva nyitottak utat a vágató ütegek előtt s aztán megfordulva, maguk is gyorsan hátráltak a megfelelő oldalon.

A lázadók elámultak, de aztán rögtön féktelen düh és megvetés szállta meg valamennyit. Rettenetes ordítás rázta meg a levegőt:

- Fut a német! Utána!

Lukács pap, a ki egy szelid kanczán lovagolt, rekedten, őrvöngve kiabált:

- Csak előre! Rajta! Csak előre!

A parasztok a menekülők után eredtek. Az ágyúk egyetlen sortüze alig ölt meg ötven embert, a többiek pedig nyilazva, kopjákat, köveket hajigálva, dühös kiabálás közt vetették magukat a futókra. De ezeket a fölvert porfelleg egészen elnyelte s úgy eltűntek, mint árnyék a félhomályban.

A háttérben azonban gyors lépések ütemes dobbanása és zajos fegyvercsörgés hallatszott, a mit túlharsogott a szilajon riadó kürtök hangos szava. Ezek voltak a zsoldosok, Schwarzenbach seregének a magva, a kik most zárt sorokban, rohamlépésben törtek előre. Schwarzenbach ugyanis megparancsolta, hogy az első sortűz után az ágyúkkal azonnal forduljanak meg és vigyék az ütegeket egészen a hadsor mögé. A két lovascsapat, meg a derékhadban szintén ketté váló hajdúk pedig jobbról és balról csatlakoztak a zsoldosokhoz.

Igy aztán, mire a lázadók összecsaptak Schwarzenbach seregével, már ez is egyetlen egyenes vonalba fejlődött, még pedig úgy, hogy a centrumban az ezerkétszáz nehéz zsoldos volt, jobbról és balról pedig a huszárok és hajdúk fele-fele sorakozott egymás mellé.

A négy sorosan fölállított és nehéz páncélba öltözött zsoldosok, hátukat egymásnak vetve, keresztbe fektették lándzsáikat és valósággal áttörhetetlen élő falat alkottak, mely egyetlen oldalról sem volt megközelíthető. A hajdúk muskéta helyett nyilakkal voltak ellátva és közvetlenül a zsoldos falanx oldalaihoz támaszkodtak. Legszélről a huszárok álltak és hosszú lándzsáikat lovaik nyakára fektetve, türelmetlenül várták a rohamot.

Ezzel a gyönyörűen fejlesztett egyenes hadsorral szemben a lázadók nem tudták megtartani kezdetleges arczonalukat. Hosszú, egyenlőtlen hadsoruk össze-vissza görbült, kanyarodott. Itt-ott nyílások, hézagok támadtak soraikban és valamennyien lihegték, elfáradva a sebes rohanásban. Most megmozdultak a zsoldosok és valamennyi egyszerre dőft előre lándzsájával. E roppant, állandó nyomás előtt a parasztok kis mélységű arczvonala nem állhatott meg s Lukács pap hadainak a centruma csakhamar meghátrált. Most a falanx rohamlépésben törte át a hátrálók hadsorát: s a ketté szakított sereg, mint a kigyó, ha derékban kettévágják, kínosan vonaglott a falanx két oldalán.

Ekkor Schwarzenbach segédcsapatai jobbról és balról egyszerre vetették rá magukat a lázadókra. A huszárok, meg a hajdúk a centrum felé szorították a parasztok jobb és bal szárnyát, hogy ismét a falanx rettenetes lándzsái elé kerüljenek. Lukács pap, látva serege züllését, most azt parancsolta, hogy minden oldalról egyszerre támadják meg a zsoldosokat. Azt remélte, hogy az általános, koncentrált roham ereje alatt a falanx ellapul és áttöretik. De a zsoldosok lassan kibontakoztak. A háttal egymásnak fordult sorok közepe lassan-lassan kidomborodott és olyan lett, mint a sündisznó; aztán kettős, párhuzamos sorokba fejlődve, szilárd négyszöget formáltak, melyen, mint a szírtén a hullámok ereje, a parasztok rohama megtörött.

Az elkeseredett parasztok szilaj halálmegvetéssel rohanták meg a zsoldosokat. Kardjaikkal akarták ketté vágni a lándzsák nyeleit, de a kaszából vert szablyák kicsorbultak, elgörbültek, s mialatt térdeiken, vagy a földön ismét egyenesre hajlították, a huszárok levágták, vagy a hajdúk leszúrták őket.

A sebesültek elbukva is védelmezték magukat, a hogy birták, s a kinek már nem volt fegyvere, pusztá kézzel ugrott neki az ellenség torkának. Kegyelmet senki sem kért, de senki sem is adott. Hetven-nyolczvan renegát janicsár fogait csikorgatva markolta két kézre hatalmas kardját és kétszer egymás után elűzte Schwarzenbach hajdúit a zsoldosok mellől. A Karsztokból ide menekült bosnyák pásztorok, kik pusztá kézzel szokták hegyeikben a medvét megfojtani, reá vetették magukat a huszárokra, megkapták a lovak sörényét, annál fogva lerántották a horkoló paripa fejét s aztán buzogányaikkal betörték a huszárok bordáit, mellkasát, hogy a csontok ropogva recsegték. A zsoldosok ingadoztak, hátráltak: a falanx megbomlott. A diadal a parasztok felé kezdett hajlani.

Ebben a pillanatban jobbról, egyenlő magasságban a szilajon tomboló parasztokkal, bömbölve szólalt meg a húsz ágyú. Schwarzenbach csak arra várt, míg a csőcselék sűrű tömegbe torlódik valahol, hogy megkezdje a kartácsolást. A parasztok, mihelyt az első pillanat megdöbbenése elmúlt, egyetlen emberként rohantak az ágyúk felé, melyeknek gyilkos kartácstüze véres utcákat vágott tömött soraikban. De a huszárok, a kik két oldalt védték az ütegeket, földet rázó rohanással vetették magukat a parasztokra, s míg az ágyúkat töltötték, kegyetlenül vágták, szúrták, tipratták őket. Mihelyt aztán a tűzjelzés fölhasant, két oldalt félre vágattak, keresztül gázolva a viasszorított parasztokon. Ezek pedig, dühükben elfehéredve, ádáz elkeseredéssel rohantak az ágyúk felé... ötven... harmincz.... húsz lépésre... s akkor az ütegek ismét elbődültek, tüzet, halált okádva a felbőszült tömegre.

Az első sorok széttépve, izekre löve rogytak össze; az utánuk jövők elbuktak társaik holttestében. Ekkor a huszárok ismét közibük ugrattak és vadul mészárolták a földön vonagló, vergődő tömeget. A parasztok igyekeztek a lovak szemeit kiszúrni, vagy átvágni a térdeiket. Mások a lovak hasa alá férkőztek, markolatig belédöfték kardjukat s ott pusztultak el alattuk, összetiporva. A bátrabbak megragadták a lovak zabláit, fölugrottak a nyakukra és szúrták, vágták, gyilkolták a huszárokat.

A csata újból kezdődött. Az aránylag még pihent hajdúk egyetlen hosszú arczonalba fejlődve, kivont karddal közeledtek a parasztok felé, a kik megdöbbenve látták, hogy a másik oldalon meg az ismét zárt sorokba szedett nehéz zsoldosok lándzsaerdeje meredez feléjük. Névtelen csüggedés, jegesztő zsibbadás lopózott szíveikbe: a halált, a pusztulást látták maguk előtt. Kegyetlen janicsárok elhánták fegyvereiket, félvad hajdúk térdre hullva kértek kegyelmet: valamennyiüket őrző félelem fogta el. Sokan látták, hogy Lukács pap sarkantyúzza és kopjanyéllal veri lovát, mely vadul fölnyerítve száguldott vele tova.

Ez volt a vég kezdete. A csatát már megharcolták, most következett a mészárlás. A huszárok, mivel úgy maguk, mint a lovaik már kimerültek, nem is kísértették meg a vad futásban menekülők üldözését, hanem egyenesen a víznek tartottak, hogy eloltsák szomszárjukat és itassanak. A zsoldosok és hajdúk ellenben lassan összább vonták a félkört a közbe szorult parasztok körül és

ádáz kegyetlenséggel vágták, aprították a bekerített tömeget. Hasztalan parancsolta Schwarzenbach, meg a többi tisztek is, hogy rabokat kell ejteni: a hajdúk, meg a zsoldosok fogcsikorgatva felelték, hogy mind egy lábíg kiirtják ezt a söpredéket.

A parasztok, mikor a halált közeledni látták, behunyták szemeiket és bambán tárták ki mellüket a meztelen kardok elé. Mások végső lehelletig védték magukat: ezeket, mint veszett ebeket, messziről szúrták le a zsoldosok. A hajdúk, mivel melegük volt, felgyürköztek és rövid nyelű kis pallosukkal aprították a parasztokat. Néha, mint az elfáradt aratók, megálltak egy percre, hogy lélekzethez jussanak, de a következő pillanatban már ismét folytatták az emberirtás rettenetes munkáját. Schwarzenbachnak csak nehezen sikerült valami kétszáz parasztot megmentenie a végpusztulástól; ezeket rabul akarta bevinni a városba.

Dél volt. A nap perzselő forróságában eltikkadva, halottak és sebesültek egymás mellett fetrengtek a földön. A völgykatlan, hol a rettenetes vérfürdő végbement, ismét csendes és nyugodt volt. Csak a Száva hömpölygő habjai vegyültek vérrel és csatáikról harsogtak dalt az elesetteknek. Távol, az erdős dombvidék fölött, sűrű, fekete vonalak kigyóztak az égen: ezek a kányák, a varjúk és a hollók voltak, melyek seregestül jöttek a dögre.

Alig félóra múlva érkezett meg a zsupán, kinek a Száván tömegestől leúszó hullák hírül adták, hogy valami történik Zágráb alatt. Lóhalálában jött, de már elkésett. Már messziről látta, hogy a parasztok tábora helyén nagy halmok, idomtalan tömegek hevernek. Valóságos hulladombok voltak ezek: a parasztok holttesteit. A zsupán lehajolt az első soroknál - mindnyája halott volt. Meghökkenve nézett körül és kiáltozó szóval hívta őket, - senki sem felelt.

Köröskörül minden szokatlanul néma és csendes volt. A táborban, a sátrak közt itt-ott félmeztelen parasztok horkoltak. Mások véres rongyokat téptek le magukról, vagy sebeiket kötözték be. A haldoklók erőlködve fordították feléje fejüket és rémesen nyögtek. Sokan sántítva, roskadozó léptekkel mentek vízért a Szávához, hogy lecsillapítsák halállal vívódó társaik kízó szomjúságát.

A zsupán Lukács papot kereste. Mikor rátalált, a tönkre vert ember görnyedezve ült a földön; térdeit átkulcsolta karjaival és kétségbe esve csüggesztette le fejét. Az uszkók sokáig megvetően nézte a nyomorultat, a ki a füle botját sem mozdította. Aztán odaállt elébe, dühösen megrázta a vállait és fogcsikorgatva hörögte:

- Hát megverték?

- Schwarzenbach! - lihegte Lukács pap és tehetetlen átokra emelte karjait.

- Nyomorult kutya! - ordított a zsupán és megrúgta a lábával.

Lukács pap vérben forgó szemekkel ugrott föl és ökölbe szorítva kezeit, rávicsorgott a zsupánra.

- Nem, nem vagyok gyáva! - hörögte elcsukló hangon. - De nappal nem tudok harcolni. A kardok villogása elvakít. Káprázik a szemem, nem látok. Nagyon sokáig voltam rab: a szemem már elszokott a fénytől... De éjjel... de éjjel!... Ah! emlékszel-e még a puskaporos toronyra?... Nem, nem vagyok én gyáva!... Meglátod... Újra kezdjük... újra... újra!...

A zsupán, kit a vereség egészen megtört, csak most kezdett a bossúra, a megtorlásra gondolni. Kirántotta kardját, szilajon megforgatta a feje fölött s dörgő hangon rivalt rá Lukács papra:

- Merre mentek? Utánuk! Rajta!

És kirohant a sátorból. De odakint rögtön jelentették neki, hogy Schwarzenbach, fölszedve annyi fegyvert, a mennyit csak elvihetett, hangos kürtszóval, diadalmas dalokat énekelve éppen most vonul be a városba...

A zsupán fölordított: még látta, a mint az utolsó csapatok a stájer kapun át szép rendben bevonulnak a városba és a vér elfutotta szemeit. Ugyanazon a kapun lopózott ki Tahy Ferencz is, mikor őt orvúl megtámadta és minden uszkókját levágta...

Valami ezer lépésre egy megsebesült hajdú, a Schwarzenbach seregéből, biczegve, sántítva igyekezett társai után, a kiktől messzire elmaradt. A zsupán elhajította kardját és szilaj rohanással utána eredt. Mikor utólérte, egyetlen ugrással leteperte a földre és markolatig torkába döfte a törét. Aztán, kirántva a fegyvert a sebből, állatias kegyetlenséggel szívta a ki-bugygyanó meleg vért, mialatt egész teste rángatózott a boszú gyönyörében. Majd rátérdelt a hullára, fölemelte marczonea fejét s megrázva hátra hulló, gazdag üstökét, szomorú, bánatos dalba kezdett, melyet a hegyek rémesen vertek vissza...

Meggyilkolt társait hívta, a kik nincsenek többé és kesergő dala végén fuldokló zokogásban tört ki.

VIII.

Migazzi, mikor az ivanicsi várból megindult Zágráb felé, úgy gondolkozott, hogy a parasztok vagy elébe jönnek, vagy pedig ott várják be Zágráb alatt, hogy lehetetlenné tegyék bejutását a városba. Arra, hogy a jobbágyokkal csatát álljon, nem is gondolhatott. Összesen ötezer embere volt: nyolczszáz huszár, ezerhét száz német és spanyol zsoldos, meg kétezeröt száz hajdú. Az volt a terve, hogy a lázadókat elcsalja Zágráb alól s aztán, a hátuk mögé kerülve, beveti seregét a várba. Ha ez sikerül, akkor, Schwarzenbach hadaival egyesülve, mindaddig sakkban tarthatja a fölkelőket, míg megérkezik a királyi fölmentő sereg, melyet a végbeli várak őrségeiből már toboroztak.

Ezért délnyugatnak fordulva, egyenesen a Szávának tartott s annak a partján vonult fölfelé Zágráb felé. Mikor azonban kémei hírül hozták, hogy Kopó a jobbágyok derékhadával ellene vonul, hirtelen irányt változtatott és a hegyes belső vidékre húzódott. Most már azt sem kisérik meg, hogy bejusson Zágrábba, mivel tudta, hogy a zsupán és Lukács pap hadai ismét körülfogták a várat: azt pedig nem kockáztathatta, hogy két tűz közé szorítsák.

Ettől a naptól fogva tehát folyton czéltalanul barangolt seregével és csalogatta Kopót maga után, hogy a királyi seregnek ideje legyen a készülődésre. Egyszer itt, máskor ott bukkant fel, de sehol sem maradt tovább egy-két napnál, sőt igen gyakran megtörtént, hogy több napon át tábor sem ütött, hanem csak a pusztta földön hálatta seregét s pár órai pihenés után rögtön ismét tovább vonult. Néha megesett, hogy alig félnapi járó választotta el Kopótól: de, mire a hadnagy oda ért, hogy megvívjon vele, már csak hült helyét lelte s azt sem tudta, hogy merre üldözze megint.

Kopó a fogait csikorgatta tehetetlen dühében és sokszor megesküdt, hogy addig a lováról sem száll le, míg a horvát parasztot föl nem akasztatja. Mindez azonban semmit sem használt. Migazzi, mintha jól megfontolt terv szerint járna el, azontúl is csak az orránál fogva vezette egykori hadnagyát. Pedig ezek a fárasztó és veszélyes csalogatások, erőltetett menetelések a zsoldosokat sokkal jobban kimerítették, mint a parasztokat. E mellett Migazzi hadereje egyre fogyott, mivel az útban elhullott, kidőlt katonákat újakkal nem pótolhatta; Kopó serege ellenben ezentúl is, mint azelőtt, állandóan szaporodott. Napról napra újabb meg újabb csapatok érkeztek, melyeket az üzött Kopó táborába, hogy Migazzi serege, a merre csak ment, tűzzel-vassal elpusztított, megsarczolt mindent, s ha nem talált semmit, dühében üszköt vetett a falvakba.

Migazzi átlátta, hogy ez a kóborlás nem tarthat így sokáig. Szüksége volt védett táborra, biztos pontra, a hol megvethesse a lábát, a honnan élmezhesse seregét és, orvtámadásoktól menten, bevárhassa, míg a végbeli várak őrségei is fölkészülnek, hogy vele egyesüljenek. Hogy pedig Zágrábhoz is közel legyen, ha már a városba nem juthat be, legalább az Orsolyaszűzek szigetét akarta elfoglalni, a melyről a zsupán hadai Lukács pap veresége után kivonultak.

Hirtelen délnek fordult tehát és átkelt a Száván, hogy arról az oldalról kerüljön a szigetre, a honnan nem is várták, mert onnan volt legnehezebben megközelíthető. Óvatosan haladt fölfelé a Száva jobb partján, de seregét nem sokára hosszú oszlopokba kellett fejlesztenie, hogy a szűk hegyi úton átjuthasson. Alkonyatkor ért a vízvásztó legmagasabb hágójára és csapatai épen a hegygerincz kráterforma tölcserén húzódtak keresztül, midőn fönt, a párkányhegyek gerinczén minden oldalról fegyveres parasztok jelentek meg. Egyidejűleg köröskörül rettenetes ordítás hangzott fel. A vadul ujjongó parasztok végre bekerítették prédájukat:

a törbe csalt oroszlán lent volt alattuk, a veremben, - csak rája kellett rohanni, hogy legyilkolják.

Migazzi rögtön köralakban állította fel seregét, arcczal a hegyek felé, hogy bármely oldalról támadná is meg, védelmezhesse magát. Legkívül álltak a huszárok és a hajdúk úgy, hogy minden két huszár közé három hajdút állított; középre pedig a nehéz fegyverzetű német és spanyol zsoldosokat helyezte el. De a támadás egyre késett. Maguk a parasztok is nagyon fáradtak, kimerültek voltak és mivel a győzelmet úgy sem szalaszthatták ki kezükből, inkább vártak reggelig: fényes nappal sokkal kényelmesebb és élvezetesebb a mészárlás.

Nagy tüzeket gyújtottak tehát, melyeken egész ökröket sütöttek s késő éjfélig ittak, dorbézoltak a másnapi győzelem örömére. Migazzi táborában ellenben sötét volt, s mivel a holdvilág sem sütött, a parasztok nem láthatták, hogy mi történik alattuk, a hegység tölcserében. Pedig jó lett volna, ha láthatják: mert Migazzi, mihelyt megbizonyosodott, hogy a parasztok másnapra halasztották a csatát, azonnal hozzáfogott a táborhely megerősítéséhez. Köröskörül három öl széles, két öl mély árkot ásatott a sereg körül s a földet fölhányatta az árok belső szélére úgy, hogy ez is két öl magas fallá tornyosult.

Mikor a parasztok reggel lenéztek a völgybe, nem akartak hinni szemeiknek, hogy Migazzi éppen olyan védett táborban van, mintha csak várba zárkózott volna. Kopó fogait csikorgatta dühében és ökleivel őrvölgve fenyegette a zsoldosokat. Megismerte Migazzit a sátrak közt. Mint rendesen, most is tetőtől talpig vasban volt és herkulesi alakja kimagaslott a katonák sorából, a kiknek nyugodtan parancsokat osztogatott.

A parasztokat rettenetes elkeseredés, vadállati düh fogta el. A préda, melyet oly hosszú idő óta, a boszú emésztő vágyával hajszoltak, ismét kisiklik kezeik közül: éppen akkor, mikor azt hitték, hogy már csak meg kell markolniuk. Erre a gondolatra, mintha a vérevő harag mindnyájuk eszét elvette volna, valamennyien vakon rohantak a sánczok felé. De a roppant tömegben lezúduló emberáradat egymást akadályozta a rohanásban a szűk téren, a sánczokról pedig a hajdúk muskétáinak sortüze véres pusztítást vitt véghez a zagyván gomolygó parasztok sűrű soraiban. Háromszor újítták meg a kétségbeesett rohamot, de a védők mindannyiszor véres fejjel üzték vissza őket.

Ez a váratlan vereség roppantul lesújtotta a parasztokat. Kegyetlen vakmerőségük a számító megfontolásnak adott helyet. Győzni szerettek, akartak volna, de minél kevesebb veszteséggel. Belátták, hogy rohammal nem boldogulhatnak a sánczok ellen, s ha bevennék is, csak irtózatos, véres áldozatok árán történhetnék. Sokkal egyszerűbbnek és könnyebbnek látszott a zsoldosok kiéheztetése: erre határozták el hát magukat.

Migazzi, mihelyt a parasztok fölvonultak a tölcseért szegélyző magaslatokra, azonnal tisztában volt a jövővel. Bár külsőleg a legnagyobb nyugalmat és egykedvűséget erőltette, titkon megborzadt a mindnyájukra váró éhhalál gondolatától. Mégis, hogy bátorságot öntsön seregébe, mindjárt kutakat kezdett ásatni, s mivel köröskörül hegyek voltak, csakugyan találtak is vizet. De a források hamar kiapadhattak; s még előbb, mint a víz, elfogynak az élelmi szerek: akkor pedig ütött mindnyájuk végórája. Mert legyőzetés, vagy megadás esetén kegyelemre senki sem számíthatott; sőt kétségtelen volt, hogy a parasztok valamennyiüket kegyetlen, válogatott kínzásokkal végeznék ki.

Napszállat után Migazzi sátorába hívta a főbb hadnagyokat. Elmondta nekik, hogy mindent latba vetve, egyelőre nem tehetnek mást, mint hogy körömszakadtig védelmezik magukat a parasztok ellen. Ha a lovakat és a teherhordó állatokat is számon veszik, még körülbelül négy hétig van eleségük. Ez alatt azonban gondoskodni kell arról, hogy kívülről segítséget kapjanak, vagy legalább ebből a kelepceből kivágják magukat. A királyi seregre ez idő szerint még nem számíthatnak, segílyt tehát csak is Zágráb nyujthat nekik. Ha Schwarzenbach ésők,

közös megállapodással, két oldalról támadják meg a parasztokat, akkor a kitörés sikerülhet és meg vannak mentve. Szükséges azonban, hogy önként vállalkozzék követ a Zágrábba menetre.

Don Inigo, Egri Gergely és Pogrányi Dávid egyszerre léptek elő:

- Mi elmegyünk, - mondták egyszerűen.

Erre aztán Migazzi megállapította a tervet. Három óra múlva, a mikor már minden csendes és sötét lesz, az összes hajdúk és huszárok kirohannak s az általános zavarban a három vitéz elmenekül Zágráb felé. Másnap este, annak jeléül, hogy már szerencsésen útban vannak, nagy tüzeket gyújtanak az Uszkók-hegyeken. Negyednapra Zágrábba érhetnek: és a mai naphoz két hétre, pontban éjfélkor, Schwarzenbach nyugatról hátban támadja meg a parasztokat. De ezt a támadást, két nappal megelőzőleg, szintén jeltüzekkel adják tudtára.

A kitüzött időben hirtelen vad ordítás zavarta meg a borús éjszaka néma csöndjét. Migazzi katonái sűrű, tömött sorokban nyomultak fölfelé a hegyoldalnak, míg a parasztok felülről, mint a mélységbe rohanó lavina, rettenetes erővel zúdultak le rájuk.

Gyilkos, kegyetlen mészárlás vette kezdetét s a tomboló dulakodásban ember ember ellen késhegyre menő harcot vívott. Négy-szer törték át a hajdúk a parasztok hadsorait s ezek négy-szer szorították ismét vissza a hajdúkat. Végre az ötödik rohamnál, melyet a három vállalkozó: Don Inigo, Egri Gergely és Pogrányi Dávid vezetett, a hajdúk egymásba kapaszkodva, mint eleven sövény, nyomultak előre, s a parasztok ezúttal nem bírták föltartóztatni őket. Mikor fölértek a legmagasabb párkányhegységre, a három hadnagy villámgyorsan elvágatott nyugat felé, a többiek pedig megfordulva alázúdultak a tölcsérbe, hogy társaikkal egyesüljenek.

Kopó két kézre markolta roppant kardját és úgy vagdalkozott vele, mint a pallér, mikor gerendát ácsol. Parasztjai élén utcát vágott magának a hajdúk között és régi bajtársai közül nem egy vérzett el gyilkos fegyverétől. Folyton Migazzit kereste, Migazzit hívta és féktelen boszúszomjában minden egyébről megfeledkezett. De a horvát paraszt keresztbe font karokkal állt a sánczon és nézte a harcot, kutatva szemeivel a három hadnagyot, hogy nem láthatná-e meg, a mint keresztül vágják magukat. És a mint észrevette, hogy az egyik csapat fölküzdötte magát a hegység gerinczére és három sötét alak, mint rohanó árnyék, válik ki tömegükből, azonnal takarodót fuvatott.

A parasztok erre a kürtjelre eszeveszett elkeseredéssel rohanták meg a sánczokat, hogy elvágják a künn rekedt hajdúk visszavonulásának útját. A hajdúk vérükkel váltottak meg minden talpalattnyi földet, mely a kaputól elválasztotta őket. A parasztok minden oldalról körülfogták őket, s mikor Migazzi megnyitotta a kapukat, legelül a közbe szorult parasztok tódultak be rajta. Nyomukban szorongtak a hajdúk, a kik most, a zsoldosokkal együtt, mind egy lábíg levágták a sánczokon belül rekedt parasztokat. Kora hajnalig tartott az öldöklés, meg a harc a sánczok védelmében. Ekkor a parasztok kifáradva, csüggedten, kétségbeesve visszavonultak a magaslatokra. Összesen talán kétezer pusztult el közülök, de Migazzinak is elesett hatszáz embere.

Másnap este óriási tüzek gyultak ki az Uszkók-hegyek gerinczén.

*

Zágrábban zajos, szinte féktelen ujjongással fogadták Schwarzenbach bevonulását. Azt beszéltek, hogy ötezer parasztot megöltek, a többit pedig úgy szétszórták, hogy még most is szalad a szélrózsa minden irányában. Az egész város tombolt örömeiben. Mindenki azt hitte, hogy a parasztlázadásnak már vége van és a megpróbáltatás sanyarú napjai elmúltak. A

székesegyházban nyilvános *Te Deum*-ot tartottak, melynek végeztével Draskovics György püspök ünnepi körmenetben hordozta körül az Ur testét a város felvirágzott, fellobogózott utcáin.

De a féktelen öröm csak rövid ideig tartott. Másnap reggel már ismét ott zajlott, hullámozott a rettenetes embertömeg a város falai alatt: a zsupán szláv népei voltak ezek, meg az a csöcselék, a mit Lukács pap megint összeszedett szétvert seregéből.

A megcsalódott város végtelenül felbőszült és elkeseredett, hogy rég sovárgott öröme csak ilyen rövid ideig tartott. Zajosan követelte annak a kétszáz fogolynak a kivégeztetését, a kiket Schwarzenbach rabul ejtett a csatában. Mindeddig senki sem gondolt a nyomorultakra: de most, hogy a közörmnek egyszerre erőszakosan vége lett, mindenki boszút akart állani azért, hogy nem örülhet tovább.

A kétszáz parasztot szörnyű kínzások közt végezték ki, és hogy elrettentsék a többieket, a kik a város alatt táboroztak, szemük láttára emésztették el szerencsétlen társaikat. Hogy pedig sokáig élvezhessék az állatias boszú gyönyöreit, nem egy napon gyilkolták le valamennyi foglyukat, hanem egy egész hétig minden napra tartogattak egy-egy csapatot. És mikor már valamennyit kivégezték, nagy részüket magas bitófára húzták föl, úgy hogy tíz-tizenöt is lógott egy-egy bitófán, mely ingott, recsegett borzalmas terhe alatt. Az ég pedig leküldte az áldást erre a szörnyű rémtetre. A hollók meg a varjúk a világnak mind a négy tája felől a város fölé özönlöttek. Hangos, fülsértő káromgással kavarogtak a levegőben, mint a sűrűen gomolygó, fekete felhő, mely folyton önmaga körül forog. Aztán keringve, csavarodó vonalban ereszkedtek alá és vijjogva, viaskodva lepték el a hullákat.

Az oszlásnak induló testek dögleletes bűzt árasztottak, de azért eltemetésükre senki sem gondolt. Nem sokára azonban, hol az egyik, hol a másik városrészben különös, megdöbbenő halálesetek fordultak elő. Eleinte csak egyesek betegedtek meg szórványosan, később a baj egész családokra átragadt. Irtózatos vonaglás, kínos szívgörcsök, rémes vergődés, ájulás és örvénylés előzte meg a halált, a mely rohamosan, legtöbbször pár óra alatt következett be. Aztán a halott teste megkékült, a hónaljok alatt csodálatos, undorító daganatok, kelések támadtak s a hulla teljes feloszlása, a bűzös rothadás oly gyorsan beállt, hogy néha az elföldelésre is alig volt idő.

A lakosság megdöbbenve, eliszonyodva látta a rettenetes bajt. Legnagyobb részük nem ismerte a ragályt. Csak kevesen voltak az élők közt, a kik visszaemlékeztek, hogy negyvenhárom évvel az előtt, mindjárt a mohácsi vész után, ugyanilyen csapás tette sivataggá az országot. Ezek pedig, mintha saját maguk áltatásával a gyászos valót is meghamisíthatták volna, még önmaguknak sem akarták bevallani, hogy a dögvész, a *fekete halál* tizedeli a várost.

De az urak azonnal tisztában voltak a dologgal. Mindjárt kezdetben, hogy a pestis sűrűbben lépett fel, mindenféle rendeletekkel akarták a rettenetes bajt elnyomni, vagy legalább elszigetelni. Szigorú parancsban adták ki, hogy minden gyanús betegséget, vagy halálesetet azonnal be kell jelenteni a hatóságnak. A hatóság aztán gondoskodott, hogy a halottakat rögtön oltott mészbe temessék, a betegeket pedig elszállíttatta a huszárvárosban ideiglenesen felállított kórházba. Egyúttal pedig az illetők összes holmiját is megégette, a hozzájuk tartozókat pedig, külön erre a célra rendelt helyen, vesztegzár alá vetette.

De a helyes és célszerű intézkedéseket éppen azok játszották ki, a kiknek javára hozattak. A félelem a kórházról, meg a vesztegzártól, találékonyakká tette az embereket. Nem jelentették be a megbetegedéseket, eltitkolták a haláleseteket, megvesztegették a sírásókat, a temető őreit, sőt sokan az orvosoktól pénzen hamis halottleveleket is vettek. Hogy pedig a fertőzött holmit az elégetéstől megmentsék, a rokonok hamarosan megosztottak az elhunyt ingóságain, a

melyeket eltüntettek, széthordoztak a városban mindenfelé, s ily módon egyre jobban elősegítették a veszedelmes ragály terjedését. Sokan - s ezek közt urak, sőt orvosok is voltak - leginkább azért, hogy a megrémült népbe bizalmat, bátorságot öntsenek, tagadták, hogy a baj dögvész volna; s mivel a még gyéren előforduló esetek sem látszottak megerősíteni a rettentő gyanút, a köznép bátorsága csakhamar ismét visszatért, de ezzel együtt kifejezésre jutott elégedetlensége is a súlyos rendeletek ellen, a melyeknek eltörlését zajosan követelte.

Szerencsétlen gondolat volt Draskovics György zágrábi püspöktől, hogy a dögvész elhárítására nyilvános körmenetet hirdetett s egyúttal teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, a kik részt vesznek benne. Kétszeresen szerencsétlen volt a gondolat: mert ha az isteni irgalomba vetett bizodalom nem vet gátat a baj terjedésének, akkor a nép vallásos érzülete megcsökken, hite pedig szükségképen meginog; másrészt ellenben a nagy tömeg összecsdülése és közvetlen érintkezése könnyen a dögvész elharapózásának forrása lehetett.

De a város összes lakossága kitörő ujjongással fogadta a körmenet kihirdetését. Ismét megnyilatkozott a fanatikus korszellem, mely a szeretet vallása nevében gyilkolt, pusztított és rabolt: de viszont hitében, Istenében kereste a támaszt, valahányszor saját ereje elégtelen volt keresztje hordozására.

Az utcákat, a merre a körmenet haladt, gazdagon földiszíttették és föllobogózták. Az urak szőnyegetek, drága szöveteket, skófiomos drapériákat aggattak ablakaikba, a szegények házait pedig a tehetősebb szomszédok, vagy maguk a városatyák ékesítették föl. Igen sok ablakból fájó szívvel nézegettek ki a vesztegzár alá vetett, bezárt lakók, s mivel ők maguk nem vehettek részt a körmenetben, legalább imádságaikat küldték le hozzá és fohászaikkal követték útjában. A többi utcák némák voltak és elhagyatottak, mintha a város ott már egészen kihalt volna. A házakban is csak itt-ott horkant föl egy-egy nehéz beteg, vagy haldokló, és lélekzetét is visszafojtva, dobogó szívvel, föléledő reménységgel hallgatózott a távolból hozzá verődő moraj foszlányaira.

A körmenet, miután keresztül-kasul járt a városon, dél felé tért vissza a székesegyházba. A templomban életveszélyes tolongás támadt, mert tízszer akkora tömeg akart bejutni, mint a mennyi beléje fért. Most következett az ereklyetartóba zárt Úr testének csókra nyújtása, a mit senki sem akart elmulasztani. A főoltár és a főhajó közt vont rácsos korlátot becsukták s kívül szorongva várta mindenki a szertartás kezdetét. Az ősz püspök fáradtan hanyatlott le székébe s intett a segédkező kanonoknak, hogy kezdje meg az ünnepélyes aktust. Először az Orsolyaszűzek járultak a paphoz és valamennyien végig csókolták az üveg alá szorított ostyát. Aztán jöttek a barátok: mert a büszke főúr akkor még meghajolt az alázatos csuha előtt, s az urak csak a szerzetesek után következtek. Most a nép vad dulakodással törte magát az Úr teste felé. Lökdösték, tiporták egymást, ocsmány szitkok hangzottak az Isten házában és talán vér is folyt volna, ha az ősz püspök feddő szavakkal le nem csillapítja a rajongásában szinte őrjöngő tömeget.

Estére kelve a várost kivilágították és a tereken, az utcák egybetorkollásánál nagy örömtüzeket gyújtottak. A magaslatokon tanyázó zendülők, nem tudva mire vélni a nagy fényességet, irigykedve bámultak alá az örömben úszó városra, aggodalmasan töprenkedve, találgatva, hogy vajjon minek örülhetnek ily nagyon?

A széles vigalom, a könnyelmű bizakodás csakhamar úrrá lett az egész városban. Mintha a reggeli körmenettel egy csapásra megszüntették volna a bajt és örökre biztosították volna magukat a dögvész ellen, mindenki gondtalanul mulatozott. Az urakat a püspök vendégelte meg, a zsoldosok a város költségén tivornyáztak, a szegényebbeket a tehetősek tartották jól s a korcsmákban mindenfelé bőven folyt a bor és forogtak a koczkák... De nem hatot, hanem vakot vetettek a szerencsétlen városnak.

Mert ime, mindjárt másnap, a mikor mindnyájuk szívében rendületlenül élt a hit, hogy a körmenet örökre eltávoztatta a pestist, a halálesetek hirtelen mindenfelé megsokasodtak a városban és számuk oly váratlanul szökkent föl, hogy az okát, közvetlen forrását csakis a körmenettel kapcsolatos csődületben és érintkezésben találhatjuk. A levertség, a kétségbeesés általános lett. A dögvész mindeddig csak a szegényebb sorsúak közt pusztított, s ez volt egyik oka, a miért sokan nem is hitték, hogy a járvány valósággal a rettenetes pestis. Most azonban a betegség már átharapózott az urakra, a tehetős polgárookra, sőt a katonaságra is. A fekete halál válogatás nélkül tizedelte meg a városba szorultakat.

És, mint a közveszedelmek idején rendesen, mikor a társadalom rendjét védő korlátok mind megrendülnek, vagy összeomlanak, csakhamar itt is fölbukkantak a zavarosban halászók, kik az általános szerencsétlenséget a fosztogatásra használták fel. Az elvetemült gonosztevők, kiket a pestis megkimélt, abban a mértékben lettek vakmerőbbek, a mint a közbátorság aláhanyatlott, mert érezték, hogy a megtorló hatalom tehetetlensége következtében nincs mit félniük a büntetéstől.

E rettenetes állapotok közt a rémület lassanként általános lett és valóságos őrjöngéssé fajult. Az utcákon heverő hullák, meg a halomba hányt rothadó dögtetek miatt az egész város egyetlen, óriási temetőnek látszott. De még ennél is undorítóbb és iszonyatosabb volt az a kölcsönös gyanú, az a kegyetlen acsarkodás, melylyel mindenki embertársa ellen tört. Mindenki ellenséget, életére és vagyonára áhítozó ellenséget látott felebarátjában. És ez a rettegés annyira rögeszmévé lett, hogy már nemcsak a szomszédtól rettegtek, nemcsak a jó baráttól zárkóztak el, hanem a legszentebb családi és vérbeli köteléket is szétszakgatták. Oda férközött a gyanú a férj és feleség, az apa és fiú közé, ott lappangott a testvérek szívében; s a családi tüzhely, a megszokott asztal körül is egymásnak halálos ellenségei ültek!

A huszár-városban ideiglenesen berendezett kórház csakhamar szűknek bizonyult, noha a pestis irgalmatlanul tizedelte az oda szállított betegeket. Megtörtént, hogy a sok száz beteg néha napokig is orvos nélkül maradt, s ilyenkor sokan elpusztultak a kellő ápolás hiányában is, noha különben talán megmenthetők lettek volna. Így aztán épen az a hely, a mely előbb menedéke volt a szerencsétleneknek, utóbb legdúsabb aratással kínálkozott a fekete halál angyalának.

Schwarzenbach erős akarattal és törhetetlen erélylyel igyekezett a fegyelmet az őrségben fentartani. Mikor a pestis általános lett és az egész városban elharapózott, zsoldosai, de legkivált a hajdúk, féktelen erőszakosságokra és kicsapongásokra vetemedtek. Hasztalan igyekezett a zabolátlanságnak gátat vetni; intő szavaira vállat vontak, fenyegetéseit nevelték: hiszen ki parancsolhatott, ki tarthatott volna rendet ott, a hol a halál, ez a mindennél nagyobb úr, ütötte fel a tanyáját? De a német lovag, a ki sem békében, sem háborúban soha sem tűrte katonái rakoncátlankodásait, most sem engedett. Mikor a kihágások egyre szaporodtak, összehívatta az őrséget s kijelentette, hogy a legelsőt, a kit bepanaszolnak nála, föbe löveti, és azután is úgy tesz valamennyi garázdálkodóval.

Az őrség zúgolódva, morogva oszlott szét. Még ugyanazon a napon egy német zsoldost jelentettek föl a kapitánynak. A vakmerő rabló fényes nappal betört egy haldokló kereskedő lakásába, összeszedett minden értékes tárgyat és kardjával vágott magának utat a kaszárnáig. Schwarzenbach azonnal összehívatta az őrséget és a sor elé szólította a bevádolt zsoldost. Az óriás termetű, medvejárású katona léptei alatt megdobbant a föld, a mint kihívóan szembe állt kapitányával. Ez pedig sokáig, merően nézett a vakmerő ficzkó szemeibe és addig nézte, míg a zsoldos nem állhatta tovább és lesütötte tekintetét. Ekkor Schwarzenbach, katonái felé fordulva, így szólt:

- Fiaim! Azért kapjuk zsoldunkat, hogy, mint a pásztor a nyáját, megvédjük a város lakosságát minden veszedelemtől. Jaj a pásztornak, a ki a gondjaira bizott nyájra tör, és jaj a juhász-kutyának, melyről kiderül, hogy farkas és a juhokat marcangolja! Ilyen farkas lopózott a ti hivséges soraitokba. És, mivel ez a farkas nem való ti közétek: ime, én örökre megszabadítlak tőle benneteket...

Mikor ezt mondta, már el is dördült a pisztolya s a martalócz átlőtt koponyával vonaglott a földön. Halálos megdöbbenés fogta el az őrséget, de ez nem sokáig tartott. Mint mikor a pillanatra lecsendesült orkán újult erővel támad fel: úgy zúdult a kapitányra a féket vesztett szenvedélyek árjában kavargó zsoldosok tömege. Vad ordítással rohantak feléje: de ő meg sem mozdult és nyugodtan nézett szembe a tomboló viharral.

Ez a vakmerő hidegvér visszahökkenetette a legelsőket, a kik már oly közel férköztek hozzá, hogy meg is ragadhatták volna. Az egyik, gyilkos természetű spanyol lándzsás, már neki is szegezte fegyverét a lovag mellének. De mialatt a többiek, a végzetes döfést várva, egy pillanatra elnémultak, Schwarzenbach félretolta kezével a fegyvert és a mély csöndben nyugodtan mondta:

- *Mira que sin querer no me hieras...*

A spanyol kezében aláhanyatlott a gyilkos fegyver s ő maga megszegyenülve bujt el társai háta mögé. Ezek pedig, talán mert a kapitánynak csodálatos bátorsága megbénította őket, vagy mert a józanság fölül kerekedett indulatjukon, - morogva, szégyenkezve visszasompolgáltak helyükre. A kapitány pedig, mikor látta, hogy a hirtelen támadt zendülés ép oly hirtelen le is csillapodott, szólanul megfordult és tisztjeitől követve, szállására ment.

Az estét, mint rendesen, Schwarzenbach az napon is Tahy Ferencz uramnál töltötte. Itt minden este számos társaság verődött össze, hogy a vidámság és kölcsönös vigasztalás néhány órájában elfeledjék az egész nap rettenetes izgalmaikat. Minden este új meg új vendégek jöttek; de minden este hiányzott is valaki - néha több is - a régiek közül. Az azonban senkinek sem jutott eszébe, hogy a hiányzók felől kérdezősködjék. Hiszen a biztos felelet egész nap ott zúgott mindnyájuk füleiben, - a félre vert harangok rémes kongásában.

Schwarzenbach szokatlanul vidám volt azon az estén. A szigorú büntetésnek estig már a városban is hire futott s a jelenlevők közül többen hízogó dicséretekkal köszönték meg a kapitány erélyességét. Mások a szokottnál udvariasabbak és előzékenyebbek voltak hozzá, mert vakmerő hidegvére és bátorsága valamennyiüknek imponált. Mind ez nagyon jó kedvre hangolta a kapitányt, a ki egész este csaknem egyedül volt a fényes társaság központja. Maga Ágnes is a rendesnél ábrándosabb, gyöngédebb szemekkel nézett rá s a kapitánynak úgy tetszett, hogy a leány szelid mosolygásában föl-fölvillant a női hiúság diadalmas sugara, mintha mondaná neki, hogy büszke reá és a szerelmére.

A mulatozó urak vígan voltak és meglopták az éjszakát, mert csak éjfél után tértek nyugalomra. Schwarzenbach, mivel kissé többet ivott, lefekvés előtt még sétálni ment a bástyára. Lenézett a völgybe. Minden csöndes, pusztaság és néma volt. A parasztok, mihelyt a pestis kitöréséről biztos hírt kaptak, rögtön elvonultak a város alól. Egy részük a Száva szigetére ment és ott táborozott, másik részük pedig a város háta mögött fekvő magaslatokra vonult, vagy az erdőkben ütött tanyát.

A kapitány sokáig ábrándozva bámult a csillagos éjszakába s aztán megindult haza felé. Menés közben szokatlan bágyadság vett rajta erőt; a térdei mintha roskadoztak, a lélekzete mintha elszorult volna. Ezen fölül még heves belső forrást is érzett. De nem sok ügyet vetett rá s a kellemetlen közérzést a bornak, a hosszan tartott virrasztásnak tulaj-

donította. Azt gondolta, hogy ha jól kialuszsza magát, mindennek vége lesz. Sietett is haza és rögtön lefeküdt.

De a takarót oly nehéznek találta, mintha ólomból lett volna. Lerúgta magáról és összekuporodva próbált elaludni, mert a szemei majd leragadtak. Alig szenderült el egy kissé, nagy megrezzenéssel riadt föl ismét, mintha valaki jól megrázta volna a vállait. A forróság most már még jobban gyötörte és lihegve, fuldokolva vett lélekzetet. Megint az estéli mulatságra gondolt, a sok borra, - sőt még a reggeli izgalom is eszébe jutott s ezeknek szerette volna tulajdonítani rosszullétét. De ezek helyett lopva, titokban, észrevétlenül egy másik, dermesztő gondolat furakodott agyába, a mely, mint sötét, halálos aggodalom, éjjel-nappal ott lappangott minden ember öntudatában: - a pestis.

Hosszú ideig gyötrődött, hánykolódott ágyában, mielőtt elaludt. Akkor pedig rémes, ijesztő álmokképek gyötrték, mintha éveken és éveken át hánykódott volna a kínok tengerén. Azt álmodta, hogy a temetőben van, tolongó tömeg közepén, a honnan szabadulni igyekezett. A tömeg egyre szűkebb körbe szorult és a legközelebb állók már szinte hozzá is értek. Ekkor a lovag elszántan indult meg, hogy most már erőszakkal is utat tör magának, de bár merre fordult, mindenünnen visszataszígták. És, különös: minden lökés ugyanazon az egy helyen érte: a hónalja, meg a szive között. Dühében kardjához kapott s ekkor úgy tetszett neki, hogy a kardmarkolat csúszott föl hónaljáig és az nyomja olyan nagyon... mégis, mikor oda nyult, nem találta meg a kardját, de az a hely annál élesebben fájt és sajgott...

Azt hitte, hogy már nem szabadulhat, midőn nem messze tőle, hirtelen nagy zaj kerekedett. Csak nehezen vehette ki, hogy két ismeretlen lovag heves párharcot vív s a tömeg lassan utat nyit a bajvívók előtt, a kik viaskodva közeledtek feléje. És látta, jól látta, hogy az egyik harcos Kopó volt, a másik meg Migazzi: s azt is látta, hogy mihelyt őt észrevették, azonnal fölhagytak a harcczal és egy akarattal ellene támadtak. Ekkor ő is összeszedte minden erejét, hogy szembe szállhasson velük. Vadul fölordított - és a saját hangjára fölébredt. Leejtette karját, melyet csakugyan fölemelt, révedező szemekkel nézett maga körül és kóválygó, nehéz agya csak lassan, fogyatékosan ébredt öntudatra.

Végre, a kelő nap világosságában, fölismerte saját szobáját, s mivel ágyában feküdt, megnyugodott, hogy csak álmodta a rémes tusát. Hiszen minden eltűnt: nyoma sem volt a temetőnek, a tolongó tömegnek, a bajvívó lovagoknak, minden eltűnt, csak egy nem... az a gyötrő sajgás, a hónalja alatt. Ezzel együtt heves szívdobogást, meg-megujuló fuldoklást érzett, a fülei zúgtak, belső forróság égette s egész teste olyan bágyadt, törődött volt, mintha az előző napon jól megverték volna. Pár pillanatig habozott, hogy megnézz-e: mi az a gyötrő sajgás a hóna alatt?... Aztán elszántan oda tekintett: - csúnya, kékes-vörös daganat volt...

Schwarzenbach vissza hanyatlott az ágyra és, bár az érzékei még elevenek voltak, sem szólni, sem fölkelni nem tudott. A halál gondolata megbénította s egyszerre olyan gyöngé lett, hogy a kezét sem bírta fölemelni. Bátor lelke megborzadt egy pillanatra az undorító dögvész gondolatára: de csak egy pillanatra s ennek elmúltával a nyugalom ismét visszatért szívébe. És, mialatt a madarak vidáman köszöntötték odakint a fölkelő napot, megadással készült dicstelen halálára, mely nem a csatasíkon érte, hanem orvul, az ágyában lepte meg.

A világosság bántotta szemeit; behúnyta tehát és a mint behúnyta, vég nélkül való és folyvást változó álmok jöttek rá. S az álmokban egy kékszemű angyal ragyogó arcát látta és puha, fehér kezek gyöngéd érintését érezte, a melyek símogatva adtak enyhületet. Nem tudta fölismerni az ágya fölé hajló angyal arcát, de szépsége átszáguldozta lázas ereit és egygyé forrt vele...

Mikor fölébredt, még mindig ágyában feküdt, de olyan gyöngé volt, hogy mozdulni sem tudott s az élet már csak úgy vergődött benne, mint a haldokló galamb. Negyven óra hosszat feküdt olyan mély ájulásban, hogy olykor a lélekzete is elállt és Ágnes, a ki mellette virrasztott, keblére tett füllel is alig hallotta szíve dobbanását. De most magához tért és mialatt még egyre kábultan gondolt a kiállott sötét veszedelemre, hirtelen asszonyi ruhának a suhogását hallotta, mely feléje közeledett.

Ágnes jött és a beteg leányta szemeit, mert megérezte a kedves leány jövetelét. Szegény szívének minden dobbanása választ lüktetett a leány lépéseire és egész hatalmas szerelme lobogva gyúlt ki halottias álma sötétségében. Ágnes pedig fölébe hajolt. Édes lehellete körülfolylta a lovag arcát, a ki hallotta a kedves leány szívének aggódó verését is. Aztán Ágnes még közelebb hajolt hozzá, míg nem ajka gyöngéden érintette a beteg homlokát, szeméből pedig nehéz könnycsepp hullott a beteg arcára.

- Kázmér, - suttogetta: - elmégy tehát és nem is tudod, milyen fájdalmat hagysz nekem örökségben...

A lovag görcsösen rándult össze a túlradó boldogság gyönyörűségében és lihegve felelt, már a mennyire szólni tudott:

- Nem... élek... nem megyek el...

Ágnes fölsikoltott örömeiben és bánatos arcza egyszerre kiderült. A boldogság ragyogása úgy tört elő szemeiből a könnyek fátyolán át, mint mikor a napsugár átragyog a májusi záporon. Szólni nem tudott, csak hirtelen térdre vetette magát az ágy előtt, lehúzódott a beteg mellé s homlokára téve hűvös kezét, gyöngéden simogatta. Aztán halkan, szégyenkezve suttogetta:

- Most aludjál... aludjál...

És a lovag elaludt és nagyon sokáig aludt. Üdvösség, boldogság és élet volt az alvása, mert Ágnes ott virrasztott az ágya mellett, nyugodt álma pedig visszaadta az erejét, meg az egészségét.

*

Mikor a hajdúk keresztül törték a parasztok hadsorát, ezek nem vették észre a három hadnagy menekülését. A jó barátok lóhalálában vágattak egész éjjel és csak virradatkor pihentek meg egy kissé. Aztán, nagy kerülő utakon, eljutottak az Uszkók-hegyek tetejére, a hol estére kelve, a megállapodás szerint, nagy máglyákat gyújtottak. Majd maguk is fáradtan telepedtek le a tűz mellé, hogy fölmelegítsék elgémberedett tagjaikat s ezalatt halkan tanácskoztak. Még másfél napi járásra voltak Zágrábtól s mivel azt hitték, hogy a parasztok még mindig körülfogva tartják a várost, lehetetlennek gondolták, hogy észrevétlenül belopózhassanak, ha mind a hárman együtt maradnak.

Különben is, a rájuk bizott küldetés sokkal fontosabb volt, mint sem hogy kockáztathatták volna, hogy egyszerre meghiúsuljon. Pedig, ha együtt maradnak s a parasztok véletlenül rajtuk ütnek, egyszerre fölkoncolhatják mind a hármukat s akkor Migazzi üzenete sohasem jut be Zágrábba. Elhatározták tehát, hogy szétválnak és mindegyikük külön-külön, más úton igyekszik elérni a várost. Miután jól meghányták-vetették a követendő irányt, sorsot húztak arra is, hogy ki merre induljon és ki keljen legelőbb útra. A sors Inigónak kedvezett. Útját a mocsáron keresztül, a déli kapú felé szabták meg, a merre ugyan életveszélyes volt az út, de legalább ellenséggel nem igen találkozhatott.

Pontban éjfélkor Inigo csöndesen fölült lovára, elbúcsúzott bajtársaitól, sarkantyúba kapta paripáját és csakhamar eltűnt a sötét, csillagatlan éjszakában. A két hajdú névtelen szorongással nézett utána és sokáig hallgatta a vágató paripa folyton halkuló dobogását. Mind a

ketten érezték, hogy a daliás spanyol halálos veszedelmek elébe megy s az önzetlen barátság aggódása elfeledtette velük egy perczre a saját helyzetüket, a mely pedig csak épen olyan végzetes és veszedelmes volt.

Inigo egész éjjel lovagolt és csak reggel felé pihent egy órát. Látva, hogy a lova nagyon fáradt, nem ült föl rá délig, hanem gyalogszerrel ment tovább és kantáron vezette lovát, hogy az is pihenhessen. Dél felé legelni eresztette a derék állatot, maga pedig elővett egy darab kenyeret - a mit Migazzi, mint az utolsót, lopva dugott a tarsolyába, mikor útnak eresztette - jó ízűen megette s miután nagyot ivott rá a Szávából, fölugrott lovára, melyet gyors vágatásra ösztönzött.

Késő este volt, mikor egy elhagyatott, düledező halász-csárdához ért a folyó mentén. Fáradtan, törődötten szállt le, bevezette lovát az istállóba, saját maga ellátta és gazdag abrakot adatott neki. Aztán bement a konyhába, hogy magának is készíttessen valami harapni valót. Hamarosan szolgáltak is neki s miután éhségét lecsillapította, megkérdezte a csaplárost, nem adhatna-e neki szállást az éjszakára.

- Ágyam nincs, - felelte a gazda, - de majd friss zsuppot szóratunk ebbe a szobába...

De a spanyol, nem akarván megválni lovától, kijelentette, hogy ő is az istállóban alszik és mindjárt meg is almozott magának a lova mellett.

Még nem is szürkült keleten az ég, mikor a csárdából kilovagolt, és a néma pusztaságban mély nyugalom honolt mindenfelé. Gondolatokba mélyedve koczogott tovább, mialatt az ég keleten lassankint derengeni kezdett. A szürke világosság nagy megnyugvására volt Inigónak. Most ismét megsarkantyuzta lovát, mely gyors vágatással száguldott előre a begyöpösödött országúton. Köröskörül, a merre nézett, pusztaság volt minden. Vetéseknek, emberlakta vidéknek nyoma sem látszott s az országútra is csak a két oldalt szegélyező jegenyefákról lehetett ráismerni. Az idő maga is komor, szomorú volt. A nehéz, ködös levegőben sötét felhők uszáltak, melyek eltakarták az épen most kelő napot. Ilyen világításnál a dudvás, szerbtövisekkel, burjánokkal benőtt mező egyhangú sivatagnak látszott, melynek szürkességét semmi virág, semmi zöld folt nem élénkítette.

A távolban már föltűnedezték Zágráb tornyai s Inigo ekkor óvatosan leszállt lováról. Meglepte az a végtelen csönd és elhagyatottság, mely még itt is, a város közvetlen közelében uralkodott. Lovát oda kötötte egy jegenyéhez, maga pedig fölkészült rá, hogy kikémlelje a parasztok táborát s megtalálja útját a mocsár felé. Lassan, vigyázva mászott, alig-alig mozgatva meg a dús lombokat, melyek egészen elfödtek. De, minél magasabbra kúszott, annál jobban csodálkozott, hogy nem lát semmit a völgyben. Most már előtte állt az egész város. Jobbra ezüstös szalagban kigyózott a Száva; balra haragos zöld erdők koszorúja fődte a hegyeket. Alatta a hosszú, fonsíkká szélesedő völgy terült el, melynek dombos oldalában menetelesen épült Zágráb városa.

De a parasztokat sehol sem látta. - Hová lehettek? Talán abba hagyták az ostromot? Annál jobb! Talán Kopóhoz csatlakoztak és most valamennyien Migazzit szorongatják?... - Erre a gondolatra nagyot dobbant Inigo szíve. Gyorsan leszállt a fáról, eloldozta lovát és nyeregbe pattanva, hevesen a paripa szügyébe vágta sarkantyúját. A nemes állat vihogva, fájdalmasan nyerített föl a szokatlan biztatásra és roppant ugrással szökött előre. Aztán nyílegyenesen vágatott az országúton, toronyiránt a városnak tartva.

Még két óra sem telt el és a ló már pihegve, horkolva, tajtékot túrva kapált a stájer kapu előtt. Inigo leugrott róla és kardja markolatával döngette a kaput, hogy bocsássák be. Fölülről kikérdezték, honnan jön, mi járatban van s mikor elmondta, hogy Migazzitól hoz üzenetet, megnyitották előtte a csikorgó kaput és bebocsátották a városba.

Ott rögtön hajdút adtak melléje, hogy vezesse a kapitányhoz és Inigo azonnal megindult vele. Minél beljebb ment a városba, annál tisztábban és közelebbről hallotta azt a különös zajt, a mi már akkor megütötte füleit, mikor a kapunál a toronyőrrel beszélgetett. Szekérsörgés, éles csengetyűszó, ostopattogás, melybe fájdalmas jajveszékelés és durva átkozódás is vegyült. Nézte, hogy honnan jön ez a zaj, de nem látott semmit. Mikor vezetőjével a főtérré ért, meghökkenve állt meg. Két, függőlegesen a földbe ásott párhuzamos gerenda-pár volt ott, melyről kötelek, csigák függték alá. Ez volt a kinzó pad azok számára, a kiket gyanúsítottak, hogy a pestist terjesztik, vagy valamely rendeletet áthágtak.

- Miért van ez itt? - kérdezte Inigo a hajdútól.

- Hogy miért? - felelte amaz, vállat vonva; - hát madárijesztőnek! Nem kóstitolta azt még senki a városban: nem volt rá idő.

Még mielőtt Inigo eligazodhatott volna ezen a furcsa válaszon, a fönt leírt zaj már a főtérré torkolló egyik utcához ért. Elöl egy ember ment, a ki hangosan és folyton csöngetett. Ez jelentette a pestises hullákkal rakott kocsik közeledését, hogy minden járó-kelőnek ideje legyen menekülni s a házak ajtait is be lehessen zárni. Mögötte két erős ló megfeszülő inakkal húzott egy szekeret; aztán még egy másik és még egy harmadik szekér is következett. És a kocsikban durva embertelenséggel, égre kiáltó cinizmussal egymásra voltak hányva a mez-telen, undorító, már föloszlásnak indult hullák, a melyek a szekér minden döczczenésekor rázódtak, egymásra zökkentek úgy, hogy a fejek odaverődtek a kocsi oldalához, a karok, meg a lábak kibujtak az oldalrácsok közt és lefüggve, himbálózva belegabajodtak a löcsbe, a kerék küllőibe...

- Mi ez? - hörögte Inigo rekedten s megdörzsölvén a szemeit, hogy nem álmodik-e, gyorsan keresztet vetett.

Most a hajdú bámult el. - Hát van még ember a világon, a ki nem tudja, hogy Zágrábban már két hónap óta pusztít a pestis? És ezen bámul-e az idegen: ezen a rongyos három kocsin, mikor csak négy héttel ezelőtt is, még harmincz, negyven, sőt ötven fuvar sem volt elég? - A hajdú hitetlenül csóválta meg fejét és vállat vonva, közönyösen felelt:

- Hogy mi ez?... Ha azt kérdezné kigyelmed, hogy mi volt: hát azt felelném, hogy a fekete halál. Mert a mit most lát kigyelmed, hát az már igazán semmi: olyan, mint a vénasszonyok nyara.

- A pestis... a pestis... suttogta magában Inigo és szorongó szívvel gondolt Migazzira, a ki ettől a várostól remélt segédelmet.

Pár percz mulva Schwarzenbach elé jutott, a ki már egészen fölépült betegségéből. Azonnal bezárkóztak és sokáig tanácskoztak együtt. Másnap reggel megérkezett Egri Gergely, este felé pedig Pogrányi Dávid is. Akkor aztán újra összeültek mind a négyen és megint hosszas hadi-tanácsot tartottak.

IX.

Az élelmiszerek ijesztő módon fogytak Migazzi táborában. Kenyeret már több nap óta nem is ettek s naponként levágtak néhányat az elsoványodott, támolygó lovakból, melyek hiába kerestek egy-egy harapás fűvet a naptól égett, kopár homokban. De mivel a lovakat, a mennyire lehetett, kimélték, a sereg mindig éhes volt és az e miatt mogorva katonák örökösen czivódtak egymással. Mindnyájan átkozták a sorsot, mely ilyen gyalázatos tétlenségre kárhoztatta őket. A legtöbben jobb szerették volna, ha minden áron csatát állanak a parasztokkal, de Migazzi jól tudta, hogy ez lehetetlen. Minden reményét csak a zágrábiakba vetette és megérkeztükig mozdulni sem akart.

Végre, a kitűzött napon, kigyúladtak a jeltűzek az Uszkók-hegyeken. Schwarzenbach tehát táborba szállott s a megállapodás szerint harmadnap éjfélkor hátban támadja meg a parasztokat. Migazzi azonnal összehívta hadnagyait és megállapította velük a kirohanás tervét. Arról volt szó, hogy minden áron keresztül vágják magukat. De, hogy merre: ez attól függ, honnan, mely oldalról támad Schwarzenbach. Nekik az ellenkező irányban kell kitörniök, mert a parasztok bizonyára mind Schwarzenbachra rohannak s a tölcser többi párkányát őrizetlenül hagyják. Később, ha már a völgyből kijutottak, megkerülik a hegyet és oldalról rohanják meg Kopó seregét, mely így két tűz közé kerül.

Schwarzenbach öt nappal a támadásra kitűzött idő előtt indult el Zágrábból. Minden ép, fegyverfogható embert besorozott seregébe úgy, hogy mikor kivonúlt, a városban csak a nők, a gyermekek és az aggok maradtak. De rendes katonája alig volt ezeröttszáz, köztük nyolczszáz vasas zsoldos, háromszáz huszár és négyszáz hajdú; a többit elragadta a pestis. Megtizedelt csapatait tehát a polgárőrséggel egészítette ki s ezzel együtt körülbelül hatezer embere volt.

Késő éjjel, a legmélyebb csendben vezette ki ezt a sereget és erőltetett menetelésben, sietve vonult át a völgyön, hogy minél előbb kijusson a parasztok közül. Mivel úgy az Orsolyaszűzek szigetét, mint az erdőket messzire elkerülte, kilopózását nem is vették észre és a zsupán csak harmadnapra tudta meg kémeitől, hogy Schwarzenbach már Kopó háta mögött áll és támadásra készül. Ez a hír, természetesen, nagyon felbőszítette őt is, meg Lukács papot is. Ime, a madár kiröppent a kalitkából és pedig az orruk előtt; épen akkor, a mikor azt hitték, hogy szárnyait már tövig lenyirbálták. Rögtön riadót fűvattak s pár óra múlva az egész roppant zagyva horda megindult Schwarzenbach üldözésére.

Kopó parasztjainak sejtelmük sem volt a készülöben levő eseményekről és táborukban, mint rendesen, a támadás estéjén is vígan voltak. Lánczra akasztott bográcsok alatt lobogó tüzek égtek s a biborvörös fény meg-megvilágította a közvetlen környezetet, míg a háttér annál sötétebbnek és feketébbnek látszott. A tábor egész kis városhoz hasonlított. A zsellérek apróbb-nagyobb kunyhókban laktak, olyanokban, a minőket a csöszök raknak nádból, hogy legyen hová bujniok, ha a zápor a földeken éri utól őket. A hajdúk, meg a többi, táborozáshoz szokott renegát és szökevény zsoldos, rendes sátrakat vertek maguknak. Mindnyájan ettek-ittak, jó kedvűen tréfáltak, hangosan beszéltek, átkozódtak, daloltak.

Aztán a csoportok lassankint oszladozni kezdtek. Sokan, megelégtelve a mulatást, aludni mentek és a sátrakból nem sokára kihallatszott hangos hortyogásuk. Mások még ébren maradtak, rözsét és venyigét hordtak a tűzre, vagy hason fekve kényelmesen heverésztek a földön és hangos szavuk, durva röhögésük még sokáig fölverte az éjszaka néma csöndjét. Végre ezek is megelégtették a virrasztást. A zshivaj egészen megszűnt a táborban és csak időnkint rezgett át a levegőn az örök jeladása.

Köröskörül kihalt, puszta volt minden és a csillagtalan éjszaka sötéten borult a vidékre. A langyos, déli szél meg-meglibbentette néha szárnyait és lomhán tolta maga előtt az esővel terhes fellegeket. Időnkint vakító villámok cikáztak át a sötét égen, meghasogatva a felhők keblét. Aztán újra még sötétebb lett minden. A zivatar lassankint elvonult és a tikkadt, szomjas föld mohón itta be azt a pár kövér esőcseppet, melyet a felhők gyors rohanásukban hullattak el.

A hold ragyogva bújt elő a felhők szakadozott foszlányai közül és besütött Kopó sátorába. A parasztkirály nyugtalanul, hánykolódva aludt a földön. Teste időnkint görcsösen összerándult, nagy melle lihegve zihált, arcát pedig fájdalmas vonaglás torzította el. Szenvedélye, boszúvágya, elfojtott dühe még álmában is gyötörte...

A táborban hirtelen roppant zaj, kiabálás támadt. Rémes, magasra csapó világosság lobbant föl a sátor mögött. Kopó fölugrott és fölszakította a sátor falát: az egész tábor lángban állott. A zsellérek nádkunyhói égtek és az izzó zsarátnok pattogva, sisteregve röpködött szerte a levegőben. A vérvörös szemhatáron sötét árnyak tömege kavargott fejetlen zűrzavarban. Az égő kunyhókból kihallatszott a bent szorult áldozatok velőt rázó sikongatása. Az elszabadult lovak, a megvadult ökrök eszeveszetten gázoltak keresztül-kasul a táboron. A trombiták rémes harsogással riadoztak: negyvenezer ember kiabálta Kopó nevét.

A hadnagy, két kézre markolva rettenetes kardját, bösz átkokat szórva rohant ki. A föld szinte reszketett az össze-vissza gomolygó tömeg dobogásától. A fegyverek csengése, a lovak nyerítése, a kürtök harsogása, a parasztok üvöltése pokoli lármává fajult. Köröskörül: - mint a vadul viharzó orkán, az egész tábor féktelenül tombolt és hullámozott.

Mindnyájan azt hitték, hogy Migazzi támadt rájuk és gyújtotta föl táborukat: de lent, a völgy tölcsérében, minden csendes és nyugodt volt. Ellenben a hegyoldalon, a honnét nem vártak ellenséget, sötét tömegek kapaszkodtak fölfelé. A hold hirtelen egészen kibukkant a felhők mögül és bevilágította a vidéket. Ekkor egyszerre föltűntek Schwarzenbach csapatai, kivillant a zsoldosok lándzsa-erdeje, meglibbentek a zászlók a langyos szélben. Az egyes csapatok gyors kanyargásainál megmozdulni látszott az egész föld s a fölfelé vonuló sereg úgy özönlött előre, mint a partnak zúduló hullám taraja. Kopó jól ki tudta venni a tiszteket, látta Schwarzenbachot a roppant spanyol-ménen és a vér elborította szemeit. Parancsszavára a jobbagyok dühös ordítással hömpölyögtek alá a mélybe s az élükön ő maga rohant, két kézzel forgatva fegyverét feje fölött.

A förgeteges roham úgy szétszórta a szedett-vedett polgár-örséget, mint a forgószelet a homokbuczkákat. A vad futásban neki lódult parasztok a szó szoros értelmében letiporták, legázolták az első sorokat. A következő pillanatban a zsellérek hada, mint a magas gátjait áttört folyó, tenger módjára özönlötte körül Schwarzenbach csapatait. A magukkal és fegyverükkel tehetetlen városiak hamar ingadozni kezdtek és megbomlott soraikban vigan aratott a halál. A zsellérek fölszúrtak a lovak orrába, mire ezek nyerítve ágaskodtak föl és hanyatt vágódva, maguk alá temették lovasaikat is. A két kézzel hadakozó hajdúkat a vad roham elszakította a főseregtől. Ezek most, minden oldalról körülvéve, halálos elkeseredéssel védték magukat. A parasztokat elvakította a vér, mely minden oldalról arcukba fröcscent. Végre kedvükre kigyilkolhatták magukat: a boszú gyönyörűségétől mámorosan, megittasulva tomboltak a földön heverő hullák és haldoklók fölött.

A két sereg nemsokára egyetlen tömeggé gabajodott, mely rettenetes vonaglások közt nyüzsgött és hullámozott. Legdühösebb, legádázabb volt az öldöklés a középen, a hol Schwarzenbach bekerített serege kétségbeesve vergődött az eleven gyűrű kegyetlen szorításában. A küzdők már úgy összeszorultak, hogy fegyvereiket sem használhatták, hanem egymást átkarolva dulakodtak. Kardok helyett kezeikkel gyilkolták, fogaikkal marták egymást s a ki elbukott, azt a küzdők menten agyontaposták. A holtak, beékelve a tömegbe, nem eshettek le a földre,

hanem az élők vállain vitetve még perczekig is egyenesen álltak, mialatt fejük jobbra-balra himbálózott. Némelyiket épen akkor érte a halál, mikor fölordított: ennek a szája tátva maradt és megüvegesedett szemei bambán meredtek a sötét éjszakába.

Schwarzenbach annak a négyszögnek a közepén áll, melyet a nehéz zsoldosok alkottak körülötte. Nyugtalan, kémlelő tekintete a tölcser párkányán járt, kutatva, nem láthatná-e meg Migazzi hadait. Minden pillanatnyi késsedelem közelebb vitte őt és seregét a végpusztuláshoz, a melytől csak Migazzi segítsége menthette volna meg. Ha ő is megérkeznék, két tűz közé szoríthatnák a parasztokat s akkor könnyen diadalmaskodhatnának a nagyobb számú ellen-ségen is.

De Migazzinak nyoma sem volt sehol és Schwarzenbach elkeseredve látta, hogy a parasztok roppant tömege lassankint agyon nyomja őt és seregét. A négyszáz hajdúból már csak maroknyi csapat védte magát. Körülöttük, mint az asztagba hányt kalászkok, magos halmokban tornyosultak a hullák, de a maroknyi csapat is egyre gyérült és fogyott.

Most vad diadalordítás reszkettette meg a levegőt. Kopó, a ki bösz dühében keresztül-kasúl száguldozott a csataterén, úgy tört be egykori bajtársai soraiba, mint a vaddisznó, mikor a csalitba rohan. Legázolt, letarolt útjában mindent, parasztjai pedig örvengő rajongással csörtettek mindenütt a nyomában. A hajdúk egyszerre eltűntek a reájuk özönlő emberáradat alatt, és csak a parasztok nyüzsgő, hullámozó mozgása mutatta, hogy a küzdelem tovább folyik a földön. A következő perczben Egri Gergely és Pogrányi Dávid fejei odarepültek az eliszonyodó zsoldosok sorai közé...

Schwarzenbach kirántotta kardját és rohamra fúvatott. A nyolczszáz zsoldos, mivel be volt ékelve a segédc csapatok közé, mindeddig nem vett részt a harcban. Egyenletes, nehéz lépteik alatt megdobbant a föld és a lándzsák erdeje recsegve hasított utat a meghökkenő parasztok soraiban. Schwarzenbach most már lefelé igyekezett a hegyen, hogy legalább zsoldosaival keresztül vághassa magát. A lándzsa-erdő benyomult a sűrű sorokban tolongó parasztok tömegébe és mély, véres barázdákat szántott benne, mint az eke az ugaron. A rettenetes falanx, mint a minden oldalról védett sündisznó, a legnagyobb rendben hömpölygött lépcsőről-lépcsőre lefelé a hegyoldalban, elsöpörve, letiporva mindent, a mi útjába került.

A parasztok az első pillanat megdöbbenésében meghátráltak a zsoldosok előtt, a kik nem sokára leértek a hegy aljában elnyúló mezőre és futó-lépésben menekültek. A sok ezer paraszt torkából egyetlen egy üvöltés tört elő; az elkeseredett boszú üvöltése, hogy a biztosnak tartott préda kisiklik karmaik közül. A következő pillanatban lezudultak a menekülők után és megint tombolva vették körül őket. A harc, az öldöklés borzasztó kegyetlenséggel folyt tovább.

Schwarzenbach megállította zsoldosait és szilárdan, a végsőre elszánva, várta be a rohamot. A parasztok csodálatos halálmegvetéssel lódultak neki a lándzsáknak. A hatalmas, gyilkos erdő megrendült, a zsoldosok sorai megingottak, de egyetlen egy sem hátrált. A csata egy rövid pillanatra szünetelt. A rohanásban kifáradt parasztok melle zihált, szemeik vadul villogtak homlokukba lógó hosszú üstökük alatt, melyről az ellenség vérével vegyült veríték csurgott. Némelyek kínos hörgéssel forogtak maguk körül, mint a letaglózott barom, míg csak össze nem rogytak. Mások a kezeiket harapdálták emésztő dühükben s aztán vad ugrással rohantak a halálba.

Most Kopó leakasztotta sulyos buzogányát és megcsóválva a rettenetes fegyvert, irtózatosszerűen a zsoldosok közé hajította. A nehéz buzogány épen a fejét érte az egyiknek és szétlocscsantotta, mint a diót; aztán fáradt eséssel törte be a mögötte álló zsoldos mellkasát. A hadnagy rekedt üvöltéssel ugrott be az így támadt résen, a zsellérek pedig, egy emberként, valamennyien utána rohantak. A meglepetés, a rémület első pillanatában a zsoldosok kővé meredtek; a következő perczben pedig már nem volt idejük a védelemre. A hosszú lándzsa

akadályozta őket a mozgásban és a védekezésben; mielőtt pedig kardjukhoz kaphattak volna, a zsellérek egészen szétzüllesztették soraikat. Így elszigetelve, négyes-ötös csoportokra szagatva, minden ellenállás lehetetlen volt. A parasztok a szó szoros értelmében agyonnyomták, eltiporták őket.

Schwarzenbach látva a veszedelmet, vakmerő elszántsággal ugratott be a parasztok közé oda, a hol legsűrűbb tömegben tolongottak. Az izmos mén bősziűt nyerítéssel szökött előre, rúgva, harapva, marczangolva a parasztokat, a kik szivettépő sikongással, hörgéssel vergődtek patái alatt. De aztán, valamelyikük a hasa alá bujt és markolatig a ló lágyékába döfte kardját. A nemes állat fájdalmas vihogással ágaskodott föl, olyan egyenesen, mint a gyertyaszál, s a következő pillanatban lerogyott, magával rántva lovagját is. A parasztok rárohantak, egy pillanat alatt lefegyverezték és gúzsba kötötték.

A kapitány rabúl ejtése egyszerre eldöntötte a csata sorsát. Inigo, ki a zsoldosok jobb szárnyát vezette, kétségbe esett erőlködéssel igyekezett Schwarzenbachot kiszabadítani. Ötször fordult vissza a parasztokra, keresztül-kasúl járva az egész csatatért, de mindannyiszor ismét közre fogták, viaszorították és tizedelték csapatát. Lassankint csak az ő kétszáz zsoldosa állt még ellent. A többiek már vagy holtan és sebesülten heverték a földön, vagy pedig rabúl estek a parasztok hatalmába.

A csata elveszett s úgy látszott, hogy Schwarzenbach seregéből még hirmondó sem marad. Már Inigo zsoldosai is lankadni kezdtek, a parasztok erejét pedig megsokszorozta a boszú öröme és a diadal biztossága. Ekkor már Inigo is csak a menekülésre gondolt. A mint fölfelé szorították a hegyen, hirtelen vissza fordult üldözőire és gyors rohamlépésben völgynek vezette kisdéd csapatát. Valamennyi katonája érezte, hogy most a bőréről van szó és valamennyinek szivét az életösztön rettenetes vakmerősége keményítette meg. Vállat vállhoz, kart karhoz szorítva, görcsösen markolták hosszú lándzsáikat, melyek nyomról-nyomra tolták maguk előtt a parasztok háborgó tömegét. Egyikük-másikuk leroskadtt, elbukott; azt ott hagyták társai a földön és összéb szorúlva ismét kitöltötték a soraikban ütött rést. Nem volt semmi, a mi föltartóztathatta volna őket vad rohanásukban és pár percz múlva lihegve, fogcsikorgatva érték le a hegy lábánál elnyúló mezőségre. Rohanásukban, mint a hajó a hullámokat, ketté szelték a parasztok zajló, üvöltő tömegét, mely rögtön aztán tombolva, örvöngve csapott össze ismét mögöttük, a nélkül, hogy árthatna nekik.

A nap fölkelt. A parasztok, kimerülve a düh és boszúvágy paroxismusában, csüggedten bámultak egymásra. Kopó fönt volt a hegygerinczen és már mit sem törődött a menekülő zsoldos csapattal. Néhány embere óriási akasztófát állított föl a hegyen, a melyre épen most húzták föl az elfogott kapitányt. Az elkecsereedett jobbágyok féktelen kurjongatással rohantak föl a hegyre, megfedekezve Inigo csapatjáról, mely fölhasználta az alkalmat és futva, de a legnagyobb rendben menekült.

A zsoldosok viaszanztek a vérszomjas ordításra. A sok öl magas akasztófa recsegve-ropogva hajladozott nehéz terhe alatt, mely hosszú kötelén lógva himbálózott rajta. Még vértetét sem vették le a szerencsétlenről, csak a sisakját csatolták le, hogy gyönyörködhessenek arcza eltorzulásában, üvegesedő szemeknek rémes tekintetében. Schwarzenbach teste kétszer-háromszor görcsösen összerándult; lekötött kezeit föl akarta szabadítani, de az erős zsineg nem engedett. Aztán a teste egész hosszában megmeredt, feje előrebukott a mellére és hosszan kifityegő nyelve elkékült. Még egyet vonaglott, a szemei kidülledtek, földuzzadt arcza hamuszürke lett: - vége volt.

Mikor Inigo a hegyet megkerülte és a szomszédos keresztvölgybe érkezett, megrettenve hökkent vissza. Ugyanaz a véres, üvöltő tömeg tombolt a völgyben, a mely elől menekült. És még sem az volt: hanem a zsupán és Lukács pap gyülevész hada. A két rablóvezér elkésve ér-

kezett Kopó segítségére. Irányt tévesztve a sötét éjszakában, épen akkor értek ebbe a kereszt-völgybe, mikor Migazzi, a tölcsérből kiszabadulva, erre igyekezett menekülni Zágráb felé.

A kölcsönös meglepetés egyiknek sem hagyott időt arra, hogy seregét csatarendbe állítsa. Migazzi hajdúi vakon belerohantak a gyülevész had soraiba és rettenetes pusztítást vittek véghez benne. A parasztok körülvették a kis csapatot és mintha más ellenség nem is volna, egész tömegükkel rávetették magukat. Ekkor megmozdult a vasas zsoldosok három nehéz oszlopa és három irányból, a közepe felé tartva, vad erővel vágott bele a zagyva csőcselékbe. A parasztok, kitárva karjaikat, behúnyt szemekkel rohantak bele a lándzsákba és estükben magukkal rántották a testükbe furódó fegyvereket is. Még mielőtt a zsoldosok kiránthatták volna lándzsáikat a halottakból, a parasztok tömegestül rohantak rájuk. De a nagyrészt kaszákból kovácsolt kardok kicsorbultak, elgörbültek a zsoldosok vértetén. Ezek pedig, két kézre markolva a nehéz tölgyfa lándzsát, azzal verték, csépeltek a csőcseléket, hogy a betört koponyákból szerte föcscsent a véres velő.

Ebben a pillanatban rémes dübörgéssel rendült meg a föld. Migazzi huszárjai, egyetlen hosszú sorba fejlődve, szilaj rohammal vágottak neki a csőcseléknek. A parasztok rögtön hasra vetették magukat s mikor a huszárok már csak pár lépésre voltak tőlük, vad ordítással hirtelen talpra ugrottak. A meghorkant lovak tombolva ágaskodtak föl úgy, hogy a huszárok alig tarthatták magukat a nyeregben. A parasztok pedig gyorsan a lovak hasába szúrtak, s mikor az állat fölbukott, a szintén lerántott lovast kényelmesen lemészárolták.

A csata roppant elkeseredéssel folyt tovább. A vasas zsoldosok három oszlopa találkozott a csőcselék közepén s mint a Szent András keresztjének három küllője, rendületlenül állta a zsellérek meg-megújuló őrült rohamát. Jobbról a megint rendbe szedelődött huszárok vad elkeseredéssel vetették magukat a parasztokra, hogy kiköszörüljék a rajtuk esett csorbát, balról pedig a hajdúk aprították a nyüzsgő, vonagló tömeget.

Mint az atléta, mikor az akadálytól hátra húzódik, hogy neki rugaszkodva nagyobb ugorhasson: úgy szorult vissza a tömeg is a zsoldosok közeléből, hogy a következő pillanatban annál vadabb rohanással zúduljon neki az eleven vas-erdőnek. A lándzsák meghajoltak, ingadoztak a roppant nyomás előtt s a mint a hátul jövők, nagy meglódulásukban, egyre szorították az előttük állókat, lassankint egész halmok képződtek agyondöfött, megcsonkított, letiport parasztokból.

Lukács pap és a zsupán, a kik hátul álltak, izzó szenvedélylyel lelkesítették, uszították parasztjaikat. Egyik roham a másikat követte, gyorsan, szakadatlanul: s minden következő támadás ádázabb volt, mint a megelőző. Mikor a nap fölkelt, a parasztok vérszomjas dühe már tetőpontra hágott. Látva, hogy az ellenség milyen kevés, megtízszerezett vadsággal folytatták a harcot és csakhamar megbontották a zsoldosok rettenetes hadsorát. A huszárok csak óriási erőfeszítéssel tudtak maguknak utat vágni a zsoldosokig, de számuk már egy harmadrészre apadt. A hajdúk, kifáradva és megfogyva a küzdelemben, melyet tízszeres ellenséggel vívtak, szintén ellankadtak. Némelyek elhányták fegyvereiket és megfutottak, mások kegyelemért könyörögtek: ezeket, mint a védtelen juhok a farkasok, a parasztok vad kegyetlenséggel tépték darabokra.

Migazzi már-már takarodót akart fúvatni, hogy megmentse legalább még le nem mészárolt harcosait. De akkor különös dolog történt. A keresztvölgy torkolatánál, mindjárt ott, a hol a zsupán és Lukács pap, a biztos győzelem reményében osztogatták parancsaikat, tömött sorokban bukkant elő az Inigo menekülő lándzsás-csapata. A huszárok látták meg legelőbb s a mint észrevették, vad - Hajrá! - kiáltással ismét neki ugrattak a csőcseléknek. A zsoldosok, meg a hajdúk pedig, új reményre éledve, ujjongva kiabáltak: - Migazzi! Migazzi! - s azt gondolva, hogy Schwarzenbach egész serege megérkezett segítségükre, a már lankadó remény kétségbeesésével még egyszer áttörték a parasztok sorait.

A zsupán és Lukács pap meghökkenve, tanácstalanul néztek össze, a parasztok pedig, a hirtelen szívébe ütött rémülettől szinte megkövesülve álltak meg. És, még mielőtt magukhoz térhettek volna, Inigo zsoldosai mindent elsőprő viharral rohantak rájuk. A következő pillanatban a parasztok letiporva, egymásra vetve, vad zürzavarban kavargtak és a rettenetes tolongásban egymást gátolták a harcolásban. Az a csoport, a mely a zsupánt és Lukács papot környezte, hörögve, széttépve vonaglott a földön, a két vezért pedig, gúzsba kötve, a vas-négyszög közepére lökték a zsoldosok.

A parasztok ellenállása megtörött s bátorságukkal együtt vérszomjuk is lelohadt. Mint a pásztortól megfosztott nyáj elerőtlenedik és minden védelemre képtelen, úgy a parasztok is, elvesztvén vezéreiket, már csak a futásra, menekülésre gondoltak. Szerre a völgyben, a hegy-oldalban fölfelé, mindenütt csak menekülő parasztokat lehetett látni. Vad, rendetlen futás volt az, a melyben néhány száz ember ezreket mészárolhatott volna le. A rettegés elvette a parasztok esztét. Sokan, a szabadulás helyett, vakon rohantak a zsoldosok lándzsáiba, a hajdúk és huszárok kardjaiba. Másoknak a halál félelme minden tagjukat megbénította s ezek reszketve, velőt rázó sikoltással roskadtak össze s az utánuk rohanók fölbuktak bennük.

A menekülő csöcselék szerencsésére Migazzi serege maga is sokkal inkább kimerült, mintsem hogy az üldözésre gondolhatott volna. Aztán meg, mikor Inigo elmondta Schwarzenbach gyászos végét s Migazzi megtudta, hogy Kopó itt táborozik a szomszédságban, haladék nélkül megindult Zágráb felé. Megfogyott, elcsigázott hadával egyetlen egy rohamot sem birt volna visszaverni. Az egyedüli, a mit tehetett, az volt, hogy rögtön bemenekül Zágrábba, még előbb, mintsem a Kopó esetleg elvágthatná az útját. Azonnal összeszedte hát csapatait s azon véresen, fáradtan neki vágott a Szávának, magával hurczolva a zsupánt, meg Lukács papot és ötvenhatvan elfogott parasztot.

Ez alatt Kopó, ott hagyva leégett táborát és a fölakasztott Schwarzenbachot, szintén összefúvatta seregét és megindult torony iránt Zágráb felé. Tudta, hogy Migazzinak, bármerre menekült is, csak ez a város lehet a végcélja. Elébe akart tehát vágni, hogy elzárja előtte az utat és a zsupán meg Lukács pap hadaival egyesülve, összetiporja volt kapitányát. De, még jóformán útra sem kelt, midőn minden irányból tömegesen özönlöttek táborába azok a hirmondók, a kik a hegy másik oldalán végbement rettenetes vérfürdőből megmenekültek.

Kopó határtalan dühre fakadt. Átkozta a végzetet, hogy olyan gyáva, hitvány emberekhez kötötte szerencsét, mint a zsupán meg Lukács pap. Aztán rettenetes káromlások közt esküdött boszút, hogy Migazzi hadát mind egy lábíg kiirtja, hogy úgy elpusztítja Zágrábot, hogy kő kövön nem marad benne és sóval hintik be a pusztá helyét. A boszú emésztő tüztét még jobban élesztette a szíve legmélyén elfojtott szenvedély, a mely annál kegyetlenebbül gyötötte, minél inkább fogyott a reménye Ágnes szerelmében. Türelmetlenül tombolt, hogy a sereg lassan halad. Verte, hajtotta az elmaradókat és dörgő parancs-szavára még a sántitók is meggyorsították a lépteiket.

Két nap és két éjjel csaknem pihenés nélkül vitte előre seregét. Embereinek fele elmaradozott, haza szökdösött, elhullott az úton: de mit törődött ő ezzel! Végre, a harmadik nap hajnalán, épen mikor a sereg egy hegyre fölkanarodott, a szemhatáron szürke, nagy arányú tömegek tünedeztek föl. Lábai alatt a talaj lankásan lejtősödött s a távoli domboldalban, mely a völgyet bezárta, tornyokat, házakat, bástyákat látott: - az volt Zágráb! A szíve oly hevesen dobogott, hogy egy fához kellett támaszkodnia, mert az ájulás környékezte.

Minden, a mit csak átért, a mióta legelőször látta Ágnest, egyetlen szempillantásban végig cikázott emlékezetén. Soha nem érzett, szédüléshez hasonló, lankasztó mámor fogta el. Aztán, arra a gondolatra, hogy viszont látja Ágnest, gyönyörűségben úszott a szíve. Megfeledezett a harczról, a boszúról és úgy tetszett neki, hogy most haza érkezett, csöndes otthonába jött vissza, a hol Ágnes gyöngéd szeretettel várja. Reszketve tárta ki karjait és tágra nyitott

szemekkel bámúlt a magas verandára, a székesegyház mellett. Arczát beragyogta a boldogság mosolya, mialatt csókokat hintett a röpke szélbe és halkan suttozta: - Jőjj! jőjj!... - Kebléből édes sóhaj tört elő és bánatos arczát két nehéz könnycsepp szántotta végig.

Nem támadta meg a várost: de hiszen nem is azért jött ide. Neki csak az volt a célja, hogy elvágja Migazzi elől a menekvés útját és lehetetlenné tegye bejutását Zágrábba. Ezt most már el is érte, mert megelőzte Migazzit, a ki még fél napi járó földre táborozott. De az emlékezés Migazzira, a gondolat, hogy a horvát kapitány vőlegénye Ágnesnek, ismét lángra lobbantotta a boszút, a gyűlölséget szívében. Megesküdött, hogy megöli a horvát parasztot és ezt az esküvését meg is akarta tartani, mert minden csepp vére kívánta. A diadalban, boszúja sikerültében egy perczig sem kételkedett. És már előre átélvezte a kegyetlen örömet, ha majd Migazzit is épen úgy fölakasztatja, mint nem régen Schwarzenbachot.

Hirtelen, váratlanul akart lecsapni Migazzira s ezért átkelve a Száván, egyenesen üldözőbe vette. Azt hitte, hogy Migazzinak nincs több embere, mint azok a szétzüllött csapatok, melyeket serege romjaiból megmenthetett. De kémei csakhamar értesítették, hogy Migazzi útközben egyesült a végbeli várakból toborzott csapatokkal és ezekkel együtt serege most már tizezer főre szaporodott. E hír hallatára Kopó óvatosabb lett. Bár az ő hada számra háromszor is fölülmulta Migazziét, nem kockáztathatta a csatát. Neki csak rosszúl fegyverzett parasztjai voltak, a kik rajongó bátorságukkal sem értek annyit, mint a jól fegyelmezett, harczban edzett és fölszerelt rendes katonaság.

Migazzi és Kopó hetekig kölcsönösen csalogatták egymást, de egyiknek sem sikerült a másikat kelepczébe csalnia. Az elkeseredés, a kegyetlen boszúvágy mind a két seregben napról-napra nőtt. Apróbb csatározásokban már gyakran próbálkoztak s a hadszerencse hol az egyik, hol a másik félre mosolygott. De Kopó végre megúnta a céltalan bolyongást, a meddő guerilla-harczot és faképnél hagyva Migazzit, ismét visszatért Zágráb alá, azzal az eltökélt szándékkal, hogy most már minden áron megveszi a várost. Azonban még jóformán le sem telepedett a völgyben, mikor Migazzi is átkelt a Száván és hátát a folyónak vetve, Kopóval szemben föllállította seregét.

A két sereg több napig nézett farkasszemet. A táborozást annyira megutálták, az apró csetepatékban annyira kimerültek, hogy mindnyájan sóvárogtak a döntő csata után, a mely utolsó küzdelmük legyen, a melylyel egyszerre minden véget érjen. Kopó maga szeretne volna megvinni a kihívást Migazzinak, de parasztjai nem engedték. Helyette egyik hajdúja ment át Migazzi táborába. Azok, a kik elmenni látták, elbúcsúztak tőle, mint a halottól szokás, mert biztosra vették, hogy a halálba siet.

De a hajdú még az nap este visszatért. Migazzi elfogadta a csatát. Másnap reggel, kora hajnalban várja a parasztokat. Kopó megkérdezte a hajdút, hogy nem mondott-e még mást is? A hajdú pedig vonakodva mesélte el:

- A mint az üzenet után még ott álltam előtte, azt kérdezte, mire várok még. - «Arra, hogy fölakaszszatok!» - feleltem én. Ő pedig intett a kezével és azt mondta: - «*Nem! csak menj! Te is holnap halsz meg - a többivel.*»

Ez a nagylelkűség bámulatba ejtette a parasztokat. Némelyek meg is rémültek rajta és Kopó szinte sajnálta, hogy nem ölték meg a hajdút.

*

Kopónak, a sok viszontagság után, körülbelül még huszonöt-harminc ezer parasztja maradt, többé-kevésbé jól fölfegyverezve. Elkeseredett, a végsőre is elszánt tömeg, melynek vadságát és dühét megsokszorozta a kiállott szenvedések és sanyarúságok emlékezete. Az elnyomatás, a sokáig tűrt rabiga, őrzöngésig fokozta gyűlöletüket az urak ellen, a kiken, még

az életük árán is örömmel álltak volna boszút. És a gazdag, soktornyú Zágráb, mely előttük állt, csak még jobban szította szívükben a szenvedélyek lobogó lángját, mert eszükbe juttatta szegényes falvaikat, nyomorúlt kunyhóikat, melyek földúlva, fölégetve füstölögtek. Valamennyien megesküdték, hogy az utolsó csepp vérig védelmezik egymást és magukat.

Estére kelve az összes marhákat levágták és mindenki annyit evett, a mennyit csak birt. Ezzel akarták magukat erősíteni a holnapi küzdelemre. Aztán lefeküdtek és sokan buzgón imádkoztak. Migazzi ellenben szigorúan megparancsolta, hogy esti hat óra után senki se merjen enni, mert tudta, hogy tele gyomorral nem lehet fürgén mozogni. Neki, a segédcsapatokkal, összesen tizezer embere lehetett: mintegy ötezer vasas zsoldos, kétezer huszár és háromezer hajdú. Tízszor is fölkelt éjjel és maga megvizsgált mindent, hogy rendben van-e. Tudta, hogy a holnapi csata kimenetelétől függ minden. Ha megverik, akkor Zágráb sem tarthatja magát. Ha ellenben győz, akkor bevonúlhat a városba, a hol Ágnes már várja... Ágnes, a «szőke csuda»... és erre a gondolatra reményei magasan szárnyaltak: szinte érezte, hogy győznie kell.

Ágnes emlékezete Kopó lelkében is fölújult. De ő azonnal kitepte a szívéből a leány képét: most már minden gondolatát csak parasztjainak szentelte. Úgy szerette őket, mintha saját énjének, végtelen gyűlöletének részesei volnának, - s erre a gondolatra megerősödött benne a lélek, megacézolódtak a karjai. Tisztán, világosan látta maga előtt a holnapot; de, noha tudta, hogy minden kockán forog, nem aggódott, nem riadt vissza a mérkőzéstől. És ha egy-egy sóhaj néha mégis előtört kebléből, ez a zsupán, vagy még inkább, a Lukács pap emlékének szólt.

Seregét még szürkület előtt három, egymást fedező, egyformán hosszú csatasorba állította föl. Középen voltak a hajdúk, a zsoldosok és a renegátok: a sereg magva, melyhez két oldalról a marczona uszkók és albán hegyi lakók sorakoztak. Ezek mögött következtek a tulajdonképeni zsellérek: boszúért lihegő, rajongó, féktelen tömeg, mely vezére szavára a poklok is keresztül tört.

Migazzi egyetlen hadsorba vonta össze egész seregét. Középre a vasas zsoldosokat helyezte, a kik mellett, jobbra és balra, a két egyenlő részre osztott hajdúk sorakoztak. Legszeleiről a huszárok védték a sereg két szárnyát. Hátuk mögött, alig száz lépésnyire, a domb tetején, két roppant akasztófa emelkedett, melyeket Migazzi az éjszaka állíttatott föl. És a két magas bitón, hogy messzire ellátszott, ott himbálózott a zsupán meg Lukács pap, a kiket Migazzi azért akasztatott föl, hogy a rettenetes büntetés mindjárt a csata kezdetén megfélemlítse a parasztokat.

A nap fölkelt és a csatarendbe állított két sereg vadúl villogó, vérbe borúlt szemekkel mérte végig egymást. A parasztok észrevették a két akasztófát... egyetlen görcsös vonaglásban rándult össze az egész sereg s a tompa hörgés, mely egyszerre tört elő mindnyájuk torkából, olyan volt, mint az ugrásra készülő oroszlán félelmes bődülése. Most már tudták, hogy nincs számukra más menekvés, mint a győzelem, vagy a halál s valamennyien elkeseredve erősítették meg tegnap fogadott esküvésüket.

A két sereg megmozdult és egymásra hömpölygött. A parasztok lassan haladtak előre, hogy ki ne fogyjanak a lélekzetből, mialatt Migazzi seregének centruma ékalakúvá domborodott ki. Alig vonultak föl a zsellérek, Migazzi azonnal rájuk eresztette huszárait. A zsellérek legnagyobb részének csak hitvány fegyverük volt: inkább játékszer a csatában, mint sem védelmi eszköz. Némelyek a késüket kötözték bot végére, mások kaszákkal hadakoztak s ismét mások vasabrincsokból csináltak kardot. Legtöbbjüknek csak nagy fütyköseik voltak, sokan pedig pusztá kézzel ugrottak neki a huszárok torkának és mint az ebek, veszettül marták, harapták őket. De a szilaj lovasroham, őrzöngő elkeseredésük daczára is pozdorjává törte első soraikat. A huszárok kétszer szorították vissza a csőcseléket, mely letiporva, megtizedelve menekült a centrum háta mögé.

Ott folyt a legádázabb küzdelem. Kopó derékhada: a hajdúk, szökött zsoldosok és renegátok, nem hátráltak, nem ingadoztak. Soraik egyre fogytak, az élők egyre összébb szorultak, de az elszánt tömeg, mely egész hosszában kanyarogva hullámozott, mint a kigyó, mégis szilárd és áttörhetetlen volt, mint a kőfal. A hajdúk daczos halálmegvetésükben, levetették dolmányaikat s vállig fölgyürköztek, hogy kidagadó izmaik hatalmas játéka messzire ellátszott. E mögött a biztos bástya mögött a szétszórt zsellérek mindannyiszor ismét újra sorakoztak s a mint kissé lélekzethez jutottak, megint visszarohtak a harciba fegyvereik szilánkjával.

Migazzi most összes zsoldosait rohamra vezényelte. A nehéz vasasok ékalakú hadsora rettenetes roppanással vetette magát Kopó derékhadára és keresztül tört rajta. A kétfelé szakított sereg apróbb csapatokra tömörült, melyek dulakodva kavartak a zsoldosok közt. De ezek is egész halmokban heverték holtan, a huszárok közül alig pár száz volt még életben, Migazzi hajdúit pedig dorongokkal és fütykösökkel rakásra verték agyon a zsellérek. Igen sok paraszt harcolt a vasas zsoldosok vértetében, melyet az elesett hullákról öltöttek föl s aztán orvúl odaférközve Migazzi csapataihoz, kegyetlen gúnykaczaj közt mészárolták le a mit sem sejtőket. A zsoldosok meghökkentek, rémületükben, meglepetésükben kővé meredtek, erős soraik megbomlottak. A parasztok torkából körös-körül egetverő diadalordítás tört elő és Migazzi tanácstalanul nézte serege pusztulását. Úgy látszott, hogy Kopó lángesze és a zsellérek ádáz vadsága előtt földi hatalom nem állhat meg.

Ekkor hirtelen közeledő dobok és trombiták zaja hallatszott a távolból. A Zágrábban maradt aggok, bénák, sőt a suhanczok és asszonyok is nem tudták tovább türtöztetni halálos aggodalmaikat és Draskovics György püspök meg az egész káptalan vezetése alatt kivonultak a csataterre. A papság fényes egyházi ornátusban volt és a mezitlábas karmeliták hangosan énekelték a zsoldáros király könyörgő dalát, hogy a szavuk messzire elhallatszott:

- In te speravi, Domine: non confundar in aeternum...

A zsoldosokat vérszomjas düh fogta el. Mialatt a parasztok szájtátva álltak meg egy pillanatra, hirtelen újra sorakoztak és fogcsikorgatva rájuk vetették magukat. A zsellérek, a váratlanul jött rohamtól visszanyomva, rendetlen tömegben torlódtak föl a dombra. A dombot a zsoldosok meg a zágrábiak rögtön körülözlötték és fölfelé szorították a parasztokat. A városbeliek kövekkel, nyársakkal, kalapácsokkal meg más gyilkos eszközökkel szúrták, dobálták a csöcseléket. Hajdúk és renegátok, kik előtt bégek és kapitányok remegtek, nyomorúltan buktak el ott, asszonykéztől hajigált lim-lomoktól. A zsellérek elkeseredetten védték magukat, de már a győzelem reménye nélkül. Most már csak egy céljuk volt: hogy életüket minél drágábban adják el.

Kopó egyre följebb szorult parasztjaival a dombon. Kétszer zúdította le zselléreit az üldözőkre, de mind a kétszer véres fővel vetették vissza. A zsoldosokat a mészárlás őrző démona szállta meg. Vakon vágta, szúrták, aprították a zselléreket. A patakokban folyó vérben többen elcsúsztak s ezek sohasem keltek föl többé, mert az utánuk jövők letiporták őket. A holttestek legurultak a meredek lejtőn és valóságos sánczczá tornyosultak a zsellérek körül. Ők pedig minden pillanatban fogytak, ritkultak ugyan, de azért a megadásra, a menekülésre senki sem gondolt.

A zsoldosok vérben forgó szemekkel méregették a domb csúcsát, honnan a zsellérek őrző kárörömmel néztek le rájuk. Mindnyájuk lélekzete elállt a vad dulakodásban s egy pillanatig valamennyien lihegve, zihálva pihentek. Aztán újra kezdődött a késhegyre menő, vad viaskodás. A zsellérek lekiáltották, hogy megadják magukat és le is rakták a fegyvert. Mikor azonban a zsoldosok rendetlenül rájuk rohantak, hirtelen fölkapták fegyvereiket és szilaj vérengzéssel mészárolták, gyilkolták őket. Az életben maradtak pedig egyre magasabbra hágtak a körülöttük sokasodó hullákon, hogy jobban védhessék magukat.

Nemsokára már csak százan, aztán ötvenen, majd húszan, tizen, ötven s végre csak ketten voltak: egy atléta termetű albán, a ki roppant buzogányával hadakozott, meg Kopó, a kinek még megvolt a kardja. De már az albán is megsebesült és féltérdre rogyva forgatta gyilkos fegyverét. Kopó elvesztette sisakját és elrongyolt ruhái véres foszlányokban lógtak le félmeztelen testéről. Arcza sápadtabb volt, mint a körülötte heverő hulláké; torzomborz haja fölfelé meredt és ajkai két sarkában fehér tajték habzott.

Az albán rablót távolról szúrták le, mint a veszett ebet. Kopó dühösen vagdalkozott és kardja, mint a cikázó villám, félelmes suhogással tartotta távol a zsoldosok eleven vasgyűrűjét. Most kardja hirtelen nagy pengéssel tört ketté a markolatánál és a zsoldosok áradata összezsugorodott körülötte. Ekkor, átkra emelve fegyvertelen kezeit, behúnyt szemekkel, roppant ugrással vetette le magát a dombról az alatta meredező lándzsák erdejébe.

De a zsoldosok leeresztették lándzsáikat a földre és kitértek előle. Kopó újra meg újra a lándzsákba rohant, de a zsoldosok mindannyiszor félre ugrottak és elfordították fegyvereiket. Az üldözött vad most megállt egy pillanatra; zihálva, révedezve bámult maga körül, de őrző szemei csak vért láttak mindenfelé. A lába megbotlott egy kardban. Lehajolt, hogy fölvegye: de még meg sem fogta, már is letéperték a földre. A következő pillanatban a karjait hátra facsarták, a lábait pedig gúzsba szorították.

X.

Ágnes mozdulatlanul feküdt a kényelmes kereveten és csak keblének lihegő hullámlása mutatta, hogy él - és szenved. Az alkonyat homálya fátyolt borított halvány arczára, kinosan vonagló ajkaira. Mélyen beesett szemeiből időnkint föl villanó sugarak törtek elő, de aztán lezárultak nehéz szemhéjai, mintha végkép be akarnának csukódni a világ előtt. Néha fájdalmasan szakadt föl egy-egy hörgő sóhaj a szegény leány kebléből s ilyenkor egész testét összerántotta a görcsös vonaglás.

A szobában senki sem volt kivülről: de nem volt senki az egész palotában sem, mert valamennyien a falakra, az utcákra tódultak, hogy részt vegyenek a győztes Migazzi ünnepélyes bevonulásában. Csak Ágnes nem volt ott: csak a menyasszony nem sietett vőlegénye elé, - sőt, talán egész Zágrábban egyedül ő nem örült Migazzi jövetelének.

Attól a naptól kezdve, a mikor megtudta, hogy a zsellérek megölték Schwarzenbachot, rettegve gondolt vőlegényére. Nem bírta kivenni fejéből azt a borzasztó gyanút - a mit különben többen is osztottak - hogy Migazzi készakarva hagyta cserben a német lovagot, s fölládozta megmentője életét saját dicsvágyának, vagy - a mint Ágnes hitte - aljas féltékenységének. Mert Ágnes csakugyan azt hitte, hogy Migazzi megmenthette volna Schwarzenbachot és csak azért hagyta veszni, hogy ezen az úton kényelmesen és a gyanú árnyéka nélkül megszabadulhasson vetélytársától.

Ez a föltevés mindjárt akkor átvillant Ágnes agyán, mikor a rettenetes hírt először meghallotta: de a gondolat akkor háttérbe szorult fájdalomával, kétségbeesésével szemben. Úgy érezte, hogy egyszerre minden romba dőlt körülötte. Álmai, reményei oly hirtelen hagyták el, mint a virágok a fát, ha a szél megrázza az ágakat: s a mint a virágok örökre elvesznek a fára, úgy veszték el rá nézve is álmai és reményei, melyek boldogságba ringatták addig a lelkét. De megmaradt helyettük egész erejével kitörő szerelme és végtelen kétségbeesése.

Csak most, hogy elvesztette, látta és érezte át egész, szédítő nagyságában a boldogságot, a melyért epedt. Csak most, hogy a német lovag daliás alakja örökre eltűnt közeléből: csak most érezte, mily nagyon, mily igazán szerette őt. Eddig, a jóleső barátság mindennapos megszokásában öntudatlanul élvezte a boldogságot, a nélkül, hogy nagyságát, vagy értékét fölbecsülni érdemesnek tartotta volna; de most, hogy ez a boldogság, hogy annak éltető napja örökre a halál éjszakájába merült: most dermesztő hideg lopózott szívébe; és kétségbeesetten vergődő lelke halálkinjánál csak az a borzalom volt rettenetesebb, a melyet akkor érzett, ha Migazzira, a vőlegényére gondolt.

A nap már régen leszállt és Ágnes még mindig mozdulatlanul hevert a kereveten. Lassankint feljött a hold és kigyúltak az égen a csillagok. Lent, a városban zúgva, zsibongva tolongott a nép s az ablakokat meg-megrázta a hozsánnát kiabáló nép újjongó ordítása. A horvát kapitány már a *Te Deumot* is végig hallgatta és most, taraczkok és ágyúk durrogása, muskéták sortüze mellett vonult be az újvárosi palotába... abba, a melyben egykor Schwarzenbach lakott... a melyben egykor Ágnes kiragadta a német lovagot a halál torkából.

Ágnes fölkelt és a verandára nyíló szárnyas ajtó felé ment. Léptei ingadoztak. Az övvel átszorított bő ruha meg-meglíbbent testén, a mint elcsukló térdei hozzáverődtek. Kétszer is megállt és a falba, a bútorokba kapaszkodott. Lihegő lélekzete néha sipolva tört elő kebléből és a nyögés, vagy hörgés, mely ilyenkor kísérte, olyan volt, mint a halálra sebzett vad utolsó szava, midőn a végsőt vonagló állat szeme már megüvegesedik.

Most odaért az ajtóhoz. Remegő keze lesiklott a kilincsről és csak nehezen tudta kinyitni az ajtót. Aztán kitámaszkodott a verandára, szinte vonszolta fáradt testét a párkányig, a melyre le-roskadott és mialatt reszkető térdei nagy koppanással estek a kőre, arcát kezeibe temetve, heves, fuldokló zokogásra fakadt. Egy másik éjszaka: egy másik holdas éj: a szerelem, a boldogság szent-iván-éji álma jutott eszébe, a melyet ugyanezen a verandán ért meg... de az, a ki akkor szerette, vigasztalta... a daliás német lovag nem volt többé!

Oh! szép volt az az éjszaka! szép volt, mint a teremő álma: ragyogó csillagok ezrei rajzolták le a véges emberésznek és a szeliden égő hold vetett rá ezüstös világot; a virágok illatában fürdő esti szél a rózsák hazája küldte dél felől s kettőjük körül ott suhogtak a szerelem angyalának szárnycsapásai, melyektől gyorsabban kering a vér az erekben és menyországra válik ez a viseltes világ...

Oh, szép volt az az éjszaka! boldogsága sajgó fájdalommal kelt föl az emlékezet nyomán és még ijesztőbbé tette a sivár jelen, a kietlen jövő keserűségét. Ágnes megborzadva ugrott föl. Lenézett az alatt tomboló városra és a kín, mely eddig elfacsarta szívét, hirtelen daczos gyűlöletté változott. Már úgy tetszett neki, hogy nem szenved: összetört szerelme, mint a szárnya szegett madár, fájdalmasan vergődött elkínzott lelke legmélyén, - de a gyöngülő érzés nyomán végtelen erővel lobbant föl benne a megvetés, az utálat, a gyűlölet hatalmas szenvedélye.

Utálta, gyűlölte az alatta tomboló várost, mely csak örülni tudott és egyetlen egy könnyel sem adózott a hős emlékének, a ki hónapokon át megvédte a külső és belső ellenség ellen. Utálta, gyűlölte ezt a várost, a mely elfeledte az iszonyatos pestis borzalmait és nem törődve a rokonokkal, testvérekkel, szülőkkel, kiket száz számra kaszált le a fekete halál: most gondtalanul örül és isteníti azt, a ki nyomorúlt életét pár szorongással, nyomorúsággal teljes esztendőre megmentette. De legjobban utálta, gyűlölte azt, a kit a tömeg újjongva ünnepelt: mert az a Migazzi, a ki ma diadalmasan bevonult a fölmentett városba, nemcsak az imádott lovag dicsőségét bitorolta és homályosította el, - hanem az ő szívében is annak a helyét akarta elfoglalni.

És a mint ez az utálat és gyűlölet lassankint egész valóját betöltötte, megborzadva gondolt a jövőre, a mely, mint a levegőben megsuhintott pallos, sötéten vetette lelkére véstteljes árnyékát. Látta, a mint a fekete képű, marczone *horvát paraszt* döllyösen elébe lép: látta, a mint a durva harci zajban megkövesült mogorva arcz ránczai mosolyra torzulnak: látta, a mint a kapzsi, villogó szemek lángolva tapadnak rá, mintha a ruháján keresztül is csókolgatnák szüzies testét: érezte a szenvedélyes férfi forró lehelletét, a mint lihegve folyta körül az ajkát, a nyakát: hallotta a gyönyör remegésében megrekedt hangot, a mely parancsolva, durván követeli a testet a testnek... és mikor mind ezt látta, hallotta, érezte: éles sikoltással tántorodott vissza, mintha kigyóra lépett volna és lélektelenül roskadt a hideg márványra.

Ott találta meg a nagynénje, Tahy Borbála fejedelemasszony, mikor késő éjszakán hazatért a püspök lakomájáról. És hogy a magához tért gyermeket szórakoztassa, beszélt, sokat beszélt neki Migazziról: a fényes fogadtatásról, a roppant tiszteletéről, a nagy lakomáról - és az irigységről, melyet Ágnes szerencséje, hogy ily vitéz kapitány neje lesz, mindenki felköltött. Aztán beszélt még a csatáról, beszélt a daczos, vakmerő parasztkirályról, a kinek büszke, döllyös, megátalkodott lelkét nem birta alázkodásra győzni semmi: sem a csatavesztés, sem ezer meg ezer gyilkos czinkostársa eleste, sem az elfogatása, sem a rémes ítélet, a melyet holnap hajtanak rajta végre...

És, a mint beszélt a parasztkirályról, Ágnes fölvetette kék szemeit és a borzadás kíváncsiságával, lázas érdeklődésével hallgatta. Mint a madár, melyet a kigyó megbűvöl és ellenállhatatlanul magához húz, bár a szegény áldozat borzad és iszonyodik: úgy vonzódott Ágnes is ehhez a kegyetlen, de vitéz zsellérhez, a ki megölte mindenét, halálra sebezte szerető szívét.

Hallani akarta, hogyan pusztította el Schwarzenbach seregét: és mialatt hallgatta nagynénje beszédét, úgy tetszett neki, hogy látja a hatalmas hajdú szálas alakját, a mint keresztül-kasúl törtet a csatamezőn és szörnyű rendet vág az útjában állók közt: és látta, a mint a kaszás zsellérek, élükön ezzel a félistennel, reá zúdulnak a zsoldosokra és elborítják őket, mint a rohanó áradat... aztán már semmit sem látott, csak vért, sok vért, melynek hullámozó tetején ott úszott a rettegett hajdú és villogó, vágyakozó szemekkel nézett reá...

Villogó, vágyakozó szemekkel nézett reá: mint akkor éjjel a kolostorban, mikor először állt vele szemtől-szemben, mikor poharát a Tahy-család egészségére ürítette, mikor fölgerjedt szívében a végzetes szenvedély, mely romlást, pusztulást hozott reá: ... mint akkor éjjel a hálószobájában, mikor Kopó élete koczkáztatásával belopózott a várba, elment hozzá, hogy bevallja neki a szerelmét... és látta a vad, szenvedélyes férfiút, a mint négy embert egymaga eltipor, a mint szembe száll az egész város lakosságával, csak azért, hogy láthassa őt, és százakat, meg ezreket gyilkolt le, roppant területeket pusztított el tűzzel-vassal: csak azért, hogy közelébe juthasson, hogy a szerelmét megszerezhesse... és mikor mind ezt látta, érezte: Ágnes már nem gyűlölte a hajdút, noha az ölte meg Schwarzenbachot. És egész Zágrábban talán csak ő volt az egyedüli, a ki sajnálta a parasztkirályt: a mint bizonyára ő volt az egyedüli, a ki gyűlölte Migazzit...

*

Mióta Kopót elfogták, a zágrábiak folyton azon tanácskoztak, hogy a halálnak milyen nemével emészszék el. Először azt tervezték, hogy elevenen megnyúzzák, forró ólmot öntenek a beleibe, vagy pedig halálra éheztetik. Némelyek azt tanácsolták, hogy egész testét, a bőr alatt, olajba áztatott kanóczzokkal kell megspékelní s aztán meggyújtva, vad bivalyra ültetni: - már szinte látták is, hogy a megvadult bivaly böszült rohanása nagyobb lángra lobbantja a kanóczzokat és az áldozat, mint eleven fáklya végig rohan az egész városon.

Mások azt kívánták, hogy olyan halállal pusztítsák el Kopót, a melyben az egész városnak része lehet: kegyetlen kínzásokat eszeltek ki, hogy izenkint tépjék darabokra, hogy órákig elnyujsák halálkínja gyötrelmeit, hogy boszút állhassanak rajta, habár csak kis mértékben is, a kiállott szenvedésekért. Végre az urak azt határozták, hogy a hajdút Dózsa György módjára végzik ki; s ezt az ítéletet a zágrábiak is nagy örömjjongással fogadták.

A főtemplom előtti teret, hol a kínzásnak és kivégeztetésnek végbe kellett mennie, még a nagy napot megelőző éjszakán megszállották. A nép, hogy ideje korán jó, kényelmes helyhez jusson, föláldozta az éjszakáját és jó előre letelepedett a katonai kordon mögött. Sokan székeket, kényelmes ülőhelyeket hoztak magukkal és mivel a látványosság estig is eltarthatott, senki sem feledkezett meg az élelmi szerekről, míg a bort és egyéb italokat kóbor csaplárosok hordozták körül öblös korsókban.

A házak ablakai zsúfolásig tömve voltak köröskörül: de tömve voltak maguk a háztetők is, és a roppant tömeg morajló zsibongása ritmikusan zúgott a levegőben, mint mikor a csöndesen zajló tenger hullámverése a part szikláit paskolja. Jobbra, a Tahy-kastély tágas erkélyén számos asztalt és széket állítottak föl: a zágrábi urak onnan szándékoztak végig nézni a ritka élvezetet, a melynek hírét apáiktól gyakran hallották. Elül, egészen a párkány mellett, külön kis asztalka volt négy székkal: Tahy Ferencz uram, Tahy Borbála fejedelemasszony, Migazzi és - Ágnes számára, a kinek szintén részt kellett venni a borzalmas ünnepélyen: - hiszen ez leendő férjének a diadala volt!

A nap már fölkelte és sugarai fénynyel árasztották el a teret. A közepére nagy kényelmes karosszéket állítottak föl - vasból: az ülőjét és a támláját pedig apró, hegyes szögekkel verték ki. Aztán a bakók ágast ástak a földbe, mindjárt a szék előtt: alája pedig kemenczét ástak,

melyben hatalmasan lobogó tüzet gyújtottak. Odább, oldalt, megint nagy tüzet raktak és a fahordó szolgák görnyedeztek a roppant tölgyfa hasábok alatt, melyekkel a tüzet szítták.

A nép zsvajja lassankint alább hagyott: a növekvő izgalom mindnyájukat szótlanabbá tette és valamennyien lázas türelmetlenséggel várták a kinzás kezdetét. Hirtelen dobok pörgése és tárogatók harsogása törte meg a csendet: a rendet föntartó katonaság érkezett meg és tágas kört vonva a kinzóhely körül, hátrább szorította a tolongó tömeget.

A székesegyház órája hetet kongatott. Ebben a pillanatban föltárltak a Tahy-kastély verandájára nyíló szárnyas ajtók és az urak kiözönlöttek a tágas verandára. Elül Migazzi, a ki karján vezette Tahy Ágneszt: aztán az öreg kegyelmes úr és Borbála fejedelemasszony, majd Draskovics György, a püspök, aztán a zászlós urak, egyháznagyok... káprázatosan csillogó, pompás társaság, mely mind a szegény hajdú rettenetes kinzására csődült össze.

A lent tomboló nép örületes, féktelen újjongásban tört ki. Egyik a másik hátán tolongott, lökdösték, taszigálták egymást, mert mindegyik látni akarta a menyasszonyt... és, miután meglátta, mindegyik megdöbbenve nézett a szomszédjára. Ágnes halvány volt, mint a viasz; vértelen arcza olyan volt, mint a márvány: kemény, rideg és élettelen; mélyen beesett szemei révedezve forogtak üregekben s időnkint föl villanó fényük olyan éles, szűrő volt, mint a tör hegye. Nem szólt, nem mosolygott, sőt úgy látszott, hogy roppant bánata van, melynek terhe megtöri, megbénítja minden idegét. Ellenben Migazzi ragyogott a büszkeségtől, a diadaltól. A népkegy kitörő lelkesedésétől megszedülve, mámorosan állt ott az erkélyen és lenézve a nevét ordító tömeg ezreire, dölyfös arcának jeges keménysége fölengedett és elégedett mosoly derítette föl komor vonásait...

Most Ágnes hirtelen félre fordította a fejét, mintha valaki szólította volna. A várbörtön megvasalt kapujának két szárnya kicsapódott és a sötét nyílás küszöbén egy meztelen ember állott. Hátára facsart karjai miatt mélyen meghajolva lépett ki és földült arcán az a csüggedő, buta kifejezés ült, mint a sokáig fogva tartott vadállatén, melyet hirtelen szabadon bocsátanak. A rég nem látott nap káprázatos fénye elvakította. Néhány pillanatig mozdulatlanul állott. Aztán, a háta mögött álló bakók egyike durván nagyot taszított rajta s ekkor megtántorodva megindult a vesztőhely felé.

A tömeg azonnal ráismert és valamennyien visszafojtották lélekzetüket. A szerencsétlen Kopó teste valami különös, csaknem tiszteletet, sőt félelmet keltő hatással volt rájuk. Mindnyájan, de legkivált az asszonyok, előre hajoltak, hogy jobban lássák. Buja vágy gyötörte őket, hogy megnézzék, megismerjék annak testét, a ki férjeiket, gyermekeiket halomra ölette és gyűlöléssel teljes lelkük legmélyén gyalázatos kíváncsiság fakadt: hogy lássák, egészen lássák a testét, hogy annál jobban utálhassák és gyűlölhessék.

Aztán, a mint Kopó nyugodt léptekkel közeledett feléjük, egyetlen, egetverő ordítás rázkódatta meg a levegőt és több perczig meg-megújulva bömbölt. Mind az a gyűlölet, mind az a szenvedés, mind az a félelem, a mit ez a gyáva város hat hónapon keresztül a falain belül táplált és magába fojtott, most egyszerre kitört és az őrzéssel határos tombolásban nyilatkozott. Utálatos, ocsmány szitkokkal illették, gúnyolták, átkozták, ökölbe szorított kezekkel fenyegették, fogaikat vicsorgatták reá: s mintha a reá váró kinzás iszonyatosságait keveselnék, a pokol, a túlvilág borzalmaival rémítették a szerencsétlent.

Egy-egy csúfnevet, durva átkot, ocsmány szitkot az egész nép perczekig újjongva ismétel. A falakat alapjukban megreszkettette ez a vad ordítás és Kopónak néha úgy tetszett, hogy most már rárohan az egész város, a magasba emeli és darabokra tépi a levegőben. És a mint szembe nézett a sok ezer fejű szörnyeteggel, emlékezett, hogy egyszer már régen, régen, szintén szembe nézett ezzel a dühöngő, vérszomjas tömeggel. De akkor szabad volt, akkor mindenki tágult előre, mert ezren és ezren várták parancsait - s erre a visszaemlékezésre, a mely egyre

tisztábban, világosabban ujúlt föl lelkében, végtelen ölü szomorúság fogta el, árnyak vonultak el szemei előtt, a város keringett, forgott körülötte: azt hitte, ütött a végső órája. A térdei reszketve csuklottak meg és Kopó lassan, lankadtan a földre roskadt.

Ekkor az egyik bakó nagyot rúgott rajta, a tömeg pedig tapsolva újjongott a baromi kegyetlenségen és Kopó megint talpra állt. Aztán a mint körülnézett, tekintete az erkélyre tévedt, - meglátta Ágnest. Heves reszketés fogta el minden tagját és néhány pillanatig mozdulni sem tudott. Majd hirtelen kiegyenesedett, homlokán és halántékain újjnyi vastagságra dagadtak az erek és nagy melle ijesztő módon zihált. Hirtelen szétvetette két lábát és oly irtózatosszerű erőfeszítéssel akarta szétépíteni bilincseit, hogy a kötél mélyen bevágódott keresztben hátára facsart karjaiba és vére messzire fölcscsenve csurrant ki.

Ezen közben odaértek a vesztőhelyre. Öten-hatan is megragadták Kopót, fölkapták a levegőbe és durván rálökték a vas-karosszékbe. Aztán erősen hozzákötözték az ágashoz és szítani kezdték a tüzet a trón alatt. Most a bakók sós vízbe áztatott, czafrangos végű bikacsökökkel vesszőzni kezdték és oly dühösen és oly sokáig verték, hogy - mikor már belefáradtak - valamennyiről csurgott a veríték. Kopó azonban, úgy látszott, teljesen érzéketlen: csak az ajkai vonaglottak, mintha fázott, didergett volna, a fogai pedig néha vaczogva verődtek össze.

A nép iszonyodva hökkent vissza és összezsugorodott a rettenetes látvány előtt; sokan elájultak, mások örvényre rohantak el, míg némelyek, kiket a vér és az esztelen kínzás látása felbőszített, mint vadállatok marták, harapták szomszédjaikat. A szunnyadó vadállat fölébredt a tömegben s miután már vért látott és vért szagolt, reá akart rohanni áldozatára, hogy darabokra tépje: a körülálló katonaság csak nagy erővel tarthatta vissza a népet.

Ekkor a várőröknek még mindig tárva-nyitva maradt kapuján különös csoport lépett ki. Elöl egy csapat csimpolyát fúvó katona, aztán nyolcz-tíz egészen meztelen, tántorgó, csontvázhoz hasonló kiehéztet zsellér, aztán megint egy csomó katona, a kik nádsípokat fújnak és hegedültek. Ezek voltak azok a szerencsétlen jobbágyok, a kiket a döntő csatában élve fogtak el s azóta a börtönben éheztek. A kegyetlen bírák undok szerepet szántak a nyomorútnak, a kiket a halál csak azért kímélt meg, hogy a gyalázatuk nagyobb legyen: kegyelmet ígértek nekik, ha megpörkölt vezérük testéből esznek.

A nép dühe és vérszomja most ért a tetőpontra. Vad dulakodás támadt az első sorokban, mert mindenki előre akart tolni, hogy jobban lássa a kegyetlen kínzás legkimagaslóbb aktusát: a koronázást. Háromszor törte át a csőcselék a katonai kordont s a zsoldosok és hajdúk háromszor szorították vissza, meztelen fegyverrel vágva, szúrva a tolongókat. És mialatt a sebesültek jajongó sivalkodása betöltötte a levegőt, hogy azt lehetett hinni, hogy a tömeg szenved a kínzást: Kopónak egyetlenegy izma sem rándult meg s az urak, fönt az erkélyen, megdöbbenve csodálták, mily türelemmel szenved.

Az egyik bakó most hosszú fogóval fehér izzásig hevített vas-koronát vett ki a tűzből. Hét pántból készült ez a korona, mely lent kerek volt, míg fönt ívalakban hajtották meg a pántokat; az egészet lent és $\frac{2}{3}$ magasságban köröskörül odaszögezett durva abroncs tartotta össze. A rettenetes korona villogott, sziporkázott, a mint a bakó magasra emelte, hogy mindenki lássa; aztán még egy fogóval megfogta, odaállt Kopó elébe s a mint a hajdú mereven föltartotta fejét, reá illesztette a tüzes koronát. Rögtön fehér gőzökkel vegyes sűrű, fekete füst csapott föl az áldozat fejéről; a haja egyszerre lobbort vetett s a levegőt nehéz, kellemetlen szag töltötte be, mint mikor a zsir kifecsen a tűzhelyre, vagy a szárazon hagyott hús megég.

A csőcselék egy pillanatig várt, remélve, hogy az embertelen kínzás alázkodásra győzi a hajdú lelkét. De hiába vártak: Kopó nem nyögött, nem ordított; csak az ajkait szorította össze és inainak rémítő vonaglása mutatta, mily iszonyú fájdalmakat szenved. A tömeg melléből az eliszonyodás rekedt hörgése tört elő; azért jöttek ide, hogy örvendezzenek Kopó rémítő

kinjain, hogy tomboljanak, ha majd nyög és rimánkodik: s ime, a hajdú hidegen marad a rettenetes kínok közepette, a melyeknek csak a látása is beteggé tette őket.

De a száanalom, a bámulat helyett csak haragjuk és boszúvágyuk növekedett. Ez az átkozott hajdú még az utolsó órában is daczol velük: még most is megrontja örömeiket és makacs kitűrésével fittyet hány a bakóknak, a kik már szinte belefáradtak kínzásába és lihegve törülgették veritékes homlokukat. Tompa, vésztjósító üvöltés morajlott végig a tömegen: félni lehetett, hogy a várakozásában csalódott csöcselék reárohan a parasztkirályra és saját kezével tépi darabokra.

Migazzi intésére a bakók most Kopó trónjához bocsátották a halálra éheztetett zselléreket, a kiknek kezébe tüzes harapó-fogót adtak. Egyszerre fölharsant a zene: s a nyomorúltak tánczra kerekedtek. Nádsíp és hegedű hangjaira meg füttyszóra *«a maguk módja szerént»* járták a toborzót, vagy hajdú-tánczot s minden körülforgás után egyet-egyet haraptak és nyeltek volt vezérük testéből. *«Mely pedig nem akarta harapnia, kit megismertek, ha a szája vírtő veres vót, vagy nem vót, az azon helen leváगतott.»*

A zene hangjaira a csöcselék is tánczra kerekedett a kordonon kívül. Egymásba kapaszkodva féktelen újjongással lejtették a vad hajdú-tánczot s minden fordulónál rekedt üvöltéssel borúltak egymás karjaiba. Némelyek sírtak és a férfiak száraz ugató zokogása egybevegyült a vén asszonyok kesergő rikácsolásával. Mások a fogaikat vicsorgatva duhaj módra marták, harapták a közelállókat, míg a tömeg le nem tiporta, el nem gázolta a dühöngőket. És a míg ez a féktelen, vadállati kitörés tartott, a hány barát, pap, vagy más ahhoz értő csak jelen volt, mind a *Te-Deum laudamus*-t üvöltötte!

A bakók most föloldozták Kopó bilincseit és szabaddá lett kezébe odasütötték az izzó királyi jogart. A hajdú megmarkolta a vasat; keze sisteregve szenesedett meg, de nem törődött vele. Odanyomta a sziporkázó eszközt ahhoz a kötélhez, a melylyel a trón elé ásott ágashoz kötözték; a kötélfüstölögve gyúlt meg és csakhamar elégett: Kopó szabadon állt és egész magasságában kiegyenesedett.

Előre lépett, a veranda felé. Ágnes önkénytelenül fölállt és merevedő, üveges tekintetét a hajdúra szögezte. Csakhamar egészen kiveszett öntudatából a való élet fogalma: a külvilágot nem látta, nem érezte maga körül, - szemei csak Kopót látták. Lelkében minden meghalt, minden lecsendesült s olyan örvény támadt benne, a mely egyetlen gondolat, egyetlen emlék, egyetlen tekintet nyomása alatt az egész világot elnyeli. Az a férfiú, a ki onnan alulról fölnézett reá, ellenállhatatlan erővel vonzotta magához őt.

Kopón, a szemeit kivéve, már semmi emberi sem volt. Teste egyetlen, véres czafrangokban lelőggő idomtalan hústömeg volt, melyből itt-ott már a bordák is kilátszottak. Elpörkölt bilincseit átáztatta a vér s a mint a testéből patakként omló vér végigcsurgott rajtuk, azt lehetett hinni, hogy ezek is tagjaiból kiszakadt idegek. Két nagy szeme egészen kidülledt üregéből és lángokat szórt, a melyek gyújtottak és égtek. S a mint ezek a rettenetes szemek Ágnesre meredtek, a leánynak egyszerre eszébe jutott minden, a mit Kopó érette áldozott és szenvedett. Nem az elkinzott haldoklót látta maga előtt, hanem a daliás hajdút, a ki családja egészségére ivott a Száva szigetén, a ki betört hozzá éjjel palotájába és szerelemtől ittasan a lábaihoz borúlt...

És Ágnes epedve óhajtotta, hogy még egyszer hallja a hajdú hangját, hogy még egyszer ott lássa a lábai előtt, szerelemtől ittasan - és nem akarta, hogy meghaljon!... Ebben a pillanatban Kopó magasra emelte kezében a jogart és fölnyitotta száját: szólni akart. De hirtelen görcsös remegés rázta meg egész testét - arczczal előre lebukott a földre és nem mozdult többé...

Mialatt Ágnes félig eszméletlenül visszaroskadt székébe, az egyik bakó hirtelen a hullához ugrott. Egy csapással leszelte a fejét, melyet hosszú lándzsára szúrva fölmutatott a tömegnek.

Most egyetlen, perczekig tartó, őrjöngő üvöltés szállt föl az égbe és mint az orkán, alapjában megrázta az egész várost. Az épületek megreszkettek a fölzúduló ordításban, melyet sem a harangok zúgása, sem az ágyúk dörgése nem birt túlharsogni.

A nap már nyugovóra szállt. Végső sugari tűzvörös fényvel öntötték le a várost és száz ágra törtek a lándzsa vasán, melyre Kopó fejét tűzték. Az egész város, mint egyetlen élő test, görcsösen rándult össze titáni örömében és a kielégített bosszú minden szívbe új reményeket oltott. És fönt, az erkélyen, a mindenektől ünnepest hős, a *horvát paraszt*, megkábulva a tömeg riadó lelkesedésétől, mely úgy hatott rá, mintha nagy pohár erős bort hajtott volna föl, ragyogó arczzal hajolt le mátkájához, hogy keblére ölelje: - de a leány ájultan, eszméletlenül hevert székében és csak alig pihegett...

*

Tahy Ágnes soha sem ment férjhez. Még abban az évben fátyolt öltött és fiatalon halt meg a Száva szigetén, a szent Orsolya-szüzek kolostorában.

AZ UTOLSÓ LEVÉL.

Te holnap hajnalban érkezel meg ide. Ma még ráérek, hogy megírjam neked a pusztaságot. Mielőtt kimennénk a sóstóra, hogy megölj: el kell olvasnod azt, a mit ma éjjel írok neked. Tudom, hogy el fogod olvasni; mert azok, a kik sebet kaptak, rendesen végzetes örömmel és kíváncsisággal nézegetik, villogtatják azt a pengét, a mely közel járt a szívükhöz. És sem te, sem én nem vagyunk oly erősek, hogy kíváncsiak ne lennénk: noha úgy te, mint én elég erősek vagyunk arra, hogy egymást megöljük.

Mindenekelőtt: már két éve gyöttrődöm, hogy megtegyem azt a vallomást, a mire ma éjjel elszántam magamat; és ő tudta ezt a szándékomat és valahányszor ezzel fenyegettem, mindig azt mondta: Igazad van. Mert én már akkor szentül hittem, hogy te mindent tudsz. Valahányszor átléptem a küszöböt, valahányszor találkoztam veled az utcán, valahányszor úgy írtam alá a leveleimet, mint «igaz barátod», valahányszor kezet fogtam veled, mindig megdöbbenve kérdeztem önmagamtól: Gyanakszik? Tudja? Szinlel? És mialatt eltitkoltam a lelkem háborgását, abban reméltem az én aggodalmaim végét, hogy te végre mindennek nyomára jössz és megboszulod magadat.

Azon az estén, ott fönt Pesten, mikor elvetted tőlem azt a könyvet, a mit *neki* hoztam s a melyet ő azzal kapott ki a kezedből, hogy: angol, úgy sem érted, - azon az estén én rögtön eltávoztam tőled, abban a hitben, hogy te azonnal ismét kezembe veszed a könyvet, átlapozod és megtalálod a sorok közt a találkozókat a melyet *tőle* kértem.

És azon a másik estén, szintén ott fönt Pesten, mikor azt kérdezted *tőle*, hol volt egész délután és ő zavarba jött, mert nálam volt és hogy elrejtse zavarát, teával leöntötte a ruháját, mire mindnyájan fölugráltunk s te letérdelve s a ruháját fölshárítva tréfásan mondtad: Gyula, a feleségem megcsal! - én megint azt hittem, hogy rájöttél a valóra, hogy talán láttad, mikor tőlem kijött: és másnap egész délelőtt otthon maradtam, mert vártalak, téged, vagy a leveledet, vagy két barátodat. És mindezek helyett - ő jött.

És aztán akkor is, mikor Szepes-Bélára kirándulva a vasúton hirlapot olvastál és félbe szakítva az olvasást elmesélted, hogy egy örnagy megölte a nejét s ennek a szeretőjét, a kit azelőtt nem is ismert és merően reám nézve hozzá tetted: Rosszul cselekedett. Hasonló esetekben az asszonyt el kell üzni a házból: a szeretője, ha nem volt barátunk, hadd menjen vele; mert a csábítót csak akkor kell megölnünk, ha egyszersmind barátunk is volt - és aztán hideg kritikával állítottad szembe Rod regényében... *En Menage* Andréét, Pozdnisevvel a *Kreutzer szonátában*... mialatt nekem úgy tetszett, hogy egyszerű és világos szavaid nyugalma a kitörni készülő vihar fürgetegét rejtegette: mintha kritikában megsejtettem volna azokat az elveidet, a melyeket most velem szemben gyakorlatilag alkalmazol. Igazam volt-e? Látnod: sem te, sem én nem vagyunk elég erősek arra, hogy kíváncsiak ne legyünk. Nem tudom emlékszel-e, hogy ő így felelt: Beszélni könnyű. Én ellenben azt hiszem, hogy Pozdnisev a való életből vett alak. És aztán mire való elüzni a nőt, mint valami hűtlen cselédet? A nő sohasem vétkezik, mikor igazán szeret, mert a nő csak a szerelemben él, neki a szerelem az élete; míg a férfiaknak a szeretkezés csak mulatság, fölösleges szórakozás. Emlékszel-e?

Még egyet: ne hidd, hogy azért írom neked ezt a levelet, mert bocsánatot akarok kérni, hogy kikerüljem a végzetet. Te, vagy bárki más, a ki helyetted értem jön: itt fogtok találni halva, e bevégezett levél előtt. Nem azért ölöm meg magamat, mert félek tőled; hanem azért, mert szánom önmagam, mert már két év óta viselem alávalóságom terhét és mert végezni akarok a saját gyalázatommal.

Mivel gondosan átkutattam az emlékezetemet, mikor e levél írásába fogtam és mivel jól tudom, mi vár reám, mikor az utolsó szót is leírtam, reménylem, hogy nyugodtan, őszintén és izgalom nélkül mondhatok el neked mindent: mintha csak főben járó vallomást tennék a bíró előtt. Itt találsz e levél mellett egy lepecsételt csomagot is, melyre ráírtam a nevedet: az ő levelei vannak benne s ezekben találod meg az én igazmondásomnak a bizonyítékait. Nem

találsz egyetlen hervadt virágot sem, nem találsz hajfürtöket, sem zsebkendőt, vagy illatos csipkét: a költői ábrándos szentimentalizmusnak nyoma sincsen. Mert tudd meg: *neki soha eszébe sem jutott, hogy csak egy virágot is adjon nekem.*

*

Ime tehát a való, ebben a két szélsőségben: *ő* akarta, hogy szeressem, ez az egyik; a másik pedig az, hogy engemet is megcsalt Kapronczai Gézával. Vajjon gyáva lehetek-e most, mikor közel van a halálos órák, mikor a halál itt ólálkodik rám a szobámban, valamelyik sötét sarokban, azon a kis világos körön kívül, melyet a lámpás ernyője szab meg asztalomon? Valjon azért vágom-e ezt az arczodba, hogy még többet szenvedj, mint a mennyit már általam szenvedtél; vagy pedig azért, hogy te, miután én kikerülöm a kezedet, új áldozaton állj boszút a gyalázatotodért? Valjon gyáva vagyok-e, hogy ezt megmondtam neked? Nem hiszem; ellenben úgy gondolkozom, hogy kevésbé fogod sajnálni, hogy eltüntem a boszúd elől és semmi mással nem törődöm. Te hajnalban már itt leszel; már csak négy órák van: sietnem kell tehát, mert mindent el akarok mondani.

*

Ma van augusztus 28-ika. Egy éve csak, hogy augusztus 15-ikén, mikor Visegrádról megjöttünk a hajóval, egyedül hagytál bennünket a Margitszigeten, mert másutt volt dolgod. Ekkor vettem észre először, hogy nem szeret téged és - ha helyes ez a kifejezés - ekkor kísértett meg először.

Azelőtt, ama néhány nap alatt, melyet nálad töltöttem Lellén, a távollétedben mindig csak rólad beszéltem *vele*. Hiszen veled annyit és annyiszor beszéltem *róla*, az esküvőtök előtt; te elmondtad, milyen szép, milyen jószívű, milyen művelt, milyen nemeslelkű és mámoros lettél, ha a csókjaira, az öleléseire gondoltál; elmondtad, hogyan fogod szeretni, hogyan fogod nevelni s néha csaknem örjöntél féltékenységedben, ha egy-egy barátnője levelét nem mutatta meg neked, vagy egyik-másik férfi-ismerőseivel kaczerább volt. Én pedig, mivel csak futólagosan ismertem *őt* és mert semmi rosszat nem tudtam *róla*, védelmembe vettem és csillapítottam a te féltékenységedet.

Mikor Lellén néha együtt maradtunk, sokat és sokáig beszéltem *neki* rólad. *Ő* még nem ismert téged, nem tudott megbecsülni: sem a jó tulajdonságaidat, sem a hibáidat nem ismerte, mert - úgy hittem akkor s úgy hiszem most is - csak fölületesen foglalkozott veled. Néha-néha félbeszakított: Igazán? Nem hittem volna. Sohasem vettem észre.

Ellenben a többi férfi-ismerőseiről bámulatosan helyes ítéleteket adott; egyes megjegyzései a jövőmondás erejével hatottak és engem is megleptek. Úgy látszott, hogy te veled már azért nem foglalkozik, mert te már úgy is a rabja voltál. Sok fősvény épen csak így bánik a birtokában lévő arannyal: csak azért szereti, mert arra az aranyra emlékezteti, a melyet még csak ezután fog megszerezni. Emlékszel-e, hogy mikor legelőször találkoztunk újra Pesten, nevetve mondta a te jelenlétedben: Reménylem, Gyula, hogy ezentúl tapintatosabb lesz és nem beszél mindig Jenőről, mint Lellén?

Mi férfiak nem vagyunk elég okosak, hogy semmi súlyt és fontosságot nem tulajdonítunk a nők szavainak, sőt minden szavuknak. Mint a részegek és a gyermekek, úgy a nők sem tudnak hallgatni s a nélkül, hogy észrevennék, néha kacagva árulják el legféltettebb titkaikat. Így rejti el a vadvirág az örvényt a gyanútlan utas szemei elől; s én is csak most látom az örvényt, mikor már lezuhantam beléje; s most már úgy tetszik nekem, hogy minden egyes szava, már az első naptól kezdve, figyelmeztetés volt a számunkra s a lelkiismeretem vádol, hogy miénk a felelősség, mert okosabbak lehettünk volna. Mi ellenben vakok voltunk, *ő* pedig, ha nem látta is előre, bizonyára sejtette a jövőt. Háromszor ismételte, hogy eloszlassa aggodó nyug-

talanságomat: Megöljük magunkat! - és aztán kaczagott, mert azt akarta mondani: Egyedül csak te ölöd meg magadat.

*

Tehát 1896 augusztus 15-én, miután egyedül maradtunk a Margitszigeten, ő kimondta az első szót. Szórol-szóra ismételhetném minden szavát, mert mindnyája a szívembe vésődött: mintha csak előre sejtettem volna, hogy ez a mai éjszaka bekövetkezik. Ott álltunk a budai oldalon és a kékes esti szürkületben néztük a Rózsadombon kigyúló ablakokat. Lábainknál a piszkosan hömpölygő Duna morajló tánczát sírva járta s a meg-meglebbenő esti szél, mely balzsamos virágok illatában fürdött, a Margitsziget, a rózsák hazája, küldötte felénk. Ott fordult hozzám:

- Maga nem költő. Egy szót sem szól.

- Mit is mondhatnék? Ez az első alkalom, hogy nagyságod érezni látszik a természet szépségeit.

- Magázzon engem.

- Szívesen, de hát Jenő...

- Ne féljen, ne féljen: hivséges jóbarát! Majd megmondjuk neki a vacsoránál. Csak magázzon engem - és kaczagva vetette hátra fátyolát, mialatt merően a szemembe nézett. Aztán hirtelen elkomolyodott és még sokáig szótlannul nézett rám. Ez volt a kezdet és engem mélyen megzavart.

Hirtelen, mintha a cikázó villám pillanatnyi fényénél láttam volna, fölujult emlékezetemben egy másik nő képe, a ki évekkal azelőtt szintén itt volt velem a Margitszigeten és fölemelte a fátyolát és kaczagott és rám nézett és csókra kínálta vérpiros ajkait... És a visszaemlékezés hatalma egy pillanatra egymásmellé állította a két nőt és én láttam, jól láttam, hogy *neki* is, mint amannak, a felső ajka merész ívben hajlott s a középén egy élesen metszett V betűt alkotott, a mely ingerlően vonaglott a néma hallgatásban. (Szenvedsz-e Jenő, szenvedsz-e nagyon, mikor ezt olvasod?)

- Az ajkamat nézi? - kérdezte tőlem.

Elpirultam és mosolyogni próbáltam. De ő nem nevetett, csak szótlannul nézett reám és arczát a kezében tartott heliotrop bokrétába temette.

- Ostoba virágok! - mondta boszúsán s nekem úgy tetszett, mintha nekem szólt volna ez a sértés, mely minden vért az arczomba kergetett.

Ő pedig nem szólt többé hozzám az egész úton, míg a felső hajóállomáshoz nem mentünk. Épen akkor érkezett meg a hajó a budai oldalról és ő csak annyit mondott:

- Szálljunk be.

És előre ment, mint a királynő, én pedig, a rabszolgája, megtörve követtem. Megbénult energiám az agónia kétségbeesésével kapaszkodott az utolsó mentő gondolatba:

- Holnap reggel elutazom... nem, még ma este elutazom. Ő pedig nem szólt hozzám egész a Bombatérig. Ott azt mondta:

- Itt szálljon ki.

- És maga?

- Ne magázzon engem. Ez boszant.

Mikor a hajó kikötött, hátat fordított nekem és elmenőben szárazon mondta:

- Csak menjen, majd otthon találkozunk.

Mialatt a Bombaterről a lakásodra hajtottam, gondolkoztam, de az ítéletem helyességét megzavarta a vágy, hogy igazoljam a magaviseletét. Először azt gondoltam, hogy ártatlan kaczer-ságból bánt így velem, aztán meg azt, hogy ki akart próbálni, vajjon igazán hű barátod vagyok-e; végre még azt is, hogy el akart idegeníteni tőled, mert félt, hogy nagyon is veszélyes vetélytársa vagyok a te szeretettedben. Arra azonban gondolni sem mertem volna, hogy neki már kész és részletes terve van, a melynek diadaláért minden vakmerőségre vállalkozik.

Mikor végre hosszú idő múlva, mely alatt megcsaltalak és alávaló módon gázoltam becsülettedben, ő megvallotta nekem, hogy azért akart a szeretőm lenni, mert dicsőségnek tartotta, hogy leghívebb barátodból, a mi voltam, legaljasabb ellenségeddé tegyen, akkor beláttam álnok lelkébe és megértettem, hogy már attól az első estétől fogva tervszerűen törekedett erre a diadalra, a melyet mindjárt megúnt, miután elérte. De akkor még vak voltam és külső mentségeket igyekeztem találni gonoszságára, a mely pedig egyenesen szívtelen ösztönének és akaratának kifolyása volt.

Hányszor mondtuk, Jenő, hogy a nőknek nincsen jellemük és energiájuk! Köztem, a ki három óra múlva megölöm magamat és közte, a ki oly sok akadály és nehézség daczára akarta és meg is szerezte három férfiú szerelmét: ki hát a gyöngébb?

Azt hiszem, ezt már egyszer elmondtam neked, minek is filozofálnék? A közelgő halál nem árnyék, sőt nekem úgy tetszik, hogy világosság, a mely befényesíti szívem és lelkem leg-sötétebb örvényeit is. Ha egész életemben ily tisztán és világosan olvashattam volna elkínzott lelkem legmélyén, azt hiszem, győztes maradtam volna az életben. Mert az élet sem nem jó, sem nem rossz, hasonló a csatatérhez, a melyen harcolnak, tehát semleges. Lehet, hogy talán van predesztináció; hisz némelyek a csatatéren is szemközt néznek a nappal s ezek hátrányban vannak. Én elbuktam; már hallom az utánam rohanók fürgeteges dobogását, éktelen ordítózását és az, a mit most írok neked, az én halálkiáltásom, az utolsó könyörgés, hogy el ne tiporj engem a pusztulásom után.

*

Mikor azon az estén fölmentem hozzád, ő még nem volt otthon, s mikor te kérdezted, hogy hol van: meg kellett kezdenem a színlelést. Vajjon hibáztam-e? Vajjon bűnt rejtegettem-e már? Nem: már akkor elkezdtem színlelni, a mikor még ártatlan voltam. Az mondtam neked, én hagytam el őt, mivel nem akartam az üzletekbe kísérni. Mihelyt belépett (emlékszel-e?) vidáman kiálltott föl:

- Jenő, ha láttad volna, milyen búskomor volt Gyula! Nem szólt egy szót sem! Mulattatnunk, szórakoztatnunk kell őt...

És visszahajtotta fátyolát az arczáról. Én pedig, mikor a vidámságát megláttam, mindent elfeledtem: minden gyanúmat elhamarkodottnak, gyermekesnek találtam. Azt gondoltam, hogy végre is ő nem mondott semmi rosszat s hogy oktanul félremagyaráztam a szavait és a tekintetét. Szégyeltem magamat együgyűségem miatt s noha éppen azt akartam mondani, hogy holnap elutazom, e helyett mentegetőzni kezdtem:

- Hogy én voltam búskomor? Talán inkább nagyságod...

- No lám! Hát nem egyeztünk meg, hogy ezentúl magázzuk egymást?.. Természetesen Jenő kegyes engedelmeivel...

Te megadtad az engedélyt s az egész estén vidáman, fesztelenül csevegtünk. Jól emlékszem, hogy mily csekély és jelentékeny körülmény vitt rá másnap az első alávalóságra. A te szo-

bádban voltunk és mi ketten szivaroztunk, ő pedig a véleményünket kérte ki egy selyemruhára és elénkbe rakta a mintákat. Az egyiknek éppen olyan színe volt, mint a Podiebrád Katalin ruhájának a Liezen-Mayer festményén: s ezt meg is mondtam. - Ő azonnal elhatározta, hogy másnap együtt megyünk a kiállítás képzőművészeti osztályába, hogy megnézzük azt a ruhát. Te is megigérted, hogy velünk tartasz.

De másnap még sem jöttél el. - Mialatt a kertben várakoztam (az éjjel esett az eső és a buján virító heliotrópok mámorító illata szinte elkábított) egyszerre csak az ő hangja rázott föl; megfordultam, láttam, hogy csak egyedül jön és megijedtem; mielőtt még köszöntöttem volna, azt kérdeztem:

- Hát Jenő?

- Csak ne féljen! Nem jöhet velünk. De azért ketten is mehetünk. Hanem meg kell mutatnia a többi képeket is, nem csupán a Liezen-Mayerét.

- A mint parancsolja. De sajnálom, hogy Jenő is nem jöhet velünk.

Szótlanul léptünk be és az Ébner erőtelen, kezdetleges freskóit tekintetre sem méltattuk. A lépcsőkön ő a karomba kapaszkodott, az előcsarnokban megállt és komolyan, merően nézett reám, mint a megelőző napon (úgy hogy a tegnapi aggodalmaim egyszerre ujult erővel föltámadtak) és azt mondta:

- Azért jöttem egyedül, mert így akartam. Én beszéltem rá Jenőt, hogy maradjon otthon.

Elfordítottam szemeimet, hogy kikerüljem reám függesztett tekintetét; aztán nyugodtan, udvarias kíváncsisággal kérdeztem:

- És miért?

- Tanácsot kell kérnem öntől s erről Jenőnek nem szabad tudnia.

- Mindig szolgálatára vagyok.

- Később, később: majd ha ott leszünk a Liezen-Mayer festménye előtt.

Mindjárt az első teremben egészen a művészetre tereltem a beszélgetést. Kicsinylően vállat vont a Pataky képe előtt: Zrinyi Ilona föládja Munkács várát és figyelemre sem méltatta Gyárfás festményét: V. László esküje a Hunyadiaknak.

- Ezek az urak nem tudnak rajzolni!

Ellenben érdeklődve nézte Eisenhut Kakasviadalát és csintalan mosolylyal szemlélte Brunningeni Flesch Vértanúját.

- Hogy egy nő ilyen fessen! - mondta a fejét rázva és saját kerek vállait nézte, mintha össze akarná hasonlítani azzal az izléstelen csontvázal, mely a képen éktelenkedett.

Aztán sarkon fordult, átszaladt a másik terembe és megállt a Knopp Szent Czecciliája előtt. Én elkezdtem neki a képről beszélni és egyre jobban belemelegedtem a dicséretébe; ő egy darabig figyelmesen hallgatott, aztán mosolyogva felém fordult:

- Mondja csak: nem találja ezt a képet frivolnak és együgyűnek? Egészen olyan mint egy női zenekar az éjjeli kávéházakban.

És ott hagyva a képet, leült a Liezen-Mayer festményével szemben.

- Ah, itt van a cseh királyleány! - szólt szórakozva. - Most tehát beszélgethetünk...

- Előbb talán nézzük meg a képet...

- Mit törődöm én a képpel? Hisz az csak ürügy volt. Vajjon komolyan azt hitte, hogy a Podiebrád Katalin kedvéért jöttem ide?

Én elhatároztam, hogy olyan feleleteket adok neki, a melyekben a tréfa és a bók elejét vegye minden komolyabb értelemnek és azt válaszoltam:

- Ezek a képek szépek, mert érdekesek. A hölgyek is...

- Tudom, tudom: a hölgyek is szépek, ha érdekesek, s maga azt akarja mondani, hogy én érdekes vagyok. Ez már elkoptatott bók, kedves barátom... vagy, ha jobban tetszik: kedves barátja a férjemnek.

- Én magának is barátja vagyok.

- Választania kell kettőnk között.

- Erre csak akkor volna szükség, ha maga ellensége volna Jenőnek.

- És ha azzá lennék?

- Maga?

- Igen, én. Röviden: én nem szeretem Jenőt. Magának, a ki az ő legjobb barátja, segítségemre kell lennie.

Miért nem csodálkoztam ezen a kijelentésen? Feleltem, de a feleletem kérdés volt, a melytől csak akkor rémültem meg, mikor a szavaim elhangzottak:

- Nem szereti Jenőt? Hát kit szeret?

- Ne féljen; nem magát szeretem.

Ez volt a bűn, az árulás; nem pedig az, a mi ezután következett.

A csók, az ölelés, a színlelés, a házasságtörés nem volt oly nagy bűn, mint az én hallgatásom akkor. Az önzés, a hiúság érzése egyszerre kioltotta szivemben a barátság lángját irántad és attól fogva nem szerettelek többé.

Ő maga jelentette ki, hogy nem szeret: tehát ugyanazt mondta, a mit én a megelőző este és egész éjjel óhajtottam. És mégis, akkor úgy tetszett nekem, hogy ő megfoszt engem valamitől, a mi már az *enyém* volt, a miről már tudtam, hogy az enyém, noha még nem vettem a birto-
komba. És nem az ő feleletén döbbsentem meg, hanem az a veszteség sujtott le, a melyet képzeletemben *általa* szenvedtem. Ő pedig megértette ezt, mert a nők jobban fölfogják a hallgatás értelmét, a mely váratlanul áll be és nem a szavak igazságában hisznek, hanem annak a szünetnek a jelentőségében, a mely a társalgást megakasztja. És a képre nézve, folytatta:

- S ön nem is tett semmit, hogy ne így legyen.

- Én csak tegnap óta... akartam mondani, de már az első szavaknál visszahökkentem, hogy elárultam rejtetett titkomat. De ő tovább ösztönzött:

- Nos, tegnap óta? Mit? Mondja, mondja.

Én félre fordulva a képre néztem, aztán bambán bámultam két rövidlátó látogatóra, a kik egészen közel tolták az arcukat a vászonhoz, mintha a festék illatát akarnák beszívni... Szórakozni akartam, el akartam terelni a figyelmemet *róla* s mint a hajótörött, kétségbeesve ragadtam meg minden tárgyat körülöttem: de, mint a hajótöröttnak, nekem is kifogyott az erőm.

- Mondja - ismételte ő, oly izgatottan, hogy megrendülve fordultam feléje. Oh, az én régi, kedves barátnőm ajkai villogtak elém! Ugyanazok voltak, azok a részegítő, biboros ajkak,

melyeknek kéjes vonaglását sohasem tudtam elfeledni. És ő, mintha kényszeríteni akart volna, hogy összehasonlítsam az ő ajkát a rég elfeledett szeretőével, halkán, kaczer mosolylyal kérdezte:

- Miért nézi az ajkaimat?

Erőt vettem magamon, legyőztem magamat. De már későn volt. Egy lépést tettem hátrafelé, elfordítottam a szemeimet róla és kevésbe mult, hogy hangosan segítségért nem kiáltottam.

- De hát milyen tanácsot vár tőlem? - kérdeztem rekedt, remegő hangon.

Ő már akkor tisztában volt az én gyöngeségemmel és szánakozva mosolygott:

- Azt akartam kérdezni: mit kellene tennem, hogy újra szerethessem Jenőt. Nekem sehogy sem sikerül. De maga nagyon jól ismeri őt... nincs jobb barátja...

- Épen ezért: neki adhatnék tanácsot, ha nem szeretné magát. De magának nem: magát még nem ismerem.

- Hát ismerjen meg - mondá és gúnyosan mosolygott.

- Nem lesz rá időm.

- Miért?

- Mert még ma elutazom.

Összevonta a szemöldökeit és úgy nézett reám. Aztán fölkel, lesimította a selyemruhája ránczait s a szobrok kupolás rotundája felé indulva, gúnyosan mondta:

- Maga nem utazik el. Jenő nem engedi.

És igaza volt: te tartottál vissza azon a délután és oly szeretettel kértél, hogy nem mertem ellenkezni, mert attól féltem, hogy meg találod sejteni a valót.

*

Tehát ez a gondolat volt a kezdet: «Ha Jenő észreveszi az ő új érzelmét irántam és látja, hogy menekülök, vagy kételkedni fog őszinte barátságomban, vagy azt hiszi, hogy szánalomból távozom». Ezért maradtam.

Ő két napig nem szólt hozzám, de egyre kémlelt és figyelt reám és még a te jelenlétedben is oly vakmerően fürkészett, hogy néha megdöbbsentem. Egy alkalommal nem állhattam meg hallgatás nélkül és megkérdeztem tőle:

- Miért néz rám oly merően?

Nem tudom, emlékszel-e, hogy a legnagyobb nyugalommal felelte:

- Azt nézem, hogy már kopaszodik a halántéka. Itt volna az ideje, hogy megnősüljön.

Aztán, mikor te egy pillanatra kimentél, dühösen sziszegte:

- Maga gyáva!

És én csakugyan gyáva is voltam: téged csaltalak meg.

Mikor két, vagy három nap múlva egyedül hagytál bennünket a kiállításban, én sokáig kértelek, maradj velünk: emlékszel-e? De te sürgős dolgaiddal mentegőztél és rám biztad őt.

- Fél tőlem? - kérdezte mikor egyedül maradtunk.

- Nem; magamtól félek.

Elhallgatott; aztán nyugodtan kezdett beszélni a kiállításról, az operáról, a terveiről, hogy hogyan tölti el a telet s mikor csevegés közben oda értünk a posta pavillonjához, bement, hogy sürgönyözzön. Én megvártam, míg írt s aztán ismét együtt indultunk tovább.

- Az egyik imádómnak sürgönyöztem - mondta mosolyogva.

- Hova?

- Pozsonyba.

- Fiatal, vagy öreg?

- Fiatal. Szeretné tudni mit sürgönyöztem neki?

- Ha megmondja...

- Azt, hogy jöjjön ide szeptember 15-én. Maga, úgy-e, szeptember 14-én utazik el?

- Mi összefüggés van kettőnk között?

- Féltékeny magára - szólt nevetve és másról kezdett beszélni.

Aztán sokáig járkáltunk még a kiállításban, de nekem csak egyetlen gondolatom volt, a mely rögeszmeként fészkelte a szívemben. Csak a sürgönyre és a pozsonyi imádóra gondoltam: még akkor is, mikor kocsiba ülve hazafelé hajtattunk. Végre megkérdeztem:

- Igaz az, a mit nekem a sürgönyről mondott?

- Hogyne volna igaz.

- És Jenő ismeri ezt a... pozsonyi imádót?

- Nem.

- Nem szabad ide jönnie. Legyen jó. Gondoljon a saját, a Jenő nyugalma. Jenő...

- Nem szeretem.

- Hát azt a másikat szereti?

- Azt sem.

- De hát akkor kit szeret?

Most már nem mondta azt, mint a minap: - Nem magát! - Egészen odahajolt hozzám, hogy édes lehellete szinte elkábított s halkán a fülembe lehelte:

- Akarja, hogy ne jöjjön ide?

- Igen akarom, hogy ne jöjjön.

- És maga nem utazik el?

- Nem.

Most már egészen reám borult, én pedig megcsókoltam lihegő ajkait.

Este, a vacsoránál, az én jelenlétemben azt mondtad *neki*, hogy olyan jó színben van, a minőben már rég nem láttad; *ő* pedig reám kacintott ragyogó szemeivel. És te nem láttál, nem sejtettél semmit.

*

De azért *ő* sohasem szeretett engem: csak szóval mondta, hogy szeret, de nem írta le soha. Elolvashatod minden levelét; itt vannak a lepecsételt csomagban s meggyőződhetsz belőlük, hogy igazat mondtam. Szóval egyre ismételte, hogy szeret, hogy boldog, mert titkolnia,

rejtegetnie kell a szerelmét; nem beszélt soha rólad, nem gyötört soha az udvarlóival, a kik nekem olyanoknak tündek föl, mint kapzsi örökösök, a kik már sóvárogva várják romlásomat, hogy az örökömbé léphessenek. De a mellett gyávák arra, hogy engemet megölve kerítsék meg az én javaimat. Leveleiben ellenben a lelke mindig a maga sivárságában nyilatkozott meg; s az erőltetett frázisok összezsúfolt tömkelegében mindig föl-föltűnt egy-egy világító pont, a mely befényesítette a rettegett jövő homályait.

Nézd meg a leveleit: aláhúztam pirossal azokat a szavakat, a melyekből már akkor előre megsejtettem ezt a mai katasztrófát. Most nem érek rá, hogy mindnyáját ide kiírdam neked. Egyszer azt írta: «Szeretném tudni, miért nem vagy féltékeny Jenőre. Igaz, hogy téged szeretlek és nem őt: de azért mégis épen úgy az övé is vagyok, mint a tied». De ha beszélgettünk, sohasem merte ezt előhozni és én sem kérdeztem *őt* soha. Hát miért is nem voltam féltékeny rád?... Nem tudom; de nevetséges, hogy ezt a kérdést most akarom feszegetni.

Egy másik levélben világosan megírta: «Nem szeretlek, ezt már érzem, de akarom, hogy te szeress és a tied maradok, noha tudom, hogy te sem szeretsz engem. Te mindig Jenőre gondolsz, mikor megöllelek. Nem szabad rá gondolnod: érted-e? Mert az mégis különös, hogy te gondolsz rá és nem én. Azaz én is gondolok rá, de csak azért, mert te kényszerítesz erre. Csak akkor fogsz engemet szeretni, mikor rajtam kívül senkire sem gondolsz; most azonban még félsz Jenőtől.»

Nem, én nem féltem tőled s az, a mit két óra múlva elkövetek, mind a kettőtöknek bebizonyítja, hogy igazat mondok. Mikor hallgattam, a saját alávalóságomra gondoltam. Hányszor könyörögtem *neki*, hogy szökjünk meg, hogy hagyjon ott téged, hogy írjunk neked együtt egy sértő és brutális levelet. Szóval mindig beleegyezett, tervezgetett és előre mérlegelte a kitörendő botrány esélyeit. Este azonban már levelet írt nekem s másnap elkeseredve olvastam: «Nem szeretlek: te is tudod, hogy nem szeretlek. És ha a botrány után esetleg mást szeretnék?» Oh bizonyára kinevetett, mialatt ezt írta nekem.

Én pedig a szenvedély viharos fürgetegében annyira elvesztettem a jó és rossz közötti ítélőképességemet, hogy jócselekedetnek véltem, ha magamhoz lánczolva visszatarthatom őt, hogy mélyebbre ne süllyedjen az erkölcstelenség örvényébe; magamért és érted vigyáztam rá: hogy engem is meg ne csaljon. S mialatt a magam érdekeit védtem, azt hittem, hogy téged is védlek, a ki barátom vagy.

Egy este, ez most volt decemberben, hogy én Nápolyban voltam, ugyanazzal a postával kaptam levelet tőled és *tőle* is. Az *övé* a legutolsó a csomagban; szemrehányásokat tett, hogy ritkán és hidegen írok s azzal végezte: «Azt gondolom, hogy végre is szeretni fogom Jenőt. Ő legalább szintén szeret engem; s te akkor nyugodtan, félelem nélkül élhetsz». Te pedig azt írtad: «A feleségem Pesten van az anyjánál, de nemsokára lejön Lellére és együtt töltjük a karácsonyt. Nem is mehetek föl érte, mert egy új gépet kaptam a gyárba s meg akarom ünnepelni a napot, mikor először megindítom».

És aztán nem is kaptam tőletek levelet egész Gyertyaszentelőig s azt hittem, hogy az idei újév új életnek lesz a kezdete; mind összecsomagoltam az *ő* leveleit, hogy a legelső találkozáskor vissza adom neki s az enyémet is visszakérem.

*

Aztán megint Pesten találkoztunk a farsangban; én egy nappal később érkeztem mint ti és a szívem tele volt reménységgel, örömmel, mert erősnek éreztem magamat. A mentők bálján szorítottunk kezet. De, mielőtt veled találkoztam, már megláttam *őt*, a mint tánczolt.

Oh, én is tánczoltam *vele* azelőtt, mikor még az enyém volt. És akkor, a mint megláttam, hogy a fejét ábrándosan oldalt hajtja, hogy félig hunyt szemeiből ragyogva villan elő a vágy égető

sugára, hogy jobbkarját nagyon szorosan nyugtatja a tánczosa vállára: oh, akkor mindjárt kitaláltam a valót. És először heves féltékenység gyötört, aztán pedig szántalak téged, szántam magamat.

Mit vétettél te, derék, becsületes, tiszta lelkű férfiú, hogy az az asszony megcsaljon, először velem, a ki legjobb barátod voltam és aztán azzal a kipomádézott szőke ficsúrral, a ki önhitt és szemtelen mosolyával szinte közhirré tette a közönség előtt, hogy már célhoz jutott? És mit vétettem én, hogy engem is meghurczoltak a gyalázat gyilkos posványában?

Hogy gyöngé voltam?... Igen: gyöngé voltam; de az én helyemben senki, még te sem cselekedhettél volna másképen. Az elkeseredés, a szánságom önmagunk iránt annyira elfogott, hogy csaknem sírva fakadtam. És te hozzám léptél, a szokott szeretettel megszorítottad a kezemet és kérdezősködtél, miért szöktem el Nápolyba.

Mikor ők ketten elkeringöztek előttünk, ő nem felelt a köszönésemre, hanem félre fordította a fejét és a táncz után a terem másik sarkában ült le; te pedig a homlokodat ránczolva kérdezted tőlem:

- Ki az a szőke úr, a ki a feleségemmel tánczol?

- Nem ismerem.

- Bemutatta: valami Kapronczai Géza.

Kapronczai Géza! Ez volt az a pozsonyi imádója, a kinek a kiállításból sürgönyözött s a kiról később többször beszéltem *vele*: honvéd-huszártiszt volt, a kit a miniszteriumba rendelték be szolgálattételre. Hogy ismerem-e?! És hirtelen megint erőt vett rajtam a féltékenység: de csak egy pillanatra, mert te mellettem álltál.

Az első pillanatban a boszúvágy ösztöne ezt a nevetséges frázist szuggerálta nekem: «Ő megcsal bennünket», de nem mondtam el, hanem testvéri szeretettel karon fogtalak. Úgy tetszett nekem, hogy a te férji jogaid csorbulásával az én szeretői jogaim is csorbulást szenvednének s ez a közös érdek, a melyről azonban csak én tudtam, bensőbb, közvetlenebb kapcsolattal fűzött hozzád. És karöltve mentünk *hozzá*.

A huszártiszt kihívóan a szemébe vágta a monokliját és kétértelmű mosolylyal mustrált végig. Tudnia kellett, vagy legalább gyaníhatta, hogy én voltam az elődje. Az az asszony pedig, hármunk közt, noha mindnyájunkat megcsalt, nyugodt volt, a legnyugodtabb valamennyiünk között.

- Hogy van, remete? Már több hónapja, hogy nem is láttam, levelet meg épen nem is kaptam.

Ezek az utóbbi szavak, jól megértettem, az új foglalónak szóltak; de még sem hazudtoltam meg:

- Nagyon visszavonultan élek; dolgozom.

- És mit dolgozik? De szórakozva félrefordult, jelezve, hogy csak pusztá udvariasságból érdeklődik irántam.

Én nem feleltem, mert a szemembe ötlött a *carnet*, a legyezőjén. Láttam, hogy a huszártiszt, észrevéve a szándékomat, gyöngéden meglökte a karját, hogy figyelmeztesse a veszedelemre; s ő, kivéve kezeimből a tánczrendet, gyorsan elémbe vágott:

- Már minden *tour* le van foglalva; egyetlen egygyel sem rendelkezem.

- Hátha egy mégis akad.

Meg kellett mutatnia a *carnetjét*; két ismeretlen néven kívül csak Kapronczai volt beírva háromszor: a többi szám üres volt. Mosolyogva adtam vissza a kis jegyzéket:

- Látom, hogy már minden tánczra «foglalkozott».

- A második négyest *vis-à-vis* tánczolhatjuk. Kapronczai hadnagy a tánczosom. Még nem ismerik egymást?

A bemutatás megtörtént, de nem fogtunk kezét. Aztán ők ketten a *buffetbe* mentek; mi ketten pedig szótlanul néztünk utánuk és láttuk, a mint a tarkán hullámzó tömegben eltűntek a szemeink előtt.

Ez az este rettenetes este volt.

Vajjon láttad-e te is azt a két kis vörös foltot a jobb vállán, a mely kétségtelenül egy erőszakos, szenvedélyes csóknak a nyoma volt? Én láttam; s a mint merően néztem a két kis foltot, ő vérpiros lett bosszúságában. És azt láttad-e, hogy ő milyen szemekkel nézett az imádójára? Egyszer valamit mondhatott neki a hajáról, mert a léha tiszt fölállt *mellőle*, odament a velencei tükör elé, megigazította a haja választékát s aztán mosolyogva, mint a kitapsolt tenorista, leült *melléje*, mintha mondaná:

- Jól van így? Most már jobban szeretsz?

És még sok mindent fölújtanék az emlékezetedben, ha az idő nem siettetne, hogy végezzek.

Másnap meglátogattalak és a szalonban találtam őt: egy könyv feküdt az asztalkán, a *Terre promise*; és ő azt mondta, hogy el kell küldenie azt Kapronczainak, mert az övé. Én pedig észrevétlenül átlapoztam a könyvet és az ötvenharmadik lapján ezek a sorok alá voltak húzva: «*Je vous aime, je n'ai jamais aimé que vous. Si je ne vous étais pas fidèle, je serais la dernière des créatures. Je veux, entendez-vous, je veux que vous m'estimiez, que vous ayez confiance en moi*»...

De még nem végeztem a mentők báljával. Azon az egész éjjelen csak veled beszélgettem; nem táncoltam, nem közeledtem az ismerőseimhez, hanem a lelkesedés lázas hevével beszéltem el neked egy dráma tervezetét (még most is itt a félben hagyott kézirat, a melyet fájdalom! nem fejezhetek be) és te minduntalan örömmel szakítottál félbe:

- Milyen boldog lehetsz te, hogy így tudsz lelkesedni! Oh, én hiszem, hogy sikert, nagy sikert aratsz.

Emlékszel-e még a dráma tárgyára? Hasonlítsad össze most a valóval: vajjon nem én vagyok-e a hőse? És ime, oly lelkiismeretesen játszom a szerepemet, hogy a katasztrófát nem szóval írom le, hanem valósággal megjátszom magam.

A francia négyest *vis-à-vis* táncoltam *vele*: de ő rám sem nézett, még akkor sem, mikor kezét kellett fognia velem. Én ellenben jól megfigyeltem minden kézfogásukat; úgy tetszett, mintha ölelkeztek volna, mert egész testük megrázkódott a gyönyörűségtől. Vajjon te is észrevetted-e? Meglehet; mert a mosolygás eltűnt az arczodról és nemsokára haza vitted őt.

*

De a te gyanúd és örködésed semmit sem használt. Le kellett volna őt vinned Lellére, a befagyott Balaton mellé. Én ellenben mindent tudtam és láttam. A Bulyovszky-utczában találkoztak, a 76-ik számú ház félemeletjén egy kis garçon-lakásban. És láttam a fészket is, amelybe oly ürügygyel tolakodtam be, hogy ki akarom venni a nyárra.

Egy napon végre elhatároztam, hogy figyelmeztetlek. Megkérdeztem tőled:

- Az a Kapronczai gyakran jár hozzátok?

Te sokáig merően néztél rám.

- Nem, már egyáltalában nem jön - felelted és melegen, hálás szeretettel szorítottad meg a kezemet, mintha meg akarnál valamit köszönni; a szemeidbe pedig égő könnyek szöktek. És én hallgattam: én, a bűnös, az alávaló, a kinek te megköszönted a baráti figyelmeztetést. És csak ekkor láttam és fogtam föl egész aljasságban az én pokoli számításomat; féltékenységekben téged ingereltelek, hogy megszabadíts a vetélytársamtól. Hitvány, gyalázatos, gyáva áruló voltam.

Másnap elhatároztam, hogy kihivom Kapronczait. Megtudtam - ne kérdezd, hogyan - hogy délután, mialatt te a park-klubba mégy, kikocsiznak a *zöld vadászhoz* s talán még messzebb is mennek. Én biciklin mentem ki a katonatemető végébe és ott elrejtőztem, mint valami gyilkos. Sokáig, nagyon sokáig vártam s egy lélek sem járt arra; csak a villámos kocsik tompa dübörgése hallatszott a távolból. Végre egy bérkocsi jött lépésben a döcögős úton: üres volt; mögötte jöttek ők ketten. Kapronczai átkarolta az *ő* derekát, *ő* pedig ábrándosan hajtotta fejét a tiszt vállára. Nem mozdultam. Ők elmentek előttem. Miért is hívnam ki Kapronczait? Vajjon tőlem vett-e el valamit? *Avagy nem a tied volt-e az, a mitől megfosztott?* Ő csak egy rablótól lopott. Ez a gondolat lebilincselte és elvette minden erőmet. Ők tovább mentek s azt hiszem, hogy az út kanyarulatánál megcsókolták egymást.

- Mit írnak még neked?

Találkoztam *vele*, beszéltem rólad, figyelmeztettem a veszélyre; de *ő* kinevetett:

- Ismét Jenő! Mindig csak Jenő! De hát magának, egyedül csak magának nem fáj ez az eset?

- Nem, - feleltem vakmerően.

- Oh, az önzetlen jóbarát!

És ez a találó ironia egészen lefegyverzett *vele* szemben, önmagammal szemben és hallgattam. Tíz nap múlva te értesítettél, hogy visszautaztok Lellére. Azt gondoltam, hogy mindent tudsz, vagy legalább a gyanú annyira gyötör, hogy nem mersz tovább itt maradni.

Lelléről e hó elején kaptam *tőle* levelet, a melyben azzal vádol, hogy én árultam el *őt* neked. Ebben a levelében olvashatod ezt is: «Alávaló vagy; nyomorult voltál. Szerencsére Jenő nem tud mindent és Kapronczait a pétervári követséghez osztották be. Ha te jobban szerettél volna, mind ez soha sem következett volna be. Te voltál a hibás: te voltál, te voltál, te voltál».

Én azt feleltem *neki*, hogy az én legutóbbi szenvedéseim hosszú láncolata csak visszatorlása annak a nagy bűnnek, a melyet ellened elkövettem s ezt a büntetést, mivel megérdemeltem, alázatosan viselem; azt is írtam *neki*, hogy minden levélváltás fölösleges köztünk: s ha kívánja, azonnal elégetem az összes leveleit s *neki* is azt kell tennie az enyémeikkel. Erre a levelemre nem is felelt.

Vajjon ez-e az, a melyről írod, hogy megtaláltad?

*

Szeretném, ha mindezt nyugodtan, szenvedély nélkül és tárgyilagosan mondhattam volna el neked; de érzem, hogy ez nem sikerült; arra pedig, fájdalom, nincs időm, hogy még egyszer újra elmondjam az egészet.

Te hajnalban már itt leszel: egy óra, talán másfél óra múlva zörgetsz az ajtómon.

Én te éretted ölöm meg magamat, Jenő; azért, mert megcsaltalak téged, a ki az én nélkülözésekkel teljes ifjúságomban tanácsokkal és sokszor pénzzel is segítettél; később pedig sohasem vontad meg tőlem hathatós pártfogásodat.

Ugyanaz az asszony törte le mind a kettőnk életét: ugyanaz az asszony. Ha én megcsaltalak téged; ő téged is, engem is megcsalt. Ezt ne feledd el. És azt is gondold meg, hogy ő talán a házasságod első idejében neked mégis csak adott némi reményt és örömet: nekem pedig, még a legszenvedélyesebb ölelésében is csak kint és kétségbeesést adott.

Valjon bűnös-e ő, vagy pedig csak öntudatlanul cselekedett? Nem, nem: bűnös, ezerszer bűnös. Ő mindent tudott, előrelátott mindent az első pillanattól kezdve. Elhatározta, hogy megcsal téged: már akkor, mikor a nőd lett; hogy megcsal engem: már akkor, mikor a Margitszigeten először megkísértett...

Oh, Jenő! és ő mégsem szeretett engem: soha egyetlen egy virágot sem adott nekem! Annak a másiknak adott virágot, sok, sok virágot.

Jenő, Jenő: én hazudom, én hazudtam!

És ebben az órában nem szabad hazudnom. De esküszöm neked, hogy tudtomon kívül hazudtam. Csak most látom az igazságot: a közelgő halál világosságánál; csak most látom tisztán a valót: az elszállni készülő lélek biztos sejtésével.

Jenő, én nem érted ölöm meg magamat: nem azért halok meg, mert téged megcsaltalak. Hanem azért ölöm meg magamat, mert ő már nem szeret engem; azért halok meg, mert ő megcsalt engem és édes ajka most már másnak osztja kéjes csókjait.

Ez az igazság, Jenő.

De azért nem vagyok gyáva. Majd meglátod.

Isten veled!